

Tartu Ülikool
filosoofiateaduskond
germaani-romaani filoloogia osakond
klassikalise filoloogia õppetool

Jaanika Tiisvend

**Rooma poeedid Aulus Gelliuse teoses *Noctes Atticae*:
filoloogia ja kirjanduskriitika**

Magistritöö

Juhendaja: Ivo Volt (MA)

Tartu 2005

SISUKORD

LÜHENDID	4
SISSEJUHATUS	5
1. AULUS GELLIUS JA NOCTES ATTICAE	8
2. ROOMA POEEDID NOCTES ATTICAE'S JA NENDE TSITEERIMINE	13
2.1 Luuletajad Esimese Puunia sõja lõpust kuni Liitlassõja lõpuni (240–88 eKr).....	14
2.1.1 L. Livius Andronicus	14
2.1.2 Cn. Naevius	14
2.1.3 T. Maccius Plautus	15
2.1.4 Q. Ennius	16
2.1.5 M. Pacuvius	16
2.1.6 Statius Caecilius	17
2.1.7 P. Terentius Afer	17
2.1.8 L. Accius.....	17
2.1.9 T. Quinctius Atta	17
2.1.10 L. Afranius.....	18
2.1.11 C. Lucilius	18
2.1.12 Vähemtuntud poeedid: Licinius Imbrex, Furius Antias, Q. Valerius Soranus, Porcius Licinus, Volcaci Sedigitus, Q. Lutatius Catulus, Valerius Aedituus	18
2.2 Luuletajad Liitlassõja lõpust kuni Vabariigi lõpuni (87–30 eKr).....	19
2.2.1 Atellaanikirjutajad: L. Pomponius, Novius	19
2.2.2 Mimograafid: D. Laberius, Publilius Syrus, Cn. Matius.....	20
2.2.3 Laevius	20
2.2.4 T. Lucretius Carus	21
2.2.5 C. Licinius Calvus	21
2.2.6 C. Valerius Catullus.....	21
2.2.7 C. Helvius Cinna	21
2.2.8 C. Memmius	21
2.2.9 M. Terentius Varro	22
2.3 Luuletajad Vabariigi lõpust kuni Augustuse surmani (30 eKr–14 pKr)	22
2.3.1 P. Vergilius Maro	22
2.3.2 Q. Horatius Flaccus	23
2.3.3 C. Valgius Rufus	23
2.4 Luuletajad Augustuse surmast kuni Gelliuse kaasajani (14 pKr–2 saj)	23
2.4.1 M. Manilius, Annianus ja Iulius Paulus	24
2.5 Vahekokkuvõte.....	24
3. FILOLOOGIA JA KIRJANDUSKRIITIKA	26
3.1 Filoloogia.....	26
3.1.1 Sõnavara	27
3.1.1.1 Sõnade tähendus ja kasutamine	27
3.1.1.2 Sõnade etümoloogia ja derivatsioon.....	32
3.1.2 Grammatilised küsimused	34
3.1.2.1 Ainsus ja mitmus	34
3.1.2.2 Sõnade sugu	35
3.1.2.3 Rõhk	36
3.1.2.4 Käänamine	36
3.1.3 Vahekokkuvõte.....	37

3.2 Kirjanduskriitika.....	38
3.2.1 Gellius kui kirjanduskriitika vahendaja.....	38
3.2.2 Gellius kui kirjanduskriitik.....	42
3.2.3 Tõlkimine ja imiteerimine	44
3.2.4 Stiiliküsimused	47
3.2.5 Kriitikat väljendav leksika <i>NA</i> 's.....	48
3.2.6 Vahekokkuvõte.....	49
3.3 Lood poetidest	51
3.4 Varia	53
KOKKUVÕTE	57
KASUTATUD KIRJANDUS.....	60
SUMMARY.....	64
Roman poets in Aulus Gellius' <i>Noctes Atticae</i>: philology and literary criticism	64
Lisa 1. Aulus Gelliuse viited rooma poetidele ja nende teostele	67
Lisa 2. Poetidega peatükkide jaotumine <i>NA</i> raamatutes	73
Lisa 3. Tsiteerimine ja poetidega seotud teemad <i>NA</i>'s.....	74
Lisa 4. Gelliuse otsesitaadid ja kaudsed tsitaadid	77
Lisa 5. Rooma poete ja nende teoseid kirjeldav leksika <i>NA</i>'s	84
Lisa 6. Rooma poetide biobibliograafia	91

LÜHENDID

Aen. — *Aeneis* (Vergilius)

Buc. — *Bucolica* (Vergilius)

Epist. — *Epistulae* (Horatius)

FPL — Blänsdorf, Jürgen (1995) *Fragmenta poetarum Latinorum epicorum et lyricorum praeter Ennium et Lucilium*. Stutgardiae et Lipsiae: Teubner.

fr. — *fragmentum*

F. f. inc. — *fragmenta fabularum incertarum*

Georg. — *Georgica* (Vergilius)

Goetz — Goetz, Georgius; Scholl, Fredericus (1901) *T. Macci Plauti Comoedia*. Lipsiae: B. G. Teubner

Heaut. — *Heautontimorumenos* (Terentius)

Il. — *Ilias* (Homerus)

Inst. — *Institutio oratoria* (Quintilianus)

Krenkel — Krenkel, Werner A. (2002) *Marcus Terentius Varro Saturae Menippeae*. Bd. 1–4. St. Katherinen: Scriptae Mercaturae Verlag. (Subsidia Classica 6).

lib. — *liber*

Müller — Müller, L. (1872) *C. Lucili Saturarum reliquiae*. Lipsiae: B. G. Teubner.

NA — *Noctes Atticae* (Aulus Gellius)

Od. — *Odysseia* (Homerus)

Praef. — *praefatio*

Ser. — *Sermones* (Horatius)

Vahlen — Vahlen, Ioannes (1928) *Ennianae poesis reliquiae*. Lipsiae: B. G. Teubner.

SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö on 2. sajandil elanud rooma autori Aulus Gelliuse *miscellanea* žanri¹ kuuluvas teoses *Noctes Atticae* mainitud rooma poetidest. Magistritöö eesmärk on analüüsida, milliseid filoloogilisi ja kirjanduskriitilisi küsimusi käsitleb Aulus Gellius *Noctes Atticae*'s, tsiteerides rooma poetide töid. Ühtlasi uurin millise sõnavaraga ja milliste teemadega seoses väljendavad Gellius ja tema kaasaegsed suhtumist rooma poetidesse ja nende teostesse.

Töö eesmärgi saavutamiseks kasutan meetodina leksikaal-semantilist ja temaatilist analüüsi. Annan ülevaate rooma poetidest, keda Gellius mainib ja tsiteerib, ja nende teostest. Analüüsin sõnavara, mida ta kasutab, kirjutades poetidest ja nende töödest, ning seda, millistele allikatele, peale enda loetud tekstide, ta toetub poetidest kirjutades. Ühtlasi vaatlen, milliste teemadega seoses Gellius millistele poetidele viitab².

Töö aluseks on võetud C. Hosiususe editeeritud tekst³, mida on võrreldud P. K. Marshalli väljaandega⁴. Viimane neist on aluseks ka *Packard Humanities Institute*'i digitaalsele tekstiväljaandele *Latin Literary texts* CD-ROM 5.3 (2002), mille abi kasutasin rooma poetidega seotud tekstilõikude leidmisel.

Poetide nimekirjade ja ajalise järjestuse osas lähtun M. Schanzi ja C. Hosiususe koostatud rooma kirjanduse ajaloo (1969, 1979, 1980), kuna poetide dateerimisel võib esineda erinevusi. Aulus Gellius mainib oma teoses *Noctes Atticae* 40 rooma poeti (vt Lisa 1 ja Lisa 6), kellest viit ei käsitleta antud töös eraldi (Hortensius, Atilius, Turpilius, Trabea, Luscius)⁵, kuna nende kohta on säilinud väga vähe andmeid. Käesolevas magistritöös on seoses viidetega poetidele käsitletud kahekümneks raamatuks jagatud *NA* 398-st peatükist 124 peatükki (vt Lisa 2).

---

¹ Anderson nimetab *Noctes Atticae*'t entsüklopeediliseks teoseks (1994: 1834; vt ka ptk 1).

² Gellius ei vali teemat poetidest rääkimiseks, vaid ta kasutab poetidelt saadavat infot, st värsse, teema enda täiendamiseks, ilmestamiseks ja selgitamiseks. Poetidid ja nende teosed on Gelliuse jaoks kui abimaterjal mitmesuguste küsimuste käsitlemisel. Anderson on öelnud, et Gellius loeb teksti mitte autori enda, vaid pigem sealsete sõnade pärast (1994: 1844).

³ Hosius, C. (1903) *Aulus Gellius. Noctium Atticarum libri XX*. Vol. 1–2. Lipsiae (Leipzig): B. G. Teubner.

⁴ Marshall, P. K. (1968) *A. Gelli Noctes Atticae*. Vol. 1–2. Oxford: Oxford University Press.

⁵ Tegemist on ilmselt Luscius Lanuvinusega, kelle kirjanduslik õitseage oli 179 a eKr (Albrecht 1997: 225; Kenney, Clausen 1995a: 116–117; Schanz, Hosius 1979: 124–125). Turpilius kirjutas mantlikomöödiad (Albrecht 1997: 97; Kenney, Clausen 1995a: 116; Schanz, Hosius 1979: 125) nagu ka Atilius (Schanz, Hosius 1979: 124, 161–162) ja Trabea (Schanz, Hosius 1979: 124). Q. Hortensius Hortaluse (u 114–50 eKr) elule ja töödele on säilinud mõned üksikud viited teistelt autoritelt (Blänsdorf 1995: 187–188).

Magistritöö koosneb kolmest peatükist. Esimene annab ülevaate Aulus Gelliuse elust ning *miscellanea* žanri kuuluva teose *Noctes Atticae* ülesehitusest, sisust ja koostamise põhimõtetest. Teine peatükk käsitleb poeete, keda Gellius on oma raamatus maininud (vt Lisa 1 ja Lisa 6); ära on toodud ka *NA* peatükid, kus on viiteid poeetidele ja nende teoste (vt Lisa 1).

Töö kolmas osa on jaotatud alapeatükkideks lähtuvalt teemadest, milles Gellius mainib, tsiteerib või hindab rooma poeete (vt Lisa 3). Ta räägib poetidest filoloogiliste küsimuste kontekstis, mida tähendab üks või teine sõna ning kuidas ja millal on seda sobiv kasutada, millisest soost on mingi sõna ning milliseid sõnu kasutatakse ainsuses ja milliseid mitmuses jms. Seejuures tsiteerib Gellius värsse, et illustreerida teemat ja leida oma väidetele kinnitust.

Gelliuse poetide käsitluses on oluline koht ka kirjanduskriitikal. Mitmed Rooma autorid tõlkisid või imiteerisid kreekakeelseid teoseid, mis annab Gelliusele võimaluse anda hinnanguid kreeka- ja ladinakeelsete teoste võrdluse kaudu. Gellius kirjutab kirjanduskriitika raames ka stiilidest. Selles peatükis on eraldi käsitletud ka sõnavara, mida Gellius kasutab poetidest ja nende töödest rääkides (vt ka Lisa 5).

Kuigi käesoleva töö pealkiri, määrab ära, et uuritakse filoloogiat ja kirjanduskriitikat *NA*'s, ei saa kõrvale jätta ka neid väheseid rooma poetidega seotud tekstikohti, kus Gellius jutustab anekdootlikke lugusid poetide kohta. Samuti tsiteerib ta poeete näiteks loodusnähtustest, filosoofilistest, õigusküsimustest jms rääkides.

Magistritöö põhiosa illustreerivad lisad. Kronoloogilises järjekorras koostatud Lisa 1 annab täieliku ülevaate tekstikohtadest *NA*'s, kus on mainitud poeete ja nende teoseid. Lisa 2 näitab, kuidas jaotuvad *Noctes Atticae* 20 raamatus peatükid, kus on mainitud rooma poeete. Lisas 3 on näha, kuidas jagunevad *NA* peatükid filoloogiliste kirjanduskriitiliste ja muude (ptk 3.3 *Lood poetidest*, 3.4 *Varia*) teemad vahel. Kuna tsitaadid poetidelt on *NA*'s olulisel kohal, siis ülevaade tsitaatidest ja tsiteerivatest teostest on peatükkide kaupa esitatud Lisas 4. Eraldi on tähistatud tsitaadid, mida Gellius on esitanud teiste autorite või oma kaasaegsete vahendusel. Kirjanduskriitika seisukohast on oluline Lisa 5, mis näitab positiivseid ja negatiivseid hinnanguid poeetidele ning sõnavara, mida Gellius on kasutanud poetidest ja nende töödest rääkides. Alfabeetilise järjestusega Lisas 6 on lühidalt ära toodud rooma poeetide biograafilised andmed ja tähtsamad teosed, kui need on teada.

Käesoleva töö teemavalikule aitas kaasa see, et juba oma bakalaureusetöös (2001) *Poeetid Martialise epigrammidest: biograafia ja kirjanduskriitika* keskendus poeetide

kohta käiva informatsiooni analüüsimisele. Poete ja nende tsitaate *NA*'s on seni põhjalikumalt uuritud tsiteerimise ja tsitaatide allikate seisukohast (Mercklin 1860; Froehde 1900). Kõige mahukamad uurimused on koostanud Holford-Strevens (1989; 2003), kuid ka Baldwin (1975), kes on kirjutanud kogu *NA* teemaderingist, sh ka Gelliuse kirjandus- ja tekstikriitika huvides. Käesoleva töö panus, lisaks olemasolevatele Gelliuse uurimustele, on see, et läbi on töötatud rooma poete puudutav materjal *NA*'s ning seda on korrastatud teemade alla jagamise (vt Lisa 3), tsitaatide (vt Lisa 4) ja hinnangute (vt Lisa 5) väljatoomisega.

1. AULUS GELLIUS JA *NOCTES ATTICAE*

Aulus Gelliuse (kes keskajal oli tuntud ka Agelliuse nime all) elust on vähe teada. Aulus Gelliuse perekonnanimi (*nomen*) on tuletatud samniidi eesnimest. Nimi Aulus Gellius viitab sellele, et ta vanemad olid säilitanud konservatiivselt ees- (*praenomen*) ja perekonnanime kasutamise ajal, mil enamik Rooma meeskodanikke kandis kolme nime ja reeglina kutsuti neid ees- ja lisanimega (*cognomen*) (Holford-Strevens 2003: 11–12). Oma teoses *Noctes Atticae* nimetab ta ka teisi Gelliuse-nimelisi isikuid, nt 2. saj eKr elanud annalide kirjutajat Cn. Gelliust (*NA* 13.23.23, 18.12.6) ning 72. a eKr konsul ja 74. a eKr tsensor olnud L. Gelliust (*NA* 5.6.15), kuid tõenäolistelt puudub neil sugulusside. Oma esivanematest ja sugulastest ei kirjuta Gellius midagi.

Aulus Gellius sündis ajavahemikus 125–128 pKr⁶, ja pärast seda, kui ta oli vastu võtnud *toga virilis*'e (*NA* 18.4.1), sai temast grammatik Sulpicius Apollinarise õpilane. Tema õpetajad olid veel Antonius Iulianus, Titus Castricus ja sofist Favorinus, keda ta mainib korduvalt *Noctes Atticae*'s. Hea majanduslik olukord tagas talle korraliku hariduse. Ta õppis Ateenas ja Roomas grammatikat, retoorikat ja filosoofiat (vt nt Hosius 1910: 992–998; Holford-Strevens 2003: 16).

Pärast õpinguid alustas Gellius elu kirjanikuna. Kuna ta kuulus ratsanikuseisusesse, olles 400 000 sesterti omanik, ei olnud tal vaja endale elatist teenida. Tal oli ka maja Latiumi maakonnas Praenestes (tänapäeval Palestrina), mida kasutas suvel (*NA* 11.3.1).

Ta tundis prominentseid kreeka sofiste ja filosoofe ning talle anti austusväärne *iudex extra ordinem* positsioon, mida ta mainib *NA* 12.13.1⁷ (Swain 2004: 3). Oma kaasaegsetest sõbrustas Gellius sofist Favorinuse, rector ja grammatik Cornelius Fronto, Lucianuse ja Apuleiusega. Ateenas oli ta sagedane külaline rikka ja mõjuvõimsa u 101.–170. a elanud Herodes Atticuse juures, kes oli sofist, rector ja suur kunstitoetaja (Albrecht 1997: 1479). Mitte üheski *NA* peatükis ei maini Gellius, et ta ise oleks olnud võõrustaja rollis (Holford-Strevens 2003: 12).

Sel ajal, kui Gellius kohtas Sulpicius Apollinarist, oli ta Rooma elanik. Ilmselt oli Gellius pärit kolooniast, kuna *NA* 16.13.2 küsib ta, kui paljud “meist”, kes tulevad kolooniast, ei kasuta valesti sõna *municeps*. On oletatud, et ta oli pärit Aafrikast, kuid

---

⁶ Gelliuse sünniaastateks on peetud ka 113, 123, 130–134 ja 130 kui *terminus post quem non* (vt nt Baldwin 1975: 13).

⁷ Oma karjäärist räägib ta ka *NA* 14.2.1: *a praetoribus lectus in iudices sum*.

tegemist võib olla ka ekshumatsiooniga⁸ (Baldwin 1975: 6; Holford-Strevens 1989: 10; Taplin 2000: 459–460). 2. sajandil olid aafriklased Rooma kultuurielus väga silmapaistvad, mis on näha ka *Noctes Atticae*'s: Gelliuse õpetaja Sulpicius Apollinaris oli ilmselt kartaagolane, grammatik Fidus Optatus, keda ta mainib korduvalt, võis olla aafriklane (Holford-Strevens 2003: 13–14).

Gellius avaldas *Noctes Atticae* ilmselt 169. a, mil valitses Marcus Aurelius. Töö on pealkirja saanud pikkade talveõhtute järgi, mida Gellius veetis maamõisas Ateena lähistel, kui ta kirjutamist alustas⁹. Raamatus on palju faktilist informatsiooni, instruktsioone, meelelahutuslikku materjali, peegeldades kirjanduslikku atmosfääri, milles kultuur oli kakskeelne, st kreeka- ja ladinakeelne. Ta võtab ajaloolisi fakte M. Terentius Varrolt, Neposelt, Hyginuselt ja Suetoniuselt; juriidilised teadmised on ta saanud Labeolt, Capitolt, Masuriuselt ja Caelius Sabinuselt; loodusteadustes on ta autoriteetideks Aristoteles, Plinius ja Plutarchos; keele ja kirjanduse vallas tsiteerib ta M. Terentius Varrot, Nigidium, Verrium, Probum, Cornutum ja Hyginum. Ta arutleb sotsiaalsete probleemide, põlvkondade vaheliste erinevuste, seaduste, keele, kirjanduse ja tehnoloogia üle. Ta püüab kreeka ja rooma kultuurile läheneda võrdlevalt, mis tal ka õnnestub. Selles suhtes on Gellius Plutarchose järglane, kes oli ta õpetaja Favorinuse sõber ning Macrobiuse eelkäija (Albrecht 1997: 1482; vt ka Schanz, Hosius 1969: 175–180).

Oma kaasaegseid eelistab ta pigem kujutada kõnelejatena kui tsiteerida nende raamatuid. Samas oli Gellius iseseisev mõtleja, olles nii etümoloog, jurist, ajaloolane, teadlane, arheoloog kui filosoof. Peatükkide sisu on väga mitmekesine: anekdootid Gelliuse enda tegevusest, viited teiste kõnedele ja kirjutistele, dialoogid, milles Gellius mängib suuremat või väiksemat osa või jätab end üldse välja (Holford-Strevens 2003: 65).

Noctes Atticae kuulub žanri, mis oli moes 2. sajandil ja mida nimetati *miscellanea* ehk mitmesugused asjad¹⁰. Sisuliselt koosneb kogumik erinevatel teemadel kirjutatud esseedest. Teemadering, millest Gellius kirjutab, on väga mitmekesine ning sageli on ühes peatükis koos mitu teemat. Ta kirjutab igapäevaelust (riided, muusika, söömine,

---

⁸ Anderson arvab, et Holford-Strevens (2003: 13) on Gelliuse päritolust rääkides liiga spekulatiivne (Andersons 1994: 1838).

⁹ *Sed quoniam longinquis per hiemem noctibus in agro, sicuti dixi, terrae Atticae commentationes hasce ludere ac facere exorsi sumus, idcirco eas inscripsimus noctium esse Atticarum ... (NA praef. 4); ... etiam subrustice ex ipso loco ac tempore hibernarum vigiliarum Atticas noctes inscripsimus (NA praef. 10).*

¹⁰ Erinevalt luulest, mille kohta on olemas täpsed žanrilised määratlused, ei ole ühtki tunnistust selle kohta, et antiikajal oleks püütud klassifitseerida selliseid proosateoseid nagu kirjutab Gellius (Vardi 2004: 161). *Miscellanea* kui termin ei pärine antiikajast, vaid tõenäoliselt kasutas seda kui pealkirja esimesena itaalia õpetlane Angelo Poliziano (1454–1494) (Pfeiffer 1976: 45). *Miscellanea* oli soositud nii kreeklaste kui roomlaste seas, kuigi need erinesid teemaderingi, rõhuasetuste ja ka mahu poolest. Athenaiose *Deipnosophistai* on analoog *Noctes Atticae*'le (Kenney, Clausen 1995b: 182).

habemeajamine jms) umbes 50 korral, õigusküsimustest umbes 55, usuasjadest 77, poliitilistest institutsioonidest 22, sõjaväelistest institutsioonidest 11 korral ning lisaks on veel materjali genealoogia, tekstide ja sõnade tähenduste ja kasutamise kohta (Stevenson 2004: 122–123).

Ta lähtub paljuski allikatest, mida ta kasutab, kuid samas on tal ka enda mõtteid, mida ta kirja paneb. Oma allikaid ta mitte üksnes ei tsiteeri, vaid ka korrigeerib, kuna tema eesmärgiks on keeleline korrektsus (Cavazza 2004: 66).

Gellius kirjutas teose oma järeltulijatele, seepärast on sel täita nii õpperaamatu kui meelelahutusliku teose eesmärk¹¹ (Albrecht 1997: 1479). Kuid Gellius ei ole kuigi süstemaatiline teemade käsitluses ja tal ei ole peaaegu mitte midagi öelda raamatu valmimise protsessi või selle täpse sisu kohta. Gellius ütleb, et kirjutas *NA* kui õpperaamatu, kuid ta ei nimeta ennast kordagi õpetajaks. Kuigi haridus oli kõrgelt väärtustatud nii Kreekas kui Roomas, ei olnud seda õpetajad. Kui Gellius oleks määratlenud end professionaalse õpetajana, oleks ta end eraldanud haritud kõrgklassist (Morgan 2004: 187–189).

NA koosneb paljudest erinevatest lugudest, kusjuures Gellius jutustab neid väga erineva stiiliga, vastavalt sellele, kas ta tugineb iseenda kogemusele või toetub mõnele kaasaegsele, kes asja pealt nägi (Anderson 2004: 113). Ta tsiteerib kreeka- ja ladinakeelseid autoreid, olles ise lugenud käsikirju või kuulnud teistelt, pikib teksti otsekõnelauseid ja ümberjutustusi.

Teos koosneb kahekümnest peatükkideks jagatud raamatust¹². Töö kompositsiooni ja selle kirjutamise põhimõtteid ja materjali valikut selgitab Gellius põgusalt eessõnas. Ta väidab, et on kirjutamisel kasutanud märkmeid ja ülestähendusi, mida ta varem on teinud¹³. Nii viitab Gellius sellele, et märkmed päästavad uurija mälu, mis võib alt vedada (Grafton 2004: 320).

Teos on tänapäevani hästi säilinud ümberkirjutustena. Kadunud on üksnes 8. raamat, millest on säilinud peatükkide kokkuvõtted, mis on olemas ka ülejäänud

---

¹¹ ... *ad hoc ut liberis quoque meis partae istiusmodi remissiones essent, quando animus eorum interstitione aliqua negotiorum data laxari indulgerique potuisset* (*NA* praef. 1).

¹² M. Henry on lähemalt kirjutanud raamatute sisust, tuues välja tähtsamaid teemasid (1994: 1918–1941).

¹³ *Usi autem sumus ordine rerum fortuito, quem antea in excerpendo feceram. Nam proinde ut librum quemque in manus ceperam seu Graecum seu Latinum vel quid memoratu dignum audieram, ita quae libitum erat, cuius generis cumque errant, indistincte atque promisce annotabam eaque mihi ad subsidium memoriae quasi quoddam litterarum penus recondebam, ut, quando usus venisset aut rei aut verbi, cuius me repens forte oblivio tenuisset, et libri, ex quibus ea sumpseram, non adessent, facile inde nobis inventu atque depromptu foret* (*NA* praef. 2). *Facta igitur est in his quoque commentariis eadem rerum disparilitas, quae fuit in illis annotationibus pristinis, quas breviter et indigeste et incondite ex eruditionibus lectionibusque variis feceram* (*NA* praef. 3).

raamatutel. Osaliselt on hävinud ka sissejuhatus ning 20. raamat. Algselt olid peatükkide kokkuvõtted sissejuhatus järel, kuid pärast 4. sajandit tõsteti need peatükkide ette kui peatükkide sissejuhatused. Kõik 19. raamatu ja veel mõned teised sissejuhatused on kadunud (Holford-Strevens 2003: 333–340).

Austus oma eelkäijate vastu ja suurepärase teadmised grammatikast ja retoorikast viisid selleni, et 2. saj haritud mehed säilitasid seda, mis oli väärtuslik (Kennedy 1989: 296). Gellius on kogunud kokku tööde katkendeid umbes 275 autorilt. Ei saa kindlalt väita, kas Gellius on uurinud kõiki mainitavaid originaaltekste või kasutanud sekundaarseid allikaid, kuid ilmselt ta siiski tutvus paljude käsikirjadega ja kopeeris neist oma raamatu tarbeks lõike (*NA Praef.* 2). Igatahes on säilinud *NA* vahendusel Cato, Claudius Quadrigariuse ja paljude rooma poetide teoste fragmendid (Albrecht 1997: 1479; Holford-Strevens 2003: 27).

Gelliuse teosel *Noctes Atticae* on oluline koht kirjandus- ja kultuuriloos. Teemadering, mida ta käsitleb, on lai ning annab ülevaate sellest, mida tema eluajal oluliseks peeti. Väärtuslik on ka informatsioon, mida ta oma kaasaja olustiku kohta edastab. Vabariigiaegseid poete pigem tsiteeriti kui loeti juba 1. saj pKr. Gellius kirjutab 18.9.5, et ta käis L. Livius Andronicuse vanade käsikirjadega tutvumas Patrai raamatukogus¹⁴, mis kinnitab, et 2. saj lõpus pKr oli Roomas raske leida vabariigiaegsete käsikirjade koopiaid. See, kas Gellius ka tegelikult seda raamatukogu külastas ja leidis need käsikirjad, on vähem oluline kui see, et antud ajajärgul oli olemas koht, mida uurija võis külastada (Kenney, Clausen 1995b: 26).

NA peegeldab Gelliuse-aegseid ja kreeka-rooma diletandi, nagu ütleb Anderson Gelliuse kohta (1994: 1835), teadmisi ja huvide ringi. Keulen on võrrelnud *NA* t Apuleiuse *Metamorfoosidega*, kuigi see ei ole *miscellanea* ja *NA* ei ole satiiriline romaan. Mõlemat teost läbivad aga sarnased teemad ja ideed. Nii Gellius kui Apuleius esitavad sümposiumistseene, kus diskuteeritakse erinevatel teemadel (Keulen 2004: 223–245).

Arvestatava osa oma teosest pühendab Gellius poetidele. Lisaks sellele, et ta tsiteerib värsse erinevates kontekstides ja kasutab neid näidetena, vaatab ta ka, kas teos on komponeeritud meetriliselt korrektselt, kas on kirjutatud hästi või halvasti, ning arutleb autorluse teemadel. Suur osakaal on võrdlustel, eriti ladina adaptatsioonide võrdlustel kreeka originaalidega (Holford-Strevens 2003: 193).

---

¹⁴ Uurimistööks kasutas ta ka teisigi raamatukogusid: *domus Tiberianae bibliotheca* (*NA* 13.20.1), *templum Pacis*'e raamatukogu (*NA* 16.8.2), *bibliotheca Ulpia* Traianuse templis (*NA* 11.17.1).

Fronto vaimne järelkäija Aulus Gellius loobus pisiasjade kallal norimisest. Gellius imetles varaseid poeete. Ta on pannud kirja fragmente vanadelt kaotsi läinud autoritelt ja tema kriitilised võrdlused on analüütilisemad kui varasematel allikatel. Baldwin on nimetanud seda sotsio-lingvistiliseks atavismiks (1975: 52), mis väljendub esivanemate moraalse üleoleku tunnistamises (Kennedy 1989: 294).

Oma aja kohta oli Gellius märkimisväärselt paljusõnaline kriitik. Tema grammatilised arutlused näitavad tema intelligentsust. Tema teadmised kreeka keelest ja kirjandusest olid vastavad selle aja standarditele, kuid kesisemad kui hilise keisririigi ajal. Üldiselt on Gellius võimekas jutustaja ja suudab väljendada oma isiklikku poolehoidu teatud autoritele (Holford-Strevens 2003: 329–330). Tal on paremini esindatud vanemate poeetide tööd kui hõbedase ajajärgu teosed (Holford-Strevens 2003: 220–221).

2. ROOMA POEEDID *NOCTES ATTICAE*'S JA NENDE TSITEERIMINE

Peatükke, kus Gellius mainib rooma poeete, on *Noctes Atticae*'s kokku 124. See on peatükkide koguarvust, mis on 398, ligikaudu 31%. Arvuliselt on kõige rohkem poetidega seotud peatükke 13. raamatus (11 ptk) ning 2. raamatus (10 ptk). Ainult üks käesoleva töö seisukohast oluline peatükk on 14. raamatus, kus Gellius mainib poeete Pacuviust ja Acciust (vt ka Lisa 2).

Käesolev peatükk annab ülevaate poetidest (vt ka Lisa 1 ja Lisa 6), keda Gellius mainib *NA*'s, ja nende tsiteerimisest ning ühtlasi fragmentidest, mis on säilinud tänu Gelliuse üleskirjutustele. Kuna Gellius kirjutab poetidest, kes elasid ajavahemikus 3. sajand eKr kuni 2 sajand pKr, siis on selguse huvides jagatud ülevaade neljaks perioodiks vastavalt ajaloolistele sündmustele, mis on mõjutanud ka rooma kirjanduselu (vt Lisa 1).

Gellius tsiteerib oma töös mitmeid autoreid erinevatel alustel¹⁵. Tsitaadid jagunevad sisuliselt kaheks: 1. tsitaadid, mida Gellius ise on lugenud, üles märkinud või kellelki kuulnud, ilma et täpsustaks, kellelt; 2. tsitaadid, mida Gellius paneb kirja, kuid nimetab nende allikana kedagi teist, st kedagi, kes on neid tsiteerinud. Sageli kuuleb ta tsitaate oma kaasaegsete käest. Üheteistkümnelt korral tsiteerib ta M. Cornelius Fronto kaudu, üheksal korral Iulius Hyginuse, kaheksal korral Valerius Probase, Sulpicius Apollinarise ja Antonius Iulianuse ning seitsmel korral Favorinuse kaudu. Aeg-ajalt paneb ta kirja ka tsitaate poetidelt vanemate rooma autorite tööde kaudu, nagu M. Tullius Cicero, M. Terentius Varro ja L. Annaeus Seneca (vt ka Lisa 4).

Gellius ei märgi alati allikat, kui ta teeb tekstidest väljavõtteid. Isegi kui ta mainib tsitaadi allikat, ei tsiteeri ta alati täpselt, vaid jutustab teksti ümber oma sõnadega (Holford-Strevens 2003: 77–78). Mercklin väidab, et tsitaadid, millele Gellius on lisanud raamatu pealkirja, ning mõnel juhul ka selle numbri, on suurema tõenäosusega kontrollitud ning võetud otse raamatust, kui need, mille juures on mainitud üksnes autorit (1860; Holford-Strevens 2003: 72 järgi). Tsiteerides järgib Gellius reeglit, et peatüki alapunktis kasutab ta ainult ühte allikat (Froehde 1900: 526).

---

¹⁵ Gelliuse tsitaatide allikaid on uurinud ka Mercklin (1860) ja Froehde (1900). Nad jaotavad Gelliuse tsitaadid järgmiselt: a) tsitaadid otse loetud teostest; b) tsitaadid mälu järgi; c) kaudsed tsitaadid, mis jagunevad omakorda tsitaatideks, mille kohta on Gellius saanud informatsiooni oma õpetajatelt, võtnud tekstide kommentaaridest, leidnud käsitlustest või kogumike väljavõtetest.

2.1 Luuletajad Esimese Puunia sõja lõpust kuni Liitlassõja lõpuni (240–88 eKr)

Selle perioodi alguses olid rooma poeedid kas võõramaalased või vabakslastud orjad, kes tõlkisid ning mugandasid kreeka kirjandust ladina keelde. Hiljem hakkasid kirjutama ka vabad itaalia päritolu kodanikud ning teoste sisu muutus Rooma-kesksemaks (vt nt Albrecht 1997: 1830–1832; Bengtson 1982: 89–189; Heuss 2001: 67–129). Selles perioodist mainib Gellius kaheksatteist rooma poeeti.

2.1.1 L. Livius Andronicus

L. Livius Andronicus, keda peetakse esimeseks rooma luuletajaks, kirjutab Gellius neljas raamatus (*libri* 3, 6, 17, 18; vt Lisa 1). *NA* vahendusel on säilinud neli fragmenti Andronicuse töödest¹⁶. Gelliuse kaudu on teada Andronicuse eesnimi, mida ta mainib *NA* peatükkides 6.7.11 ja 17.21.42. Andronicuse kirjanduslikest saavutustest rääkides kirjutab ta Homerose *Odyssieia* ladinakeelsest mugandusest, mainides ka töö ladinakeelset pealkirja: ... *L. Livius in Odyssia dicit in hoc versu ...* (6.7.11). Andronicuse tragöödiatest ja komöödiatest Gellius ei kirjuta.

18.9.5 kinnitab Gellius, et ta on uurinud L. Livius Andronicuse *Odyssia* vanu käsikirju Patrai raamatukogus¹⁷ (vt ka ptk 1, märkus 13), kust ta on ilmselt võtnud neli *NA*'s üleskirjutatud tsitaati.

2.1.2 Cn. Naevius

Gelliuse vahendusel on säilinud kaks fragmenti Cn. Naeviuselt¹⁸ ja viiteid tema töödele; ta teeb Naeviusest juttu kaheksas raamatus (*libri* 1, 2, 3, 5, 7, 8, 10, 17; vt Lisa 1). Ta kirjutab Naeviusse hauaepigrammist (*NA* 1.24.2), mille luuletaja olevat ise kirjutanud ja mis viitab ka luuletaja Kampaania päritolule (*Epigramma Naevii plenum superbiae Campanae*). Gellius jutustab ka tema osalemisest Esimeses Puunia sõjas (*NA* 17.21.45) ja vangistusest (*NA* 3.3.15). Lisaks mainib ta seda, kuidas Cn. Naevius pilkab vanemat Scipiot (7.8.5).

¹⁶ *FPL* fr. 1 = 18.9.5; *FPL* fr. 10 = *NA* 6.7.11; *FPL* fr. 23 = *NA* 3.16.11; *FPL* fr. 26 = *NA* 6.7.12.

¹⁷ *Offendi enim in bibliotheca Patrensi librum verae vetustatis Livii Andronici* (*NA* 18.9.5).

¹⁸ *FPL* fr. 2 = *NA* 17.21.45; *FPL* fr. 30 = *NA* 5.12.5.

Gellius viitab järgmistele Naeviuse töödele: *epigramma sepulcrale* (1.24 sq.), komöödiad *Triphallus* (2.19.6), *Hariolus* ja *Leon* (3.3.15), tragöödia *Hesiona* (10.25.3) ja eepos *Belli Punici carmen* (5.12.7, 17.21.45). Erinevalt paljudest teistest poetidest ei ole Gellius Cn. Naeviust tsiteerinud teiste isikute kaudu, vaid paneb ise kirja viis tsitaati.

2.1.3 T. Maccius Plautus

Plautus oli viljakas ja populaarne näitekirjanik ning tema nime all lavastati hiljem ka talle mitte kuuluvaid komöödiaid. Kokku on talle omistatud 130 näidendit, millest grammatik Lucius Aelius Stilo nimetas tema omaks 25 (*NA* 3.3.12). Stilo õpilane ning Rooma õpetlane M. Terentius Varro (116–27 a eKr) eraldas kõigi nende seast 21 komöödiat (*NA* 3.3.3) kui Plautuse vaieldamatu pärandi, mis on peaaegu täielikult säilinud tänapäevani. Need on *Amphitruo*, *Asinaria*, *Aulularia*, *Captivi*, *Curculio*, *Casina*, *Cistellaria*, *Epidicus*, *Bacchides*, *Mostellaria*, *Menaechmi*, *Miles gloriosus*, *Mercator*, *Pseudolus*, *Poenulus*, *Persa*, *Rudens*, *Stichus*, *Trinummus*, *Truculentus* ja *Vidularia* (vt nt Schanz, Hosius 1979: 55–86; Albrecht 1997: 163–206). Nende hulgast ei maini Gellius üksnes nelja (*Captivi*, *Curculio*, *Mercator*, *Vidularia*).

Gellius kirjutab Plautusest kolmeteistkümnes raamatus (*libri* 1, 3, 4, 5, 6, 9, 11, 13, 15, 17, 18, 19, 20; vt Lisa 1). Ta räägib ka sellest, et tegelikult võisid Plautusele kuuluda veel mõned komöödiad, mida ta lugenud oli. Ta nimetab selliseid komöödiad nagu *Boeotia* (3.3.3), *Nervularia* (3.3.6), *Fretum* (3.3.7) ja *Astraba* (11.7.5), *Anus*, *Bis compressa*, *Commorientes*, *Condalium*, *Agroecus*, *Gemini leones* (3.3.9) ning *Trigemini* (6.9.7). Gellius mainib ka Plautuse kolme esimest komöödiat (*Saturio*, *Addictus* ja ühte, mille pealkirja ei ole teada), mida ta olevat kirjutanud möldrina töötades (3.3.14) ja kirjutab Plautuse hauaepigrammist (1.24.1).

Gellius tsiteerib Plautust 32 korda. Lisaks enda kirja pandud Plautuse tsitaatidele on ta lisanud tsitaate Favorinuse, M. Terentius Varro ja Sulpicius Apollinarise kaudu (vt Lisa 4).

2.1.4 Q. Ennius

Gellius kirjutab Enniusest seitsmeteistkümnes raamatus (*libri* 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20; vt Lisa 1). Ta viitab Enniuse sünniaastale¹⁹ ning kreeka, oski ja ladina keele oskusele (17.17.1).

Kahekümnest teadaolevast Enniuse tragöödiast kirjutab Gellius kaheksast: *Achilles* (4.17.14), *Alexander* (7.5.10), *Cresphontes* (7.16.10), *Erectheus* (7.16.9), *Hecuba* (11.4.3), *Iphigeneia* (19.10.11), *Melanippa* (5.11.12, 6.9.17), *Phoenix* (6.17.10) ning lisaks teeb juttu tundmatutest tragöödiatest *NA* peatükkides 5.15.9, 5.16.5, 19.8.6. Ta ei maini aga tragöödiaid *Ajax*, *Alcmeo*, *Andromacha*, *Andromeda*, *Athamas*, *Eumenides*, *Hectoris lytra*, *Medea exul*, *Nemea*, *Telamo*, *Telephus*, *Thyestes*, mis on samuti Enniusele omistatud..

Eeposest *Annales* viitab Gellius kaheteistkümnele raamatule: *lib.* 1 (7.6.9, 13.23.18), *lib.* 3 (1.22.16, 14.10.1), *lib.* 7 (12.4, 18.5.4), *lib.* 8 (10.1.6, 20.10.3), *lib.* 9 (12.2.2, 11), *lib.* 10 (18.9.3), *lib.* 12 (17.21.43), *lib.* 13 (6.2.3, 18.2.12, 16), *lib.* 14 (2.26.21, 10.25.4), *lib.* 16 (9.14.5), *lib.* 17 (17.21.43), *lib.* 18 (13.21.14, 17.21.43). Ta kirjutab ka Enniuse satiiridest (*Saturae*) (2.29.20, 4.7.4, 6.9.2, 18.2.7) ja teosest *Scipio* (4.7.2), mida võib samuti käsitleda satiirina.

Gellius tsiteerib Enniuse teoseid 40 korral ja mõnedel juhtudel teeb ta seda Favorinuse, M. Cornelius Fronto, M. Terentius Varro ja Caesellius Vindexi kaudu (vt Lisa 4).

2.1.5 M. Pacuvius

Gellius kirjutab M. Pacuviusest kaheksas raamatus (*libri* 1, 2, 4, 6, 9, 13, 14, 17; vt Lisa 1) ja mainib tema tragöödiad *Chryses* (4.17.15), *Niptra* (2.26.13, 13.30.3), *Paulus* (9.14.13) ning hauaepigrammi (*NA* 1.24.1). 17.21.49 viitab Gellius sellele, et Pacuvius elas hiljem kui Q. Ennius ja *NA* 13.2 kirjutab Acciuse külaskäigust, kes oli tema hilisem järgija.

Gellius Pacuviust tsiteerinud seitse korda. Lisaks enda kirja pandud tsitaatidele tsiteerib ta ka M. Cornelius Fronto kaudu (vt Lisa 4).

---

¹⁹ *Consules secuntur Q. Valerius et C. Mamilius quibus natum esse Q. Ennium poetam M. Varro in primo de poetis libro scripsit eumque, cum septimum et sexagesimum annum haberet, duodecimum annalem scripsisse idque ipsum Ennium in eodem libro dicere (NA 17.21.43).*

2.1.6 Staius Caecilius

Gellius kirjutab Caeciliusest seitsmes raamatus (*libri* 2, 3, 4, 5, 6, 15, 17; vt Lisa 1) ja mainib tema seitset komöödiat: *Chrysiön* 6.17.13, *Hypobolimaëus Aëscinüs* 15.14.5, *Plocium* 2.23.5, 3.16.4, *Polümeni* 11.7.6, *Subditivos* 15.9.1, 3, *Synaristosae* 15.15.2, *Triumphus* 6.7.9. Lisaks teatab ta, et Caecilius oli endine ori (4.20.12). Gellius tsiteerib Caeciliust seitsmel korral (vt Lisa 4).

2.1.7 P. Terentius Afer

Gellius kirjutab Terentiusest kuues raamatus (*libri* 4, 6, 11, 15, 17, 20; vt Lisa 1). Tema kuuest tänapäevani säilinud komöödiast (*Andria*, *Heautontimorümenos*, *Eunuchus*, *Adelphoe*, *Hecyra*, *Phormio*) mainib Gellius üksnes *Heautontimorümenos*'t (4.9.11, 4.16.2) ja *Phormio*'t (20.6.4, 11). Terentiust tsiteerib Gellius neli korda ja kahel korral teeb ta seda Valerius Probuse ja Sulpicius Apollinarise vahendusel (vt Lisa 4).

2.1.8 L. Accius

Gelliuse vahendusel on säilinud mõned Acciuse töödest neli fragmenti ja teateid tema kohta²⁰. Gellius kirjutab Acciusest seitsmes raamatus (*libri* 2, 3, 6, 13, 14, 17, 20; vt Lisa 1), viidates Acciuse neljale tragöödiale: *Pelopidae* (2.6.23), *Atreus* (13.2.2), *Neoptolemus* (13.3.2), *Astyanax* (14.1.34). Acciuse teistest töödest mainib ta *Didascalica*'t (3.3.9, 3.11.2, 4), *Sotadica*'t (6.9.16) ja *Pragmatica*'t (20.3.3). Acciust tsiteerib Gellius 6 korda (vt Lisa 4).

2.1.9 T. Quinctius Atta

Attat nimetab Gellius üksnes kuuendas raamatus, tsiteerides tema teoseid *Conciliatrice* (6.9.8) ja *Aedicilia* (6.9.10).

---

²⁰ FPL fr. 17 = NA 3.3.9; FPL fr. 6 = NA 3.11.4–5; FPL fr. 19 = NA 6.9.16; FPL fr. 25 = NA 20.3.2.

2.1.10 L. Afranius

L. Afraniusest kirjutab ta neljas raamatus (*libri* 10, 13, 15, 20) ning viitab kolmele komöödiale: *Titulus* (10.11.8), *Sella* (13.8.praef.), *Consobrinis* (15.3.3). Afraniust tsiteerib Gellius neli korda, kasutades selleks ühel korral Sulpicius Apollinarise vahendust (vt Lisa 4).

2.1.11 C. Lucilius

Gellius mainib Luciliust neljateistkümnes raamatus (*libri* 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 20; vt Lisa 1), kus ta viitab satiiride (*Saturae*) kaheteistkümnele raamatule (*libri* 3, 4, 5, 7, 9, 11, 12, 15, 16, 20, 26, 29). Luciliust tsiteerib Gellius 24 korda, kasutades selleks ka Sulpicius Apollinarise, M. Tullius Cicero, Favorinuse, Antonius Iulianuse ja oma kaasaegse poeedi Annianuse vahendust (vt Lisa 4).

2.1.12 Vähemtuntud poeedid: Licinius Imbrex, Furius Antias, Q. Valerius Soranus, Porcius Licinus, Volcaciuse Sedigitus, Q. Lutatius Catulus, Valerius Aedituus

Licinius Imbrex oli komöödiakirjutaja, keda Gellius mainib kahes raamatus (*libri* 13, 15; vt Lisa 1), viidates ka tema komöödiale *Neaera* (13.23.16). Gellius tsiteerib Licinius Imbredit üksnes ühe korra.

Furius Antias (1. saj eKr) on Gellius maininud ainult 18. raamatus, kus ta tsiteerib ühte Furiuse sõjateemalist heksameetrit (18.11.4).

Q. Valerius Soranust mainib Gellius ühel korral (*NA* 2.10.3), rääkides ta kõnekunstiõpingutest.

Porcius Licinusest räägib Gellius kahes raamatus (*libri* 17, 19) ja tsiteerib ta värsse. Ühel korral kasutab Gellius Porcius Licinuse tsiteerimiseks Antonius Iulianuse vahendust.

Volcaciuse Sedigituse teosest *De poetis*, mida Gellius ka tsiteerib, on kirjutatud 15. raamatus ning lisaks mainib Gellius teda veel *NA* 3.3.

Q. Lutatius Catulust mainib Gellius mainib koos teiste epigrammikirjutajate, Valerius Aedituuse ja Porcius Licinusega, tsiteerides kuut Catuluse värssi (NA 19.9.14) Antonius Iulianuse vahendusel.

Valerius Aedituust (2. saj eKr), kes oli Acciuse kaasaegne epigrammikirjutaja, mainib Gellius samuti ühe korra ja tsiteerib temalt kümme värssi (NA 19.9.11, 12) Antonius Iulianuse vahendusel.

Poetide Q. Valerius Soranuse²¹, Valerius Aedituuse²², Q. Lutatius Catuluse²³, Furius Antiase²⁴, Porcius Licinuse²⁵, Volcacius Sedigituse²⁶ mitmete tööde fragmendid ja teated nende elu kohta on säilinud ainult tänu Gelliuse vahendusele.

2.2 Luuletajad Liitlassõja lõpust kuni Vabariigi lõpuni (87–30 eKr)

See on aeg, mil toimus kodusõda Mariuse ja Sulla vahel (88–82 a eKr), Catilina vandenõu (63 a eKr), nn esimene Cn. Pompeiuse, C. Iulius Caesari ja M. Licinius Crassuse triumviraat (62 a eKr) ning C. Iulius Caesari mõrv (44 a eKr).

Proosaautorid olid sel ajal aktiivsed poliitikud ja senaatorid. Selles vahemikus on sündinud ka rooma kuulsaimad poeedid: P. Vergilius Maro (70 a eKr), Q. Horatius Flaccus (65 a eKr) ja P. Ovidius Naso (43 a eKr). See oli mitte-poliitilise luule kõrgaeg, mida esindasid C. Valerius Catullus ja T. Lucretius Carus (vt nt Albrecht 1997: 1833–1837; Bengtson 1982: 190–280; Heuss 2001: 168–272). Sellest ajajärgust nimetab Gellius kahteist rooma poeti.

2.2.1 Atellaanikirjutajad: L. Pomponius, Novius

Gellius kirjutab **Pomponiusest** neljast raamatus (*libri* 10, 12, 16, 18; vt Lisa 1), mainides tema nelja tööd: *Mevia* (10.24.5), *Aeditumus* (12.10.7), *Galli transalpini* (16.6.7) ja *Procetra* (18.6.6). Gellius tsiteerib teda kolmel korral.

---

²¹ FPL fr. 6 = NA 2.10.3.

²² FPL fr. 1 = NA 19.9.11; FPL fr. 2 = NA 19.9.12.

²³ FPL fr. 1 = NA 19.9.14.

²⁴ FPL fr. = NA 18.11.4.

²⁵ FPL fr. 1 = NA 17.21.45; FPL fr. 6 = NA 19.9.13.

²⁶ FPL fr. 1 = NA 15.24.

Noviust ja tema kahte tööd mainib ta kahes raamatus: *Lignaria* (15.13.4), *Parcus* (17.2.8). Gellius tsiteerib teda kahel korral.

2.2.2 Mimograafid: D. Laberius, Publilius Syrus, Cn. Matius

Laberiusest kirjutab Gellius üheteistkümnes raamatus (*libri* 1, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 16, 17, 19, 20; vt Lisa 1), viidates talle omistatud 43 tööst, millest on säilinud üksnes fragmendid, üheksateistkümnele: *Gemelli* (1.7.12 j), *Salinator* (3.12.2, 4), *Stricturae* (3.18.9), *Galli* (6.9.3), *Colorator* (6.9.4), *Catularius* (6.9.18), *Sorores* (9.12.11), *Restio* (10.17.praef. j, 16.17.6), *Lacus Avernus* (11.15.praef., 1), *Cophinus* (6.7.1, 2), *Fullo* (16.7.3), *Staminariae* (16.7.4), *Compitalia* (16.7.7, 16.9.4), *Cacomnemon* (16.7.8), *Natalicius* (16.7.9), *Anna Perenna* (16.7.10), *Saturnalia* (16.7.11), *Necyomantia* (16.7.12, 20.6.6), *Alexandrea* (6.7.13). Laberiust tsiteerib Gellius 24 korda ja ühel juhul kasutab ta selleks Antonius Iulianuse vahendust (vt Lisa 4).

Publilius Syrus on Gellius pühendanud 17. raamatu 14. peatüki, kus ta on kirja pannud mimograafi neliteist värssi (vt Lisa 4).

Cn. Matiust mainib Gellius viies raamatus (*libri* 7, 9, 10, 15, 20; vt Lisa 1), rääkides nii tema mimiambidest (10.24.10, 15.25.praef. j, 20.9.praef. j) kui *Iliase* 2., 21. ja 23. raamatust (NA 7.6.5, 9.14.14, 9.14.15). Gellius tsiteerib Matiust kaheksa korda (vt Lisa 4). Matiuse tööde fragmendid²⁷ on osaliselt tuntud Gelliuse vahendusel.

2.2.3 Laevius

Gellius kirjutab Laeviusest kolmes raamatus (*libri* 2, 12, 19; vt Lisa 1), viidates kolmele tööle: *Erotopaegnia* (2.24.8, 9), *Protesilaodamia* (12.10.5) ja *Alcestis* (19.7.2–16)²⁸. Laevius tsiteerib Gellius viis korda (vt Lisa 4).

²⁷ FPL fr. 3 = NA 7.6.5; FPL fr. 7 = NA 9.14.14; FPL fr. 8 = NA 9.14.15; FPL fr. 9 = NA 15.25.1; FPL fr. 10 = NA 15.25.2; FPL fr. 11 = NA 10.24.10; FPL fr. 12 = NA 20.9.1–2; FPL fr. 13 = NA 20.9.3.

²⁸ FPL fr. 7 = NA 19.7.2; FPL fr. 8 = NA 19.7.3; FPL fr. 9 = NA 19.7.4–16; FPL fr. 16 = NA 12.10.5.

2.2.4 T. Lucretius Carus

Gellius mainib Lucretiust oma teose kuues raamatus (*libri* 1, 5, 10, 12, 13, 16; vt Lisa 1), sh viitab tema *De rerum natura* neljale raamatule (I: NA 5.15.4, 16.5.7; II: NA 13.21.21; IV: NA 1.21.7, 10.26.9; VI: NA 12.10.8). Lucretiust tsiteerib Gellius kuus korda, kasutades selleks korra ka Sulpicius Apollinarise vahendust (vt Lisa 4).

2.2.5 C. Licinius Calvus

Gellius kirjutab C. Licinius Calvusest 9. ja 19. raamatus ning tema vahendusel on säilinud fragment C. Licinius Calvuse töödest²⁹. C. Licinius Calvust tsiteeribki Gellius ainult ühe korra.

2.2.6 C. Valerius Catullus

Vaatamata sellele, et C. Valerius Catullus on 1. saj eKr üks kuulsamaid poeete, mainib Gellius teda ainult 6. ja 7. raamatus ning viitab tema 27. ja 92. luuletusele.

2.2.7 C. Helvius Cinna

C. Helvius Cinna peamised teosed olid *Smyrna* ja *Propempticon Pollionis*, kuid Gellius, kes mainib teda kahes raamatus (*libri* 9, 19; vt Lisa 1), ei kirjuta kummastki, vaid mainib ta epigramme³⁰. Cinnat tsiteerib Gellius kaks korda ja kasutab selleks ka Sulpicius Apollinarise vahendust (vt Lisa 4).

2.2.8 C. Memmius

Gellius mainib C. Memmiust kõrvuti teiste luuletajatega 19.9.7.

---

²⁹ FPL fr. 2 = NA 9.12.10.

³⁰ FPL fr. 9 = NA 19.13.5; FPL fr. 10 = NA 9.12.12.

2.2.9 M. Terentius Varro

Noctes Atticae’s viitab Gellius Varro teosele *Saturae Menippeae*, mis on segu luulest ja proosast³¹, kaheksas raamatus (*libri* 1, 2, 3, 6, 7, 13, 15, 19; vt Lisa 1). Varro tsiteerib Gellius 12 korda.

2.3 Luuletajad Vabariigi lõpust kuni Augustuse surmani (30 eKr–14 pKr)

Pärast Augustuse võimuletulekut algas rahuperiood, mis võimaldas kultuuri kiiremat arengut. Augustuse ajajärk oligi rooma kultuuri õitsenguperiood. Sel ajajärgul valmisid Vergiliuse, Horatiuse ja teiste rooma poeetide tähtteosed. Lisaks eepilistele teostele kirjutati karjaselaule ja didaktilist luulet (Vergilius), satiire (Horatius) ja epigramme (Domitius Marsus). Tegutses Maecenase ringkond, kes toetas ja soosis mitmeid autoreid. Viljakas kirjandusperiood lõppes Augustuse surmaga 14 a pKr (vt nt Albrecht 1997: 1835–1837; Bengtson 1982: 281–290). Sellest perioodist nimetab Gellius kolme poeti.

2.3.1 P. Vergilius Maro

Gellius ei maini Vergiliust üksnes 11., 14. ja 19. raamatus. Ülejäänud seitsmeteistkümmes *NA* osas on kõikjal viiteid rooma ühele kuulsaimale autorile. Kõige sagedamini on Gellius Vergiliuse töödest viidanud *Aeneis*’ele (*NA libri* 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 20; vt Lisa 1), tsiteerides kõiki selle raamatuid³². *Bucolica*’t mainib ta ainult kolmel korral (11.9.4, 2.6.1, 9.9.7) ja *Georgica*’st kirjutab üheksas raamatus (*libri* 1, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 13, 18). *Appendix Vergiliana* on välja jäetud.

Vergilius on kõige enam tsiteeritud poet Gelliuse teoses *Noctes Atticae*. Temale on viidatud kaks korda sagedamini kui tema ladina eelkäijatele. Talle järgnevad T. Maccius Plautus, C. Lucilius ja Q. Ennius. Kokku on *NA*’s 73 tsitaati Vergiliuse teostest. Erinevate diskussioonide käigus tsiteerisid Vergiliuse töid Favorinus, Fidus Optatus, M. Cornelius

---

³¹ 3. saj teisel poolel eKr elanud kreeka filosoof ja küünik Menippos koostas kogumiku, kus olid vaheldumisi proosas ja luules kirjutatud satiirid. Lisaks Varrole võtsid Menipposest hiljem eeskuju Seneca, Petronius ja Lukianos (vt nt Riikonen 1987).

³² Kuus vihjet esimesele raamatule, kuus teisele, kuus kolmandale, neli neljandale, viis viiendale, üksteist kuuendale, neli seitsmendale, kolm kaheksandale, üks üheksandale, kolm kümnendale, neli üheteistkümnendale ja üks kaheteistkümnendale (vt Lisa 1).

Fronto, Iulius Hyginus, Valerius Probus, Annaeus Cornutus, Antonius Iulianus ja Sulpicius Apollinaris (vt Lisa 4).

Vergiliuse juures on kaks teemat pälvinud Gelliuse erilise tähelepanu. Need on tekstikriitika ja antikvaarne pärimus. Tekstiküsimusi tsiteerib ta tavaliselt Valerius Probuse kaudu (NA 13.21), kuid on ka erandeid. Üks kõitvamaid arutlusi leiab aset NA 2.3, kus Gellius tsiteerib Vergiliuse värsse Iulius Hyginuse vahendusel, kes oli leidnud *Georgica* Vergiliuse enda majast. Grammatik Fidus Optatus ostis aga *Aeneise* 2. raamatu, mis oli *mirandae vetustatis* ja kuulunud kunagi Vergiliusele endale, kahekümne kuldraha eest Sigillarialt (2.3.5). Samas peatükis kasutab ta *Georgica* 1.296 tsiteerimiseks parimat käsikirja³³, juhtides tähelepanu sõna *aena* ortograafiale.

2.3.2 Q. Horatius Flaccus

Q. Horatius Flaccuse rikkalikust luulepärandist kirjutab Gellius väga vähe. Ta teeb ainult ühe vihje oodidele (NA 2.22.2) ja ühe satiirile (NA 2.22.25). Gellius tsiteerib Horatiust ainult ühe korra ja sedagi Favorinuse vahendusel.

2.3.3 C. Valgius Rufus

Gellius räägib Valgius Rufuse teosest *De rebus per epistulam quaesitis* (NA 12.3) ja tsiteerib teda seejuures ühe korra..

2.4 Luuletajad Augustuse surmast kuni Gelliuse kaasajani (14 pKr–2 saj)

Augustuse surmale järgnes poliitiline kriis, mille põhjuseks oli sõjaliste ja rahaliste jõudude vähesus. Tiberiuse valitsemisaja esimestel aastatel olid tavalised rahutused nii Itaalias kui provintsid. Saja aasta jooksul valitses palju keisreid, kes tõid kaasa muutusi nii poliitilisse kui kirjandusellu³⁴. Paljud autorid olid sel ajal pärit Hispaaniast (Senecad,

---

³³ ... *Vergili versu in optimis libris scriptum invenimus* (NA 2.3.6).

³⁴ Tiberius (14–37); Caligula (37–41); Claudius (41–54); Nero (54–68), Vespasianus (69–79); Titus (79–81); Domitianus (81–96); Nerva (96–98); Traianus (98–117), Hadrianus (117–138); Antoninus Pius (138–161); Marcus Aurelius (161–180); Commodus (180–192).

Martialis, Quintilianus). Mitmed poeedid kuulusid Rooma nobiliteedi hulka (Lucanus, Silius Italicus jt), kuid teised vajasid endale n-ö Maecenast ehk patrooni (Martialis, Iuvenalis jt). Keskenduti väikevormide kirjutamisele: lookesed, epigrammid, juhuluule (vt nt Albrecht 1997: 1837–1843). Sellest perioodist mainib Gellius kolme rooma poeeti.

2.4.1 M. Manilius, Annianus ja Iulius Paulus

Selle perioodi esimesest poolest mainib Gellius üksnes **M. Maniliust**, tehes seda kahes raamatus (*libri* 3, 17).

Kaasaegsetest poetidest mainib Gellius üksnes **Annianust** ja **Iulius Paulust**, kes kuulusid ühtlasi tema sõprusringi. Mõlemal poedil olid maamõisad, Annianusel Etruurias ja Iulius Paulusel Vatikanis, kuhu nad kutsusid ka Gelliust aega veetma. Annianust mainib Gellius kahes raamatus (*libri* 6, 20). Iulius Paulust mainib Gellius neljas raamatus (*libri* 1, 5, 16, 19; vt Lisa 1). Nimetatud kolme poeetide värsse ei tsiteeri Gellius kordagi.

2.5 Vahekokkuvõte

Gelliuse poolt mainitavad poeedid võib jagada nelja perioodi. Kõige rohkem poeete (18) on esimesest perioodist (240–88 eKr), kuhu kuuluvad varased autorid, kes tõlkisid ja mugandasid ladina keelde kreeka autorite teoseid, ja ka need, kes olid juba täieõiguslikud ladina autorid. Kõige sagedamini mainib ta Q. Enniust, kellele on viiteid 18 raamatus ja 34 peatükis; talle järgneb T. Maccius Plautus, kellele Gellius viitab 13 raamatus ja 26 peatükis. Gellius kirjutab ka Q. Valerius Soranusest, Valerius Aedituusest, C. Lutatius Catulusest, Furius Antiasest, Porcius Licinusest ja Volcaciusest ja tsiteerib nende töid, aidates nõnda kaasa fragmentide säilimisele.

Teise perioodi (87–30 eKr) kuuluvatest poetidest, keda on kokku 12, kirjutab Gellius kõige rohkem D. Laberiusest (12 raamatus ja 14 peatükis). Kolmes raamatus on juttu ka C. Valerius Catullusest, kes tänapäeval on ehk selles perioodis mainitud poetidest kõige tuntum. Gellius on *NA* kirjutamisega aidanud kaasa fragmentide säilimisele selle ajajärgu poeetide töödest, nt on ta tsiteerinud Cn. Matiust, Laeviust, C. Licinius Calvust ja C. Helvius Cinnat.

Ajavahemikust 30 a eKr–14 a pKr mainib Gellius kolme poeeti, sh ka P. Vergilius Marot, kes on ühtlasi kõige sagedamini esinev poeet *NA*'s. Vergiliusest kirjutab ta 17 raamatus. Põgusalt mainib Gellius ka Q. Horatius Flaccust ja C. Valgius Rufust. Ta ei räägi aga midagi selle ajajärgu teistest tuntud poetidest (Albius Tibullus, Sextus Propertius, P. Ovidius Naso).

Viimane periood hõlmab poeete Augustuse surmast (14 a pKr) kuni Gelliuse kaasajani. Tagasihoidlikke viiteid leiab siit M. Maniliusele ja Gelliuse sõpruskonda kuuluvatele Annianusele ja Iulius Paulusele. Nagu eelmises perioodis nii ka siin on tähelepanuta jäänud mitmed kuulsad autorid, nt M. Valerius Martialis, D. Iunius Iuvenalis ja P. Papinius Statius.

Enamik *NA* poetidega seotud peatükke sisaldab tsitaate. Kogu teose vältel ei ole Gellius tsiteerinud aga poeete, kes kuuluvad viimasesse perioodi (14 pKr–2. saj): M. Manilius, Annianus ja Iulius Paulus. Varasemast ajast ei tsiteeri ta Q. Valerius Soranust ja C. Memmiust. Kõiki teisi rooma poeete, keda ta mainib, ühtlasi ta ka tsiteerib.

Gellius kasutab värse sõnade tähenduste selgitamisel, näidetena eluliste küsimuste käsitlemisel, poetidele hinnangu andmise põhjendamiseks ja mitmetel muudel põhjustel. Mõningaid autoreid ja nende teoste kommentaare on Gellius ise lugenud ja teinud raamatutest väljakirjutusi, kuid ta tsiteerib sageli värse ka oma kaasaegsete kaudu. Kõige enam leiab *NA*'s värse P. Vergilius Maro *Aeneis*'est, millele järgnevad Q. Enniuse *Annales*, T. Maccius Plautuse komöödiad ja C. Luciliuse *Saturae*. Tänu Gelliusele on säilinud fragmendid mitmete poetide töödest, nt L. Acciuse, L. Livius Andronicuse, Cn. Naeviuse, Q. Lutatius Catuluse, Porcius Licinuse, Cn. Matiuse, Laeviuse, C. Helvius Cinna ja C. Licinus Calvuse töödest. Ainus fragment, mis on säilinud Volcaciuse Sedigituse teosest *De poetis*, nagu ka fragmendid Valerius Aedituuse epigrammidest, on tuntud just *NA* kaudu.

Ei ole teada, kas Gellius kujutab väljamõeldud situatsioone, kus diskuteeritakse ja loetakse luulet või on need ka tegelikkuses aset leidnud. Sagedasemad poetide tsiteerijad on *NA*'s grammatik ja kõnemees M. Cornelius Fronto, grammatik Iulius Hyginus, filosoof Favorinus ning Gelliuse õpetajad Sulpicius Apollinaris ja Antonius Iulianus. Ligikaudu 75% rooma poetide värssidest tsiteerib Gellius ise (vt ka Lisa 4).

3. FILOLOOGIA JA KIRJANDUSKRIITIKA

Käesoleva peatükis analüüsin, milliseid filoloogilisi ja kirjanduskriitilisi küsimusi käsitleb Gellius *NA*'s ning kuidas ta seda teeb.

Filoloogilistes küsimustest on kirjutatud alapeatükis *3.1 Filoloogilised küsimused*. Gellius toob näiteid poetidelt, rääkides sõnade tähendusest ja sõnade kasutamisest, grammatilisest soost, käänamisest, rõhust jms (vt Lisa 3).

Otseselt poete ja nende teoseid puudutavat kriitikat on käsitletud alapeatükis *3.2 Kirjanduskriitika*, kus on eraldi välja toodud Gelliuse enda hinnang poetidele ja nende teostele ning arvamused, mida ta on kuulnud või lugenud teistelt autoritelt ja kaasaegsetelt (vt ka Lisa 3 ja Lisa 5). Gellius uurib ka kreeka keelest ladina keelde tõlkimise ja imiteerimise küsimusi (Vergilius, Caecilius), teoste autorsust (Plautus) ja stiiliküsimusi.

Kuna Gellius ei tsiteeri poete üksnes filoloogilistest ja kirjanduskriitilistest küsimustest rääkides, vaid ka muudel teemade juures, siis on käesolevasse peatükki lisatud kaks alapeatükki: *3.3 Lood poetidest*, kus on käsitletud anekdootlikke lugusid, mida Gellius on kirja pannud poetide kohta ja mis sisaldavad ka mõningast biograafilist informatsiooni; *3.4 Varia*, mis sisaldab antikvaarset materjali, mille esitamise juures on Gellius viidanud rooma poetidele.

3.1 Filoloogia

Filoloogiliste küsimuste osas ammutab Gellius informatsiooni Favorinuselt, Sulpicius Apollinariselt, M. Terentius Varrolt, Valerius Probuselt ja paljudelt teistelt.

Gelliusel olid oma aja kohta head teadmised nn etümoloogilistest kategooriatest ning ta oli pädev korrigeerima teiste etümoloogide teooriaid. Ta pidas oluliseks semantikat, selgitades sõnade tähendusi etümoloogia kaudu. Gellius kontrollib seda, mida ütleb, ning on kaugel amatöörlusest. Cavazza väidab, et ta pigem demonstreeris oma eksperditeadmisi *ars grammatica*'s (Cavazza 2004: 102).

Ladina keel oli palju muutunud võrreldes ajaga, mil elasid Gelliuse ajal ikka veel eelistatud varasemad autorid. Gellius räägib mitmeid lugusid inimestest, kes tegid end rumalaks sellega, et ei saanud sõnadest aru või kasutasid neid valesti. Samas kaitseb ta oma lemmikautoreid kriitikute eest, kes süüdistavad neid keelevigades (Morgan 2004:192).

3.1.1 Sõnavara

Gellius tegeleb palju üksikute sõnade uurimisega, kuna 2. saj. kirjanduskriitika fookuses oligi sõnavara (Kennedy 1989: 294–295). Ta kirjutab sõnade etümoloogiast, tähendusest ning millises kontekstis on neid sobiv ja millises vääri kasutada.

3.1.1.1 Sõnade tähendus ja kasutamine

1.22 vahendab Gellius oma kaasaegse õpetatud mehe ja luuletaja Iulius Pauluse arutlust selle üle, millises tähenduses ja millistel juhtudel on ladina keeles korrektne kasutada *superesse se*. Ta toob näiteid P. Vergilius Marolt (*Georg.* 3.10, 126) ja Q. Enniuselt (*Annales* 3.164), T. Maccius Plautuselt (*Asinaria* 16), M. Terentius Varrolt (*Saturae Menippeae*, fr. 340 Krenkel) ja ka M. Tullius Cicerolt.

2.6 arutleb Gellius sõnade üle, mida Vergilius ja Accius on oma töödes sobimatult kasutanud. Kõne alla tulevad *vexasse* (*NA* 2.6.1), mida grammatikud peavad nõrgaks sõnaks (*verbum esse leve ete tenuis*), mis ei anna piisavalt edasi olukorra jubedust, ning *inlaudati* (*NA* 2.6.3), *squalentem* (*NA* 2.6.4), mis ei sobivat antud värssi. Gellius arutleb veelgi tavaliste sõnade eripärase kasutamise üle Vergiliuse teoses: *superesse*, *ignarus* (*NA* 9.12), *vestibulum* (*NA* 16.5), *iapyx* (*NA* 2.22).

2.19 arutleb Gellius verbi *rescire* ja selle tähenduse üle, mis erineb teistest partikliga *re* verbidest, nagu *rescribere*, *relegere*. Ta toob näite Naeviusse teosest *Triphallus* (96–98).

2.22 räägib Gellius tuulest, mida nimetati *iapyx*, ja teiste tuulte nimedest ja suundadest. Ta kirjeldab, kuidas Favorinus ja ta sõbrad lugesid *convivium*’il üsna vana luuletust ühelt lüüriliselt poeedilt, kus kirjutati *iapyx*’i-nimelisest tuulest. Arvatakse, et nad lugesid Horatiuse oodi 1.3 või 3.27 (Baldwin 1975: 63), kuna Gellius nimetab hiljem Horatiust ka nimepidi (2.22.25), kirjutades *atabulus*’est³⁵ (*Serm.* 1.5.78).

2.26 käsitleb ta erinevate värvide ja värvinüansside nimetusi ladina ja kreeka keeles. Ta toob näiteid Vergiliuse *Aeneis*’est (2.722, 4.261, 5.309, 5.374, 7.279, 7.688, 11.751), Q. Enniusse annaalidest (fr. 495 Vahlen), ja tsiteerib neli M. Pacuviuse värssi (244–246), et selgitada, kuidas sobib nimetada nt kotka, kulla, liiva, lõvi, õhu, juuste jm asjade värvi³⁶.

³⁵ Kuum kagutuul ehk siroko.

³⁶ *Sic poeta diligentissimus fulvam aquilam dicit et iaspidem, fulvos galeros et fulvum leonem, sicque Ennius in annalibus aere fulvo dixit* (*NA* 2.26.11–12).

Cn. Naeviusest kirjutab Gellius vähe: üksnes vihje sellele, et ta viibis vanglas (NA 3.3.15), ja mõned vähesed tsitaadid ja viide tema epitaafidele, mille ta ise olevat kirjutanud. Peatükk 8.14 võis sisaldada kirjanduskriitilist arutlust, kuna säilinud kokkuvõte viitab Cn. Naeviusse ebaharilikele sõnadele, millest seal juttu oli.

Gellius vahendab sageli M. Terentius Varro kirjutisi, nii ka NA 3.14, kus ta käsitleb sõnade *dimidium* ja *dimitiatum* tähendust. Varrot häirib, et sõna *dimidium* kasutatakse sageli valesti, ja ta toob näiteid varastelt poetidelt (Q. Ennius, *Annales* 595; C. Lucilius, *Saturae* 4.13–14, 20.13–14; T. Maccius Plautus, *Aulularia* 291, *Menaechmus* 157), kes seda viga ei tee.

5.21 kirjutab Gellius, et need, kes kasutavad sõnu *pluria*, *compluria* ja *compluriens*, räägivad head ladina keelt. Kuna *compluriens* ei ole eriti levinud sõna, siis toob ta näite T. Maccius Plautuse komöödiast *Persa* (534).

Peatükis 6.17 on Gelliusel äge vestlus ühe grammatikuga, keda ta nimetab *insolens* ja *imperitus*, kuna too ei tea sõna *obnoxius* tähendust ega päritolu. Gellius püüab talle seda selgitada, tuues näiteid T. Maccius Plautuselt (*Stichus* 497, *Asinaria* 282–285), P. Vergilius Marolt (*Georg.* 1.395–396, 2.438–439), Q. Enniuselt (*Phoenix* 257–260) ja Staius Caeciliuselt (*Chrysiion* 21–23).

7.5 selgitab Gellius jurist Alfenusele, kes eksis vanade sõnade *argenti puri puti*, interpreteerimisel, mida need tähendavad. Ta toob näite ka Q. Enniuselt, kes kasutas väljendit *purum putum* tragöödias *Alexander* (62), ja M. Terentius Varrolt, kes kasutas seda *Saturae Menippeae*'s (fr. 91 Krenkel).

Gellius lükkab 7.6 ümber Iulius Hyginuse ebaõiglast kriitikat Vergiliuse suhtes, kes arvab, et poet on vääralt kasutanud väljendit *pennis praeceptibus* (*Aen.* 6.14), rääkides Daidalosest. Hyginus väidab, et augurid nimetavad neid linde, kelle lennu järgi nad tulevikku ennustavad, *praeceptes*, mistõttu ei ole kohane kasutada seda sõna Daidalosest rääkides (NA 7.6.3–4).

9.4 jutustab Gellius, kuidas ta pöördus Kreekast tagasi Itaaliasse ning randus Brundisiumi sadamas, mida Q. Ennius oma annaalides olevat nimetanud *praepes*. Gellius ütleb, et see on selle sadama kohta üsna õige sõna, kuid ei põhjenda, miks ta nii arvab.

9.7 kirjutab Gellius väga vanadest sõnadest, mida ei tohiks enam kasutada, kuna inimesed ei saa neist aru. T. Maccius Plautus kasutas viljasõkalde kohta komöödias *Astraba* sõna *apluda* (14) ning Lucilius sõnaväänaja kohta *bovinator* (*Saturae* 11.27), kuid Gelliuse kaasaegsetele olid need sõnad tundmatud. Gelliuse ja varaste rooma autorite vahel

oli enam kui 4–5 sajandit ning selle aja vältel oli keel ja kirjanduslik maitse paljuski muutunud (Baldwin 1975: 62).

9.12 arutleb Gellius sõnade üle, mida kasutatakse kahes vastandlikus tähenduses ja nii aktiivis kui passiivis³⁷. Ta toob näiteid C. Licinius Calvuse (fr. 2 *FPL*), D. Laberiuse (*Sorores* 86) ja C. Helvius Cinna (fr. 2 *FPL*) luuletustest, kes ei kasuta sõnu *laboriosus*, *somniculosus* tavalises tähenduses, ja ka P. Vergilius Marolt (*Aen.* 2.436, 10.706) ja T. Maccius Plautuselt (*Rudens* 275).

Gellius vahendab M. Terentius Varro arutlust arvsõnade tähenduse ja kasutamise üle peatükis 10.1, kus ta paneb kirja väljavõtte raamatust *Disciplinae*. Varro ütleb, et *quarto* (neljandat korda) näitab kohta, mis tähendab, et tegemist on neljanda konsuliga, ning *quartum* tähistab aega, seega oli ta konsul kolm konsulite valimist tagasi. Varro ütleb, et Q. Ennius on kasutanud sõna *quartum* õigesti (*NA* 10.1.6).

Sõna *mature* tähendust ja kasutamist käsitleb Gellius 10.11 ja ühtlasi viitab sellele, et *praecox* genitiivis ei ole *praecoquis*, vaid *praecocis*, nagu kirjutab korrektselt L. Afranius (*Titulus* 335).

10.24 kirjutab Gellius, et varem kasutasid parimad rääkijad väljendeid *die pristini*, *die crastini*, *die quarti* ja *die quinti*, “mitte nagu nüüd rahvas räägib” (*non ut ea nunc volgo dicuntur*). Ta ei täpsusta, kuidas rahvas räägib, kuid toob mitmeid näiteid varastelt autoritelt, sh ka Pomponiuselt (*Mevia* 77) ja Matiuselt (fr. 11 *FPL*).

10.25 kirjutab Gellius relvade nimetustest, mida vanad autorid kasutavad. Ta tsiteerib Naeviust (*Hesiona* fr. 1 *FPL*), kes kasutas sõna *lingula*, ja Q. Enniust (*Annales* 14 fr. 390 Vahlen), kellelt ta leidis *rumpia*.

10.29 kirjutab Gellius sõna *atque* erinevatest kasutamisvõimalustest. Tavaliselt kasutatakse seda sidesõnana, kuid Q. Enniusel on see tähenduses ‘kiiresti’. Gellius mainib, et selle vastandlikku tähendust väljendab *deque*, mida leidub varasemate autorite töedes. Vergilius kasutab sõna *atque* adverbi *statim* asemel (*Georg.* 1.199–202).

13.1 paneb Gellius kirja M. Tullius Cicero arutluse, kus ta püüab selgusele jõuda, kas *fatum* ja *natura* tähendavad ühte ja sedasama või on neil erinev tähendus. Cicero tsiteerib Vergiliust³⁸, kuna leiab, et poedil on temaga üks arusaam sõnast *fatum*: need

---

³⁷ Ut ‘formidulosus’ dici potest et qui formidat et qui formidatur, ut ‘invidiosus’ et qui invidet et cui invidetur, ut ‘suspiciosus’ et qui suspicatur et qui suspectus est, ut ‘ambitiosus’ et qui ambit et qui ambitur, ut item ‘gratiosus’ et qui adhibet gratias et qui admittet, ut ‘laboriosus’ et qui laborat et qui labori est, et pleraque alia huiuscemodi in utramque partem dicuntur, ita ‘infestus’ quoque ancipiti significatione est (*NA* 9.12.2).

³⁸ nam quia nec fato merita nec morte peribat (*Aen.* 4.696)

surmad, mis on vägivaldsed (nagu ka Elissa oma *Aeneises*), ei tulene ettemääratud saatusest.

13.3 arutleb Gellius, kas sõnad *necessitudo* ja *necessitas* erinevad teineteisest tähenduse poolest. Mõned grammatikud väidavad, et neid sõnu ei seo miski, kuid Gellius ütleb, et kui Accius kirjutab vahet tegemata *acerbitudo* ja *acerbitas* ning *acritudo* ja *acritas* (*Neoptolemus* 467), siis ei ole põhjust vahet teha ka *necessitudo* ja *necessitas* el.

13.30 kirjutab Gellius sõna *facies* tähendusest, öeldes, et see ei tähenda üksnes nägu, silmi ja põski, vaid kogu kuju ja keha. Ta toob näitena ühe värssi M. Pacuviuse tragöödiast *Niptra* (253), kus ta kasutab sõna *facies* keha pikkuse kohta. Sama teeb ka T. Maccius Plautus *Poenulus* es (1111–1114).

Peatükis 15.13 kirjutab Gellius depoonensverbidest (*de verbis inopinatis, quae utroqueversum dicuntur et grammaticis 'communia' vocantur*), nende kasutamisest ja tähendusest. Näiteid toob ta Noviuselt (*Lignaria* 43), Afraniuselt (*Consobrini* 33) ja Vergiliuselt (*Aen.* 3.475).

15.25 kirjutab Gellius Cn. Matiusest, kelle mimiambidest leidis ta uusi sõnu: *recentatur* (fr. 9 *FPL*) ja *edulcare* (fr. 10 *FPL*). Gellius kiidab Cn. Matiust uute sõnade väljamõtlemise eest (*NA* 15.25). Matius kirjutas ladinakeelse *Iliase* ja mimiambe. Mõlemaid töid tsiteerib Gellius *Noctes Atticae* s, kuid üksnes viimast hindab ta kriitiliselt tema individuaalsete sõnade tõttu (Holford-Strevens 1989: 160).

16.5 ütleb Gellius, et on palju selliseid sõnu, mida kasutatakse sageli, kuid mille täpset tähendust ei teata. Samas peatükis arutleb ta sõna *vestibulum* tähenduse üle. Kõik, mida ta on selle sõna kohta lugenud, olevat üsna ebaõige ja sobimatu. Sulpicius Apollinaris tsiteerib selgituseks Vergiliust (*Aen.* 6.273), kes räägib *Orcuse* ees olevast *vestibulum* ist.

16.9 kirjutab Gellius väljendi *susque deque* tähendusest³⁹, mis esineb tihti varaste autorite teostes. Seda väljendit kasutasid haritud mehed oma igapäevases kõnes ning varased proosaautorid kirjades. Gellius tsiteerib Laberiust (*Compitalia* 29–31) ja Luciliust (*Saturae* 3.11–14), kes kasutasid seda fraasi. Gellius kiidab Laberiust ka teiste sõnavalikute eest, nt *pedarii senatores* (*NA* 3.18).

16.10 ütleb Gellius, et kord loeti *Forum Romanum* il Q. Enniuse annaalide ühte raamatut ning tekkis küsimus, mida tähendab sõna *proletarius* (3.183). Hiljem ta lisab, et sõna on võetud Kaheteistkümne tahvli seadustest. Seda, et Gellius ka teisi Enniuse annaale ja tragöödiaid koos oma sõprade ja kaasaegsetega uuris, tunnistavad arutlused Iulius

---

³⁹ St nii ja teisiti, ükskõik kuidas.

Pauluse (NA 16.10), Antonius Iulianuse (NA 18.5), Iulius Celsinuse ja Frontoga (NA 19.10).

17.7 kirjutab Gellius Atinia seadusest, kus olid kirjas sõnad, et iga vargus jääb kestma kui süütegu⁴⁰. Q. Scaevola rääkis, et tema isa, Brutus ja Manilius, kes kõik olid õpetatud mehed, olid uurinud, mida see seadus täpselt tähendab, kuna *subruptum erit* näib viitavat nii minevikule kui ka tulevikule.

18.5 kirjutab Gellius Enniuse annaalide 7. raamatu tsiteerimisest. Paljud loevad tsiteerides *quadrupes eques* asemel *quadrupes equus*. Antonius Iulianus ütleb, et Vergilius luges Enniust väga täpselt, kuna ta kasutas oma teoses *Georgica*, järgides Enniust, *equus* asemel *eques* (*Georg.* 3.116). Vergiliuse kirjutatud *equitem* võib tähendada nii hobust kui ka seda, kes istub hobuse seljas. Ka *equitare* võib tähendada nii mehe tegevust, kes sõidab hobuse seljas, kui hobuse oma, kes kannab meest. Väljendit *equum equitare* kasutab ka Lucilius (*Saturae* 9.69), nagu ütleb Antonius Iulianus.

18.6 kirjutab Gellius, et mõned teevad vahet väljenditel *matrona* ja *mater familias*. Melissuse järgi tähistab *matrona* naist, kes on sünnitanud ühe korra, *mater familias* on aga sünnitanud mitu last. Gellius ei oska öelda, kust Melissus selle informatsiooni on võtnud, kas kuskilt lugenud või on see ta enda oletus. Siinjuures mainib ta Pomponiuse atellaani *Porcetra*. *Porcetra* tähendab emist, kellel on üks poeg, ja *scrofa* emist, kellel on rohkem poegi. Gellius lisab, et mitte ükski vanade poeetide luuletus ei kinnita Melissuse teooriat.

18.9 kirjutab Gellius sõna *insecenda* tähendusest M. Porcius Cato teoses *De Ptolemaeo contra Thermum*, ning sellest, et mõned kasutavad vormi *insequenda*. Gellius paneb Cato vahendusel kirja näiteid Q. Enniuselt (*Annales*), M. Terentius Varro kaudu tsiteerib T. Maccius Plautust (*Menaechmi* 1047), ja ise olevat ta Patrai raamatukogust leidnud L. Livius Andronicuse vana *Odyssia* käsikirja, kus esimeses reas oli *insece* kirjutatud ilma *u*-ta nagu ka Enniusel ja Marcus Catol.

18.12 räägib Gellius, et esivanematel oli kombeks kasutada passiivseid verbe aktiivis. Nad olevat seda teinud, et lisada kõnele elegantsust. Näiteks T. Maccius Plautus kasutas *pulveret* tähenduses 'on tolmu', mitte 'teeb tolmu' (fr. f. inc. 46 Goetz) ja *contemplaris* asemel *contemples* (*Asinaria* 539).

19.7 kirjutab Gellius sõna *obesus* ja veel mõne vana sõna tähendusest, tsiteerides ühtlasi Laeviuse *Alcestis*'t (fr. 8 *FPL*).

---

⁴⁰ *Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto* (NA 17.7.praef.).

19.10 kirjutab Gellius väljendist *praeter propter*, mida kasutab ka Q. Ennius oma tragöödias *Iphigeneia* (183–190) ja mille tähendust soovib Fronto teada.

19.13 kirjutab Gellius, et Laberius tõi ladina keelde vulgaarseid sõnu⁴¹ ja kasutas sõna *nanus*. Ta lisab, et ka selline tark mees nagu C. Helvius Cinna kasutas väljendit *bigis nanis* (*NA* 19.13.5, fr. 1 *FPL*). Gellius ei kirjuta, et ka Propertius (4.8.41) ja Iuvenalis (8.32) kasutasid sõna *nanus*, kuid neid autoreid ei tsiteeri ta ka kordagi *Noctes Atticae*'s (Maraché 1952: 232; Garcea, Lomanto 2004: 51). Fronto leiab, et sõna *nanus* asemel, mis on vulgaarne ja barbaarne, tuleks kasutada *pumilio*. Gelliuse õpetaja Sulpicius Apollinaris seevastu leiab, et *nanus* ei ole barbaarne, vaid kreekapärane.

20.3 kirjutab Gellius sellest, miks L. Accius ütles, et *scinnistae* on *nebulosum nomen* (*Pragmatica* 3). Sõna oli ilmselt poeedi jaoks segane.

20.10 räägib Gellius fraasi *ex iure manum consortum* tähendusest, mis on pärit vanadest kohtuasjadest ja mille kohta ta küsis ühelt grammatikult. See aga vastas, et ta õpetab grammatikat ega anna õigusnõuandeid ning tema poole võib pöörduda siis, kui keegi tahab midagi teada P. Vergilius Maro, T. Maccius Plautuse või Q. Enniuse kohta. Gellius aga kinnitas grammatikule, et need sõnad on pärit Enniuselt ning tsiteeris mõned värssid (*Annales* 8 fr. 276 Vahlen). Grammatik jäi Gelliust uskuma, kuid väitis, et Ennius ei kuulnud neid sõnu ilmselt üheltki poeedilt, vaid kelleltki, kes pidi olema pädev õigusteaduses.

3.1.1.2 Sõnade etümoloogia ja derivatsioon

2.3 tegeleb Gellius aspiratsiooni küsimusega, miks esivanemad on lisanud mõningatele sõnadele tähe *h*. Näitesõnana kasutab ta 'vaskne', mis Vergiliusel on kirjutatud kord *h*-ta ja teine kord *h*-ga⁴².

3.12 kirjutab Gellius Publius Nigidiusest, kes kasutab inimese kohta, kes armastab juua, sõnu *bibax* ja *bibosus*. *Bibax* sarnaneb tüübilt sõnaga *edax* ja seda kasutatakse sageli, kuid sõna *bibosus* kasutamist ei täheldanud ta kellegi töödes peale Laberiuse *Salinator*'i. Laberiuse värssi (*Strictureae* 88) ja M. Terentius Varro satiiri (fr. 220 Krenkel) tsiteerib ta ka 3.18, kus ta arutleb sõna *pedarius* tähenduse üle.

4.6 räägitakse sõnast *succidaneae*, kelleks Rooma senat on nimetanud ohvreid. Gellius toob näite T. Maccius Plautuse komöödiast *Epidicus* (139–140), kus samuti

⁴¹ ...., *quam quae a Laberio ignobilia nimis et sordentia in usum linguae Latinae intromissa sunt* (*NA* 19.13.3).

⁴² ... *telis et luce coruscus aena* (*Aeneis* 2.470); *aut foliis undam trepidi despumat aheni* (*Georg.* 1.296).

arutletakse selle sõna tähenduse üle. Samas märgib Gellius, et nagu sõnas *praecidanea*, on ka *succidanea*’s diftong *ae* muutunud *i*-ks.

4.9 vahendab Gellius Nigidius Figuluse (keda ta nimetab M. Terentius Varro järel kõige õpetatumaks meheks), arutlust sõna *religiosus* üle, kus sufiks *-osus* tähistab piiramatut hulka nagu ka sõnades *vinosus* ja *mulierosus*. Näitena kasutab Gellius Terentiuse värssi *Heautontimorumenos*’est (228).

Gellius kirjutab 5.8 sõna *lituus* etümoloogiast. Ta väidab, et Vergilius kasutas sõna *lituus* kui *tuba* sünonüümi, kuna need on sarnase kujuga.

Peatükis 6.9 mainib Gellius viit poeti ning tsiteerib neid üheksal korral (Q. Ennius — *Saturae* 20, *Melanippa* 252; D. Laberius — *Galli* 49, *Colorator* 27, *Catularius* 19; T. Maccius Plautus — *Aulularia* fr. 2 Goetz; T. Quinctius Atta — *Conciliatrice* 6, *Aedilicia* 2; L. Accius — fr. 19 *FPL*). Ta kirjutab, kuidas varased autorid moodustasid perfekti ajavormi ilmselt kreeka keele eeskujul⁴³, nt *peposci*, *memordi*, *pepugi* ja *cecurri*, kui Gelliuse ajal kasutasid kõik haritud mehed *poposci*, *momordi*, *pupugi* ja *cucurri*.

Peatükis 7.16 räägib Gellius C. Valerius Catullusest, kes kasutas om 92. luuletuses sõna *deprecor*. Gellius selgitab selle tähendust ja päritolu ning toob näiteid sellistelt vanadelt autoritelt nagu M. Tullius Cicero ja Q. Ennius.

11.15 kirjutab Gellius sõnadest *ludibundus* ja *errabundus* ning sufiksist sellistes sõnades. Ta ütleb, et ka Laberius kasutas *amorabunda* (*Lacus Avernus* 57) samal viisil kui *ludibunda* ja *errabunda*, mida kasutati sõnade *ludens* ja *errans* asemel.

12.3 kirjutab Gellius sõna *lictor* tähendusest ja päritolust ning Valgius Rufuse ja Tullius Tiro erinevatest arvamustest selle sõna kohta.

12.10 kirjutab Gellius ladina sõnast *aeditumus*, mis on moodustatud samal viisil nagu *finitimus* ja *legitimus* ja mille asemel paljud ta kaasegged kasutavad *aedituus*. Kui Gellius õigesti mäletab, nagu ta ise kirjutab, siis kasutas Laevius sõna *claustritimum* (*Protesilaodamia* fr.16 *FPL*), mis on moodustatud samal viisil nagu *aeditumus*. Veel mainib ta, et Pomponiusel oli atellaan pealkirjaga *Aeditumus* ning Lucretius kasutas *aeditui* asemel *aedituentes* (*De rerum natura* 6.1273).

15.15 kirjutab Gellius, kuidas vanad autorid tegid verbist *pando* perfekti partitsiibi *passum*, mitte *pansum*. Sellise perfekti partitsiibi kasutamise kohta toob Gellius näite Stadius Caeciliuselt (*Synaristosae* 197–198) ja T. Maccius Plautuselt (*Miles gloriosus* 359–360).

---

⁴³ *Secundam verbi litteram in e plerumque vertunt, ut γράφο γέγραφα, ποιῶ πεποίηκα, λαλῶ λελάληκα ..... sic igitur mordeo 'memordi', posco 'peposci' ..... facit* (NA 6.9.13).

16.6 kirjutab Gellius ohvriloomadest, keda nimetatakse *bidentes*. Vergilius kasutab seda sõna lammaste kohta (*Aen.* 7.93), Pomponius räägib aga kahehambalisest metsseast (*Galli transalpini* 51). Publius Nigidius ütleb, et *bidentes* ei tähista mitte ainult lambaid, vaid kõiki ohvriloomi, kes on kaks aastat vanad, kuid ei selgita täpsemalt. Gellius täiendab teda, öeldes, et algselt kasutati ilmselt sõna *bidennes*, mis tuleb sõnast *biennes*, ja veelgi hiljem lisandus *t* ning tulemuseks oli *bidentes* (*NA*16.6.13). Iulius Hyginus aga kirjutab, et *bidentes* öeldakse ohvriloomade kohta, kellel on kaheksa hammast, kuid kaks neist on suuremad kui ülejäänud, st et loom on jõudnud täiskasvanuikka.

Peatüki 16.7 on Gellius pühendanud mimograaf Laberiuzele, kirjutades tema sõnakasutusest, mis tihti ei ole ladinapärase⁴⁴. Laberius moodustab sõnu vabalt, öeldes *adulterium* `i asemel *adulteritas*, *diluvium* `i asemel *abluvium*, *stupravit* asemel *depudicavit*. Miimis *Cophinus* kirjutab ta *furatus est* asemel *manuatus est* (39), *Restio* `s aga *talabarriones* asemel *talabarriunculi* (79); miimis *Natalicius* ütleb ta *cippus* väikse tulba kohta, *obba* tassi kohta, *camella* jooginõu kohta, *pittacium*, *capitium* rinnavöö kohta (60, 61). Gellius toob näiteid veel *Anna Perenna* `st (*gubernius*, *planus*, *nanus*), *Saturnalia* `st (*botulus*, *homo levanna*) ja *Nycomantia* `st (*cocio*). Lõpetuseks ütleb Gellius, et miimis *Alexandrea* kasutas Laberius kreeka sõna korrektset ja õiges ladina vormis — *emplaustum* (1), mille ta pani neutrumisse, mitte nagu väheharitud uuendajad teevad.

3.1.2 Grammatilised küsimused

Lisaks mitmete sõnade tähenduse ja kasutamise selgitamisele edastab Gellius *NA* `s suure hulga grammatilist informatsiooni. Grammatika sisaldab normatiivseid elemente, mida Gelliuse arust varasemad autorid käsitlesid mehaaniliselt, usaldades liigselt omavolilisi reegleid ja varasemate autorite puudulikke teadmisi (Holford-Strevens 2003: 173). Talle pakuvad huvi käänamine, sõnade sugu, ainsuse ja mitmuse kasutamine jms.

3.1.2.1 Ainsus ja mitmus

Peatükis 1.16 kirjutab Gellius ainsusest ja mitmusest. Näitena kasutab ta Luciliust (*Saturae* 3.13), kes kirjutab *mille est*, mitte *mille sunt*. Arvsõna *mille* kasutavad ainsuses ka M. Tullius Cicero ja M. Terentius Varro, kuna seda nõuab reegel. *Mille* mitmuses oleks *milia*.

⁴⁴ ..., *an sint Latina, quaeri solet* (*NA* 16.7.praef.).

19.8 uurib Gellius, kas sõnadel *harena*, *caelum*, *triticum* on olemas mitmus ning kas *quadrigae*, *inimicitiae* ja mõned teised sõnad esinevad ka ainsuses. Ta paneb kirja Cornelius Fronto ja ühe poeedi kahekõne, kus poeet toob näite T. Maccius Plautuselt, kes kasutab *deliciae* asemel *delicia* (*Poenulus* 365), ja Q. Enniuselt, kes ütleb *inimicitiae* asemele *inimicitia*. See peatükk annab tunnistust asjaolust, et Gellius ei olnud kuigi hea Vergiliuse tundja. 19.8.18 ütleb ta, et on võimatu leida mitmust *harenae*, kuigi tegelikult esineb see sõna üsna sageli Vergiliusel (*Georg.* 2.106, 139; 232, *Aen.* 1.107, 3.557, 9.714) ja teistel Augustuse-aegsetel poeetidel ning Augustuse-järgses kirjanduses (Baldwin 1985: 22).

3.1.2.2 Sõnade sugu

4.1 vahendab Gellius Favorinuse ja Quintus Scaevola arutlust, kuidas defineerida sõna *penus*. Scaevola ütleb, et vanad autorid kasutasid nii *hoc penus* kui *haec penus* ning toob näite ka Luciliuse satiiride 16. raamatust, kus tal on sõna *mundus* kesksost, kuigi teistel autoritel on see meessoost. Gelliuse arvates oli professionaalsete grammatikute tüüpiline viga see, et nad muretsesid rohkem keele formaalsete kategooriate kui sõna tähenduse pärast (Beall 2004: 217).

6.2 kirjutab Gellius Caesellius Vindexi vigadest, mida see tegi oma teoses *Lectiones antiquae*, kus ta arvustas Q. Enniust, kes kasutas sõna *cor* meessoos. Gellius arvab, et Caesellius sai Enniuse värssidest valesti aru.

6.20 juhib Gellius tähelepanu sellele, et C. Valerius Catullus, keda ta nimetab kõige maitsekamaks kõigi poeetide seas⁴⁵, ei kasutanud *ebrio* ja *acinum* neutrumis, nagu on tavaline, vaid ütleb *ebria* ja *acina*, et tekiks meloodiline hiaatus⁴⁶.

13.21 kirjutab ta sellest, et Lucretius kasutab parema kõla saavutamiseks sõna *finis* (2.1154) naissoost sõnana.

15.9 kirjutab Gellius, et Caeciliusel oli sõna *frons* meessoost (*Subditivus* 79–80), mitte poeetilisest vabadusest, vaid analoogiast lähtudes (nt *mons*, *ntis* m; *pons*, *ntis* m).

---

⁴⁵ *Catullus quoque elegantissimus poetarum ...* (NA 6.20.6).

⁴⁶ *Minister vetuli puer Falerni, / inger mi calices amariores, / ut lex Postumiae iubet magistrae, / ebria acina ebriosioris* (Catullus 27.1–4).

3.1.2.3 Rõhk

4.7 kinnitab Gellius grammatik Valerius Probuse kirja *Ad Marcellum* vahendusel, et T. Maccius Plautus (fr. f. inc. 42 Goetz), Q. Ennius ja veel mõned teised vanad autorid, keda ta ei nimeta, hääldasid *Hasdrubalem* ja *Hamilcarem* rõhuga eelviimasel silbil. Gellius toob ka ühe näite Enniuselt (*Saturae* 13).

4.17 on pühendatud meetrilisele kvantiteedile ja prefiksi pikenemisele sõnas *subicit*. Gellius arutleb kindlate partiklite loomuliku pikkuse üle ning ütleb, et prefiksi pikk hääldus verbides kõlab *barbare et inscite*. Ta toob näiteid C. Luciliuselt (*NA* 4.17.1, 2, 3), P. Vergilius Marolt (*NA* 4.17.5, 9, 11), T. Maccius Plautuselt (*NA* 4.17.4), Q. Enniuselt (*NA* 4.17.14) ja M. Pacuviuselt (*NA* 4.17.15). *Aeneis* 6.365–366 on ainus lõik Vergiliuselt, millele Gellius viitab kahel korral: *NA* 10.16 kirjutab ta sellest kirjanduskriitika raames.

6.7 tegeleb Gellius rõhuküsimustega, arutledes kas *affatim* tuleb hääldada rõhuga esimesel silbil nagu *admodum*. Annianus, kes oli ainuke kaasaegne poeet peale Iulius Pauluse, kellest Gellius kirjutab, hääldab *affatim* nagu ka *admodum* rõhuga esimesel silbil. Gelliuse sõnade järgi uskus Annianus, et ka vanad poeedid hääldasid nii. Annianus oli kuulnud grammatik Probuse näiteid selle kohta P. Terentius Aferi, T. Maccius Plautuse, Statius Caeciliuse ja L. Livius Andronicuse töödest.

3.1.2.4 Käänamine

Käänamisküsimusi arutab Gellius 4.16. Ta kirjutab, et M. Terentius Varro ja Publius Nigidius kasutasid sõnade *senatus*, *domus*, *fluctus* genitiivina *senatuis*, *domuis*, *fluctuis* ja daativina *senatui*, *domui* ja *fluctui*, soovides muuta selle reegliks. Kõik ei olnud sellega nõus ja nii tsiteeribki Gellius Luciliuse värsse, kus on *victui* ja *anui* asemel endiselt *victu* ja *anu* (*NA* 4.16.6) ning Vergiliusel *aspectu* ja *concubitu* (*NA* 4.16.7). Terentius on aga uuenduse omaks võtnud (*eius anuis* — *NA* 4.16.2).

Käänamise küsimusega tegeleb Gellius ka peatükis 9.14, kus ta keskendub sõnale *facies*. 9.14.1 ütleb Gellius, et ta on uurinud mitmeid vanu käsikirju, et uurida sõna *facies* käänamist. Ta ütleb, et Quadrigarius ja varased poeedid käänavad *haec facies*, *huius facies*, kuid nüüd nõuavad grammatikareeglid, et genitiiv oleks *faciei* (9.14.2). Näiteks Q. Ennius (*Annales* 16.433) ja Vergilius (*Georg.* 1.208) ütlevad *diei* asemel *dies*. Vergilius kasutab *diei* asemel ka *dii* (Aen. 1.636), kuna vanad autorid käänasid *dies* (nom), *dii* (gen) nagu Lucilius käänas ka *fames* (nom), *fami* (gen), Pacuvius *progenies*, *progenii* ja Cn. Matius

acies, *acii* ning *species*, *specii*. Vanad autorid ei kasutanud daativina *faciei*, mis oli kohane Gelliuse ajal, vaid *facie*, nagu ütleb ka Lucilius (*Saturae* 7.7, 9).

20.6 arutleb Gellius selle üle, kas on korrektsem öelda *habeo curam vestri* või *vestrum*. Ta küsis seda nooruses oma õpetajalt Sulpicius Apollinariselt, kes püüdis asja selgitada näidete kaudu. P. Terentius Afer (*Phormio* 172), L. Afranius (417) ja D. Laberius (*Necyomantia* 62) kasutasid näiteks *nostri*, T. Maccius Plautus kasutab *mei* ja *tis* (*Pseudolus* 3 j) ja *vestrum* asemel *vestrorum* (*Mostellaria* 280).

3.1.3 Vahekokkuvõte

Gelliuse tähelepanu on pälvinud väga erinevad filoloogilised küsimused. Kõige sagedamini selgitab ta sõnade tähendusi ja ütleb, millistel juhtudel on neid sobilik kasutada. Aeg-ajalt teeb ta märkusi ka sõnade etümoloogia kohta. Oma selgitustöös kasutab ta näidetena rooma poetide loodud värsse, mis on tihti leidnud tee raamatusse kas tõestisündinud diskussioonide käigus oma kaasaegsetega või lihtsalt väljamõeldud situatsioonide kaudu.

Gelliuse jaoks on aktuaalsed ka erinevad grammatilised küsimused. Teda huvitab, miks mõni sõna on kord meessoost, kord naissoost või keskssoost, ning ta püüab selgitada, mis põhjustel poeedid selliseid muudatusi teevad. Ta käsitleb ka rõhuküsimusi sõnades ja käänamisega seotud probleeme.

Filoloogilistest küsimustest rääkides toob Gellius kõige enam näiteid P. Vergilius Marolt, Q. Enniuselt ja T. Maccius Plautuselt, kuid ka C. Luciliuselt, D. Laberiuselt ja M. Terentius Varrolt. Poeedid on tema jaoks leksikaalse ja grammatilise informatsiooni allikad.

3.2 Kirjanduskriitika

Rooma poetidest rääkides edastab Gellius ka kirjanduskriitilist informatsiooni. Ta kasutab poetidest ja nende teostest rääkides sõnavara, mis väljendab tema enda ja ta kaasaegsete või varasemate autorite suhtumist rooma poetidesse. Aeg-ajalt astub Gellius luuletajate kaitseks välja ja püüab tõrjuda oma kaasaegsete süüdistusi poetide vastu, nt Annaeus Cornutus laidab Vergilius tema meelest asjata.

Gellius luges paljusid autoreid kreeka keeles⁴⁷ ning võrdles sageli ladinakeelseid tekste kreekakeelsetega. Ta on pühendanud *NA* peatüki 2.23 Menandrose ja Staius Caeciliuse *Plocium*'i versioonide võrdlemisele; 9.9 võrdleb ta Vergiliuse värssse Theokritose ja Homerosse originaalidega; kahte Vergiliuse värssi võrdleb ta 11.4 nende oletatava eeskujuga; väljavõtet Q. Enniuse *Hecuba*'st vastandab ta 13.27 Euripidese originaaliga; 17.10 võrdleb ta Vergiliuse kirjeldust Etna vulkaanist Pindarose omaga.

Gelliuse arutlusi stiiliküsimuste üle võib samuti pidada kirjanduskriitikaks, kuna ta väljendab seejuures oma arvamust poetide kohta.

3.2.1 Gellius kui kirjanduskriitika vahendaja

Gellius on põiminud *NA* elavdamiseks teosesse otsekõnelõike, kus rääkijateks on tema õpetajad ja tuttavad grammatikud. Aeg-ajalt esitab ta teiste mõtteid ümberjutustusena. Ei ole teada, kas sellised episoodid, kus Gelliuse kirjeldatud vestlused aset leidsid, ka tegelikkuses toimusid või on tegemist fiktsiooniga. Antud töö seisukohalt on aga oluline, et need isikud avaldavad oma mõtteid, mis on nii positiivsed kui negatiivsed, rooma poetide ja nende teoste kohta.

Gellius paneb kirja tsitaate väga erinevate teemade käsitlemiseks. Näiteks 1.21 tsiteerib Gellius Vergiliuse värssse *Georgica*'st Iulius Hyginuse teose *Commentaria* vahendusel. Küsimus on selles, kumba pidada õigeaks, kas seda, mis on *Georgica*'s, või seda, mis oli kirjas koopias, mille leidis Hyginus väidetavalt Vergiliuse majast. Hyginus ja teised õpetlased ei usu, et Vergilius on kirjutanud selle värssi. Gelliuse õpetaja Favorinus

---

⁴⁷ Välja arvatud filosoofe (Holford-Strevens 1989: 157).

Comoedias lectitamus nostrorum poetorum sumptas ac versas de Graecis Menandro aut Posidippo aut Apollodoro aut Alexide et quibusdam item aliis comicis (NA 2.23.1).

ütleb, et värss ei kuulu nii või teisiti Vergiliusele, kuna tegemist on Lucretiuse värssi imiteerimisega⁴⁸.

Gellius kaitseb kahel korral Vergiliust Annaeus Cornutuse vaenulike vaadete eest. 2.6 vahendab Gellius Annaeus Cornutuse ja teiste grammatikute kriitikat Vergiliuse sõnakasutuse kohta (*Bucolica* 4.75–77, *Georg.* 3.4–5, *Aen.* 10.314). Annaeus on öelnud, et Vergilius ei ole kuigi hoolikalt valinud sõnu oma värssidesse⁴⁹. 9.10 kritiseerib Annaeus Cornutus oma teoses *De figuris sententiarum* Vergiliust, et see räägib Venuse ja Vulcanuse suguelust liiga *pudice operteque*. Annianus ja teised Gelliuse kaasaegsed püüavad Vergiliust Cornutuse eest kaitsta.

2.16 saame aga teada, et Caesellius Vindex on kritiseerinud oma teoses *Commentarium lectionum antiquarum* Vergiliuse värssi *Aeneis*'e 6. raamatust, pidades vastuoluliseks fraase *tua postuma proles* ja *quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx educet silvis* (760–766). Sulpicius Apollinaris laidab Caeselliuse kriitika maha, kuna see ei ole õigesti mõistnud sõna *longaevo*.

3.3 kirjutab Gellius, et Plautuse nime all ringles 130 komöödiat, ning väidab samas, et õpetatud mees Lucius Aelius pidas Plautuse omaks üksnes 25. Need komöödiad, mis kannavad Plautuse nime, kuid mida ta tegelikult ei ole kirjutanud, kuuluvad vanadele poetidele ja Plautus on neid töödeldud ja lihvinud ning seepärast on nende juures tunda tema stiili. L. Accius ja teised on püüdnud eristada Plautusele kuulunud teoseid ebaehtsatest. Gellius tsiteerib ka Acciuse sõnu, kus too loetleb komöödiad, mis ei kuulu Plautuse loominguhulka⁵⁰, M. Terentius Varro teose *De comoediis Plautinis* kaudu. M. Terentius Varro paneb Plautuse nimele ilma kahtluseta 21 tööd, mis on säilinud käsikirjadena tänapäevani⁵¹ (vt ka Maraché 1952: 227–228). Varro peab Plautust ka mõnede stilistiliste tööde autoriks — nagu *Boeotia*, mille teised on omistanud Aquiliusele. Gellius tsiteerib sellest näidendist lõike, et veenda asjatundjaid, et Plautus on selle kirjutanud. Veel väidab Gellius, et komöödiad, mida ei ole kirjutanud Plautus, on ta üle vaadanud ja tunneb seepärast Plautuse stiilile omaseid jooni (Holford-Strevens 2003: 194). Varro olevat kirjutanud, et kolm Plautuse komöödiat⁵² valmisid siis, kui ta töötas

---

⁴⁸ ... *et ora / tristia temptantum sensu torquebit amaro* (*Georg.* 2.264–265) vs ... *et ora / tristia temptantum sensus torquebit amoror* (Hyginus); *dilutaque contra / cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror* (Lucr. 4.221).

⁴⁹ ... *incuriose et abiecte verbum positum in his versibus* (NA 2.6.1).

⁵⁰ *Nam nec Geminei lenones nec Condalium nec Plauti Anus nec Bis compressa nec Boeotia umquam fuit neque adeo Agroecus neque Commorientes Macci Titi* (NA 3.3.9).

⁵¹ Varro kirja pandud Plautuse komöödiate kaanon ei tugine üksnes tema isiklikele hinnangutele, vaid ka kogu tolleaegsele üldisele arvamusele (Kenney, Clausen 1995a: 28).

⁵² *Saturio, Addictus* ja üks, mille pealkirja Gellius ei mäleta (NA 3.3.14).

pagaritöökojas. Gellius näib T. Maccius Plautust kõrgelt hindavat. Ta tsiteerib Plautust sageli ja mainib paljusid tema komöödiaid.

5.8 kaitseb Gellius Vergiliust grammatik Iulius Hyginuse süüdistuste eest, kes väidab, et poeet on eksinud, kuna fraasis *ipse Quirinali lituo* (*Aen.* 7.187) on miski puudu. Gellius ütleb, et Hyginus ise eksib, kuna see fraas on lihtsalt elliptiline nagu kirjanduses sageli ette tuleb (*NA* 5.8.3–4).

Gellius on tunnistajaks ka Valerius Probus kriitikale Vergiliuse kohanduste kohta (*Aen.* 1.498–502) Homerose teosest (*Od.* 6.102–108). Probus paneb pahaks, et Vergiliuse Dido kirjeldusest on jäetud välja kangelanna silmapaistva ilu rõhutamine, kuigi Homeros on seda teinud Nausikaad kirjeldades. Gellius seevastu leiab, et originaali ei tulegi täpselt järgida, muidu võib kaduda värsside võlu (*NA* 9.9.2).

Antikvaarse pärimuse küsimustega tegeleb Gellius *NA* 10.16, kus Iulius Hyginus kritiseerib Vergiliust vigade tõttu, mida poeet on teinud, kirjutades Rooma ajaloost. Ta imestab, kuidas Palinurus sai nimetada Velia sadamaid (*Aen.* 6.365–366), kui need rajati alles Servius Tullius valitsusajal (578–534 a eKr), mis on rohkem kui 600 aastat pärast Aenease Itaaliasse saabumist. Sarnaseid vigu teeb Vergilius veel *Aeneise* 1. ja 6. raamatus.

12.2 kritiseerib L. Annaeus Seneca P. Vergilius Marot ja Q. Enniust. Ta nimetab Enniuse värssse naeruväärseteks (*deridiculi*); Vergilius olevat kirjutanud värssse, mis olid raskepärased (*duri*), ülekuhjatud (*enormes*) ning ülemõõdulised (*supra mensuram trahentis*).

13.2 kirjeldab Gellius poetide Pacuviuse ja Acciuse vestlust Tarentumis. Kui Pacuvius vanaks jäi, lahkus ta Roomast ja asus püsivalt Tarentumisse elama. Accius, kes oli temast palju noorem, külastas Pacuviust, olles teel Aasiasse. Accius luges vanema poeedi palvel talle ette oma tragöödiat *Atreus*. Pacuvius arvas, et see on kõlav (*sonora*) ja suursugune (*grandia*), kuid siiski puine (*duriora*) ja toores (*acerbiora*). Accius nõustub sellega ja leiab, et noored meeled peavad küpsema nagu puuvili, ning need, mis on juba kortsus, pehmed ja mahlased, ei küpse enam, vaid hakkavad mädanema.

Peatükk 15.24 on tähelepanuväärne, kuna Gellius tsiteerib poeet Volcaciust Sedigituse teost *De poetis*, kus ta on reastanud ladina komöödiakirjutajad paremuse järgi. Esimese koha annab Volcaciust Caecilius Statiusele, kuid ei põhjenda, miks ta seda teeb. Teisena nimetab ta T. Maccius Plautust, kolmandana Cn. Naeviust, neljas on C. Licinius Calvus, viies Atilius, seejärel Terentius, Turpilius, Trabea, Luscius, ja kümnes on Q. Ennius. Nagu näha, mainib Volcaciust siin poeete, kellest ei ole kuigi palju teada, kuid kes ilmselt on olnud tuntud: Atilius, Turpilius, Trabea ja Luscius (vt Sissejuhatus, märkus 5).

Volcaciuse on võib-olla kirja pannud toonase komöödiakirjutajate kaanoni, mis meie jaoks on tundmatu ladina kirjandus (vt ka Schwindt 2000: 59). Gellius ei ole lisanud Volcaciuse värssidele ühtki kommentaari.

Paljud Gelliuse kriitilised diskussioonid keskenduvad Vergiliusele. Näiteks 17.10, kus kritiseerijaks on Favorinus, on kriitika *Aeneis*’e 5. laulus oleva Etna mäe kirjelduse kohta. Vergiliuse mudelit on võrreldud Pindarose kolmanda Pythia oodiga. Favorinus, kes oletab, et Vergilius ei ole jõudnud lõpliku tekstiversioonini, mõistab hukka ladina variandi, mis on üles puhutud, kuid ta teeb sama märkuse ka Pindarose kohta (Kennedy 1989: 295).

18.11 tsiteerib Gellius Antiumist pärit Furiuse värssi, kuna neid oli kritiseerinud oskamatult grammatik Caesellius Vindex, kellega ta ei nõustu. Caesellius olevat süüdistanud Furiust, et ta rüvetab ladina keelt oma sõnadega (*NA* 18.11.2 *dedecorasse linguam latinam*). Gelliuse meelest ei ole need sõnad ei inetud ega ebameeldivad ning seetõttu tsiteerib ta kuus värssi Furiuse luuletustest, kus on need sõnad, mis Caeselliusele ei meeldinud: *lutescit, noctescunt, virescit, purpurat, opulescere* (fr. 1–6 *FPL*).

Peatükis 19.9 pöörab Gellius tähelepanu roomlaste oskusele kirjutada erootilist luulet võrdluses kreeklastega. Ta kirjutab ühest *convivium*’ist, kus viibisid ka kreeklased, kes küsisid, kas ka roomlaste hulgas on nii häid poete nagu Anakreon, keda parasjagu ette loeti. Nad mõõnsid, et C. Valerius Catullusel ja C. Licinius Calvusel on mõned head värssid, kuid Laeviusse värsside kohta ütlesid nad *implicata*, C. Helvius Cinna kohta *inlepidata*, Hortensiusse kohta *invenusta* ja Memmiuse kohta *dura* ning kõik need poeedid pidavat olema kõlatud⁵³. Seepeale tsiteerib Antonius Iulianus kreeklastele tõenduseks värssi Catulluselt, Liciniuselt ja Aedituuselt, keda ta peab väga headeks poetideks. Kreeklaste vastust me enam ei kuule (vt ka Fögen 2000: 213–214). See peatükk erineb Gelliuse võrdleva kriitika peatükkidest kahe aspekti poolest. See on üles ehitatud kui võistlus kreeklaste ja Gelliuse õpetaja Antonius Iulianuse vahel, kes kõik esindavad oma rahva luulet. Kui tavaliselt Gellius analüüsib ja hindab võrreldud lõike, siis Antonius ei püüagi anda kommentaare luuletuste kohta ning piirdub üksnes ladina epigrammide tsiteerimisega (Vardi 1996: 500; Vardi 2002: 291–292).

20.9 kirjutab Gellius Cn. Matiusest (fr. 12, 13 *FPL*), kelle mimiambi kiitis ja tsiteeris Antonius Iulianus.

---

⁵³ ... *deinceps omnes rudia fecerunt atque absona* (*NA* 19.9.7).

3.2.2 Gellius kui kirjanduskriitik

Gellius vahendab *NA*'s mitmete oma kaasaegsete õpetlaste arvamust rooma poetide kohta, kuid ta väljendab ka iseenda seisukohti. Kõige ilmekamalt tuleb tema suhtumine esile sõnavara kaudu, mida ta poetide kohta kasutab.

Gellius kiidab *NA* 1.17 M. Terentius Varrot tema sõnakasutuse eest. Varro vastandab Gelliuse arvates väga arukalt sõnu *tollere* ja *ferre*, kusjuures *tollere* on kasutatud tähenduses *corrigere*.

1.24 tsiteerib Gellius kolme silmapaistva (*illustres*) poeedi, Cn. Naevius, T. Maccius Plautuse ja M. Pacuviuse suurepäraseid hauaepigramme⁵⁴, mille nad olevat ise endale kirjutanud. Cn. Naevius kiidab end oma hauaepigrammis, öeldes, et peale tema surma unustavad roomlased ladina keele. Gellius nimetab sellist enesekiitust *superbia Campanae*⁵⁵. Samas mõonab ta, et kui Naevius ei kirjutanud ise seda epigrammi, siis on see õiglane tunnistus (*testimonium iustum*) tema kirjutamisandest. Gellius ei usu, et Naevius surmaga unustatakse ladina keel. Kuid ilmselt peegeldab see epitaaf siiski poeedi uhkust isiklike saavutuste üle ladina keele kujundamises. On ka kaheldav, kas Naevius kirjutas ise epitaafi, mida Gellius tsiteerib (D'Alton 1962: 2; Henry 1994: 1883). Plautuse hauaepigrammi on Gellius lugenud M. Terentius Varro raamatust *De poetis* ja ka see on poeti ülistav. Pacuviuse epigrammist räägib Gellius ainult ülivõrdes, iseloomustades seda kui *verecundissimum* ja *purissimum* (*NA* 1.24.4) (vt ka Schwindt 2000: 84).

Gellius imetleb Q. Enniust tema ilusate värsside (*NA* 2.6.21, 23; 20.10.4), korraliku keelekasutuse (*NA* 3.14.5) ja meeldiva kõla pärast (*NA* 13.21.14) ning tsiteerib umbes nelikümmend korda (Holford-Strevens 2003: 214).

2.29 kirjutab Gellius valmikirjanikust Aisoposest. Samas tsiteerib ta kaks rida satiirist, kus Q. Ennius on Aisopose valmi kirja pannud tetrameetris. Ta on seda Gelliuse hinnangul teinud üsna hästi (*cite admodum venuste*).

Gellius leiab, et T. Maccius Plautuse värsid on *ut de illius Plauti more dicam, Plautinissimi* (*NA* 3.3.4)⁵⁶. Plautus ise armastab samuti kasutada oma komöödiates superlatiivi.

Gellius hindab C. Valerius Catullust, kasutades tema kohta ülivõrdeid *elegantissimus poetarum* (*NA* 6.20.6). 7.16.2 kirjutab Gellius Catulluse 92. luuletusest

⁵⁴ *nobilitatis eorum gratia et venustatis* (*NA* 1.24.1).

⁵⁵ Cn. Naevius sündis Kampaania maakonnas.

⁵⁶ Fronto kirjutab kirjas Marcusele *Plautinotato verbo* (*Orat.* 2) (Holford-Strevens 2003: 215).

(*Lesbia mi dicit semper male*) ja peab seda kõige kütkestavamaks. Mõlemad komplimendid avalduvad Gelliuse ja tema kaasaegsete diskussioonis. Seevastu sama ajajärgu teised kuulsad poeedid Ovidius, Propertius ja Tibullus on *NA*’st välja jäetud.

7.6 ütleb Gellius poet Cn. Matiuse kohta, keda ta mainib oma teoses viis korda, *doctus vir*. Ta kinnitab, et Matius teab, nagu ka P. Vergilius Maro ja Q. Ennius, mida tähendab *praepetes* (fr. 3 *FPL*), erinevalt grammatik Iulius Hyginusest, kes kritiseerib Vergiliust ühe värssi pärast (*Aen.* 6.14).

Gellius kinnitab Laberiuse jutustamis- ja kirjutamisoskust. 10.17 paneb ta kirja loo filosoof Demokritosest, kes võttis endalt nägemise, ning tsiteerib Laberiuse värssi, kes sellest kirjutas *Restio*’s. Gellius kiidab Laberiust selle episoodi detailse ümberjutustamise eest.

NA 13.23.12–16 püüab Gellius tõestada Plautuse eruditsiooni. Kui sõdur Stratophanes nimetab hetäär Phronesiumit Marsiks, tervitades *Nerienem uxorem suam* (*Truculentus* 515), ei ole see nali, kus võhiklik ja tahumatu sõjamees on valesti mõistnud palve vormelilt *Nerienemque Martis*, vaid üks viis abikaasa nimetamiseks. Cn. Gellius ja Licinius Imbrex kasutavad sama tõlgendust, mis tõendab, et viga oli laialt levinud. Plautus oli aga piisavalt haritud, et teada mõlemat versiooni (Holford-Strevens 2003: 215).

17.14 kirjutab Gellius Publilius Syruse meeldivatest värssidest, mis on võrdsed Laberiuse omadega. C. Iulius Caesar oli aga solvunud Laberiuse ülbuse üle ja lasi seepärast endale Publiliuse värssi ette lugeda. *NA* 17.14 tsiteerib Gellius neliteist Publilius Syruse värssi, nimetades neid *lepides*, ning lisab, et need on hästi kasutatavad tavalises vestluses. Publiliuse miimid on täis moraalitsevaid lauseid, kuid ainult üks on tsiteeritud ühes peatükis (17.14.3–4) (Holford-Strevens 2003: 216).

Lucilius saavutas kuulsuse teiste poetide tööde ründamisega (*NA* 17.21.49), ta oskas ladina keelt (*NA* 18.5.10) ja hoolitses oma väljenduslaadi eest (*NA* 3.14.12). Gellius imetleb teda kui poeti ja kriitikut (*NA* 17.21.49). Persiusest ja Iuvenalisest ei kirjuta Gellius midagi, kuigi mõlemad on kirjanduslikus mõttes Luciliuse järgijad.

18.11 tsiteerib Gellius Furius Antiaselt, kes on *vetus poeta*, viis värssi. Tolle uudissõnu (denominatiivsed verbid) on kritiseerinud Caesellius Vindex. Gelliuse arvates on Caesellius teinud seda ‘põhjendamatult ja võhiklikult’, kuna selliste sõnade kasutamine on kooskõlas poeedi õigustega, kuni need ei kõla ebageeldivalt (Holford-Strevens 1989: 160).

T. Maccius Plautus näib olevat Gelliuse jaoks parim komöödiakirjanik, kuna ta tsiteerib enam kui kolmekümnet tema komöödiat. Gellius kirjutab, et Plautust auditakse

kui ladina keele meistrit (*NA* 19.8.6), kes oma väljenduslaadilt on *elegantissimus* (*NA* 1.7.17, 6.17.4), valides oma sõnu suure hoolega.

Kuigi Gellius tajub värsside ilu, ei selgita ta täpselt, milles ta seda näeb. Näiteks *NA* 20.10.4 teatab ta, et ta mäletab peast Q. Enniuse värssse (*Annales* 8, fr. 268 Vahlen), kuna need on suurepäraselt (*insigniter*) kirjutatud ja mida ta ka tsiteerib.

3.2.3 Tõlkimine ja imiteerimine

Gellius keskendub oma kriitikas keelele ja stiilile ning uurib teksti sõna-sõnalt. Lisaks mitmesugustele filoloogilistele küsimustele on Gellius eriti huvitatud tõlkimisest (Holford-Strevens 1989: 148). Tema märkused tõlkimise kohta on märkimisväärsed, kuna need erinevad Horatiuse ja Pliniuse omadest, kes järgisid Cicero traditsiooni. Aulus Gellius innustab kirjandus- või tõlkekriitikut hindama loovust, samas kui Horatius juhatab poeti või tõlkijat imiteerima originaali (Robinson 2002: 20).

Gellius vaatleb *NA*'s rooma poetide töid kõrvuti nende kreeka eeskujudega⁵⁷. Kirjanduslike lõikude võrdlemine on kirjanduskriitiline protseduur, mis oli väga tavaline antiikajal, ja seda teeb ka Aulus Gellius paljudes *Noctes Atticae* peatükkides. Võrdlevat kriitikat kasutati näiteks vastuoluliste ajalooliste tunnistuste võrdlemiseks. Hellenismi ajast alates kasutatakse võrdlevat kriitikat retoorikaõpetuseks ettevalmistava harjutuse osana (*προγυμνάσματα*) (Vardi 1996: 493).

Astrid Seele nimetab Gelliust normatiivseks tõlkekriitikuks tema täpsete väärtushinnangute tõttu, kuna ta kontsentreerus lingvistilistele ja kirjanduslikele kriteeriumidele. Ta võrdleb ladinakeelseid tõlkeid kreekakeelsete originaalidega, kuigi sellised tõlkepeegeldused ei anna olulist uut informatsiooni. Samas ei mängi kirjanduskriitikal ja tõlketeoorial vahetegemine kuigi olulist rolli, kuna Roomas valitses kakskeelne kultuur.

Gellius käsitleb imiteerimist kirjanduses, võrreldes ladinakeelseid tekstilõike nende kreekakeelsete eeskujudega. Ladinakeelsed imitatsioonid saavad nii heakskiidu kui halvustamise osaliseks. Amiel D. Vardi on Gelliuse ja teiste autorite kirja pandud imitatsioonid, nii proosa kui luule hinnangud, koondanud tabelisse. Tabeli esimene veerg

---

⁵⁷ Williams jaotab imiteerimise (*imitatio*) kaheks liigiks: *imitatio exemplorum* ehk mudelite imiteerimine, mis keskendub vormi ja stiili küsimustele ning võimaldab hinnata autori positsiooni olemasolevas traditsioonis; *imitatio vitae* on Platoni ja Aristotelese traditsioonil põhinev mõiste, mis tähendab, et kunst imiteerib reaalsust ja võimaldab hinnata autori originaalsust (1983: 211–212). Gellius käsitleb imiteerimisest rääkides *imitatio exemplorum*'it.

tähistab kriitikut, kes on võrrelnud ladina- ja kreekakeelseid tekstilõike; teise veeru esimene autor tähistab poeti, keda on imiteeritud, teine imiteerijat; kolmas veerg näitab, pluss-miinus-võrdne süsteemis, kas imitatsioon on saanud positiivse, negatiivse või samaväärse hinnangu osaliseks, võrreldes kreekakeelse eeskujuga.

Tabel 1. Luule kirjandusliku imitatsiooni hindamine *NA*'s (väljavõte Vardi 1996: 504 tabelist)

Kriitik	Eeskujuga ja imitatsioon	Imiteerimise väärtus
Gellius 2.23	Menandros => Caecilius	–
Gellius 3.16.3–5	Menandros => Caecilius	+
Gellius 9.9.5–6	Theokritos => Vergilius	= / +
Gellius 9.9.7–11	Theokritos => Vergilius	= / –
Gellius 9.9.12	Homeros => Vergilius	–
Gellius 11.4	Euripides => Ennius	= / –
Gellius 12.1.20	Homeros => Vergilius	+
Gellius 13.27	Parthenios => Vergilius	=
Gellius 13.27	Homeros => Vergilius	–
Gellius 17.10	Pindaros => Vergilius	–

Tabelist näeme, et Gellius on hinnanud kolme rooma poeti imiteerimise seisukohalt: Vergiliust, kes on saanud nii positiivsed, negatiivsed kui eeskujuks oleva kreeka poeediga samaväärse hinnangu. Statius Caeciliust on ta hinnanud kahel korral ja Q. Enniust ühel korral. Samuti on tabelist näha, et kreeka eeskujude ring on laiem kui rooma imiteerijate arv.

Gellius vaatab Vergiliust kui tõlkijat ja poeti, kes kasutab teistelt saadud materjali, ja hindab tema Homerose, Hesiodose, Apolloniose, Partheniose, Kallimachose ja Theokritose tööde nn vabu tõlkeid (*NA* 9.9.3)⁵⁸. Gellius kinnitab, et kõike kreeka keeles loodud ei saagi panna ladina keelde, ilma et see kaotaks teatava võlu. Seepärast on tema sõnul Vergilius teinud õigesti, jättes välja selle, mis on tõlkimatu, ja lisades enda loodud osi. Gellius märgib, et Vergilius ei püüagi teksti liita seda, mida ta ei suuda panna ümber ladina keelde, ning kiidab poedi enda panust (Kennedy 1989: 296).

Samas edastab Gellius teistelt kuulnud negatiivset hinnangut, nt *NA* 9.9 kirjutab ta Valerius Probuselt, kes olevat öelnud oma õpilastele, et Vergilius ei ole kunagi tõlkinud nii halvasti kui Homerose ridu Nausikaa kohta (*Od.* 4.102–108, *Aen.* 1.498–5.2).

⁵⁸ Diskussioon Vergiliuse eeskujude üle algas juba varem ja oli silmapaitev teema hilisantiikaja (Servius, Macrobius) Vergiliuse kommentaarides (Russell, Winterbottom 1983: 548).

Gellius on teinud vahet kahel distsipliinil, nt *NA* 11.4 teeb Gellius sõnavara semantilise analüüsi Q. Enniuse tõlgitud Euripidese tragöödia *Hekabe* kohta ning *NA* 2.23 on esindatud kirjanduskriitiline uurimus Statius Caeciliuse tõlgitud Menandrose komöödia kohta, mis ei saa Gelliuse heakskiidu osaliseks⁵⁹ (Baldwin 1975: 59; Seele 1997; Jensen 1997: 359–388). Gellius võrdleb Statius Caeciliuse komöödiat *Plocium* Menandrose mudeliga (*NA* 2.23) ning hindab ladinakeelse versiooni kirjanduslikku taset. Gellius kirjutab rooma versiooni tahumatusest, tehes kolm väljakirjutust mõlemast teosest. Ta näitab, kuidas Caecilius on asendanud või välja jätnud teravmeelsed detailid ja asendanud need tüüpiliste miimi klišeedega (*NA* 2.23.12). Ta viitab ka sellele (*NA* 2.23.21), et Caecilius on vähendanud kaheksa kiiret ja vihjavat rida ning asendanud nelja paisutatud traagilise väljenduslaadiga reaga (vt ka Maraché 1952: 229–231; Kennedy 1989: 295).

Kõik, mis on kirja pandud kreeka keeles, ei ole väljendatav ladina keeles. Kuid kreeka mudelit imiteerides võib rooma poeet Gelliuse arvates varieerida fraase, kui tal on selleks hea põhjus. Lubatud on ka täiendused, kuid säilitada tuleb sisuline lähedus originaalile. Vergilius saab Gelliusest kiita (*NA* 12.1.20), olles lisanud Homerose motiivile (*Il.* 16.33) värsi Hyrcania tiigritest (*Aen.* 4.367).

Peatükis 13.27 kirjutab Gellius, kuidas Vergiliusel on õnnestunud Homerose imiteerimine. *Georg.* 1.437 on Vergilius Partheniose värsis muutnud kaks sõna ja saanud originaaliga võrdse tulemuse. Homerose (*Il.* 11.728) jäljendamine *Aen.* 3.119 ei ole tal Gelliuse arvates nii hästi õnnestunud, kuna originaal on tema arvates lihtsam ja loomulikum. Gellius ütleb (*NA* 13.27.3), et Homerose värsid on lihtsamad ja loomulikumad kui Vergiliuse omad. Vergilius lähtus kirjutades pigem hellenistlikust ilust kui homeroslikust otsekoheusest. Gellius pidas Vergiliust mitte üksnes Homerose, vaid ka Hesiodose, Kallimachose, Apolloniose, Theokritose ja Partheniose järeltulijaks (*NA* 9.9.3) (Holford-Strevens 1989: 150).

17.10 võrdleb filosoof Favorinus Vergiliuse värsse (*Aen.* 3.570–577), kus on juttu Etna vulkaani purskamisest, Pindarose kirjeldusega (*Pythia* 1.21–30). Favorinus ütleb, et Pindaros on seda sündmust kirjeldanud täpsemini kui Vergilius, kes on liialt tegelenud kõlavate sõnade otsimisega. See 8-realine *Aeneis*'e lõik on ühtlasi pikim Vergiliuse tsitaat Gelliusest.

20.10 kirjutab Gellius, kuidas Q. Ennius võistles edukalt Euripidese värssidega tragöödiast *Hekabe* (293), mida ta tõlkis kreeka keelest ladina keelde. Samas heidab ta

---

⁵⁹ Lisaks luule tõlkimise küsimustele proovis ta ise tõlkida ladina keelde Platonit (*NA* 8.8; 17.20).

Enniusele ette väljendeid *ignobiles* ja *opulenti*, mis ei anna tema meelest piisavalt edasi kreekakeelsete väljendite tähendust.

3.2.4 Stiiliküsimused

Peatükis 5.8 väidab Iulius Hyginus, et Vergilius on eksinud *Aeneis*'e seitsmendas raamatus, kus värsis puudub tegusõna (187–188). Gellius aga juhib tähelepanu sellele, et tegemist ei ole eksimuse, vaid elliptilise lausega, ja ta toob veelgi näiteid ellipsitest Vergiliuse *Aeneis*'es (5.401, 3.618).

Gelliusel on üks teoreetiline peatükk (*NA* 6.14) kolme stiili (*genera dicendi*) kohta, mis on tema arvates kohased (*probabilia*) kasutamiseks nii luules kui proosas. Stiile, millest ta kirjutab, nimetab ta rikkalik (*uber*), kasin (*gracile*) ja keskmine (*mediocre*)⁶⁰. Näited nende stiilide kohta on Gellius üle võtnud M. Terentius Varrolt, kes teeb sellest juttu oma teoses *De lingua Latina*, nimetades M. Pacuviust küllusliku, C. Luciliust lihtsa ja P. Terentius Aferit keskmise stiili viljelejaks⁶¹ (vt ka Holford-Strevens 2003: 222). Kui Gellius tsiteerib õigesti, siis oli Varro esimene Roomas, kes rääkis kolmest erinevast stiilist ja klassifitseeris vastavalt sellele luuletajaid⁶². See näitab, et selline jaotus sai esmalt osaks kogu kirjandusele, mitte üksnes retoorikale või proosale (Grube 1965: 163; vt ka Schwindt 2000: 85).

6.20 jutustab Gellius Vergiliusest, kes olevat teinud ringi värsi *Georgica*'st⁶³, kuna Nola elanikud Vesuuvi lähedalt keelasid poeedil juhtida oma linna vett enda valdustesse. Seepeale Vergilius kustutas värsist *Nola* ja asendas selle sõnaga *ora*⁶⁴. Lõpetuseks ütleb Gellius, et ta ei muretse, kas see on tõsi või väär, kuid ei ole kahtlustki, et *ora* kõlab paremini kui *Nola* (6.20.2). Gellius pöörab mitmel korral tähelepanu Vergiliuse eufooniataotlustele, nt ka *NA* 13.21.

13.21 käsitleb Gellius värsside eufooniat. Ta juhtus kuulma ühe sõbra käest, et keegi oli küsinud Valerius Probuselt, kas ta peaks ütleva *has urbis* või *has urbes* ja *hanc*

---

⁶⁰ *Uberi dignitas atque amplitudo est, gracili venustas et subtilitas, medius in confinio est utriusque modi particeps* (*NA* 6.14.4).

⁶¹ *Vera autem et propria huiusmodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium* (*NA* 6.14.6).

⁶² Gelliuse kaasaegne Fronto (konsul 143. a) nimetab kasina stiili viljelejana Luciliust, rikkaliku stiiliga seob Lucretiuse ja keskmisega Pacuviuse (Fantham 1989: 293).

⁶³ *Talem divas arat Capua et vicina Vesuvo / Nola iugo* (*Georg.* 2.224).

⁶⁴ *Et vicina Vesuvo / ora iugo.*

turrem või *hanc turrim*. Probus vastas, et kirjutades värssse või proosat, ei ole vaja tähelepanu pöörata grammatikareeglitele, vaid lähtuda sellest, kuidas kirjutatu paremini kõlab. Ta toob näiteid Vergiliuselt, kuidas see kasutab kord *urbis* (*Georg.* 1.25), et värss oleks kergem, kord *urbes* (*Aen.* 3.106), et värss ei oleks nii värvitu. Gellius lisab näiteid Q. Enniuselt (*Annales* 267, 18.495), Lucretiuselt (2.1153) ja Vergiliuselt (*Aen.* 10.350, *Aen.* 2.554, 1.241).

3.2.5 Kriitikat väljendav leksika NA's

Käesolevas peatükis on kirjeldatud sõnavara, mida Gellius kasutab rooma poetidest ja nende teostest rääkides. Sõnavara, mida Gellius kasutab kirjanduskriitika väljendamise eesmärgil on mitmekesine (vt Lisa 5).

Kõige rohkem kirjeldab Gellius P. Vergilius Marot ja tema töid. Negatiivsetest sõnadest võib siin välja tuua *ignaviter*, *abiecte* (NA 2.6.praef.), *incuriose* (NA 2.6.1), *improprie*, *inscite* (NA 7.6.2) ja *paulo incautius* (NA 9.10.6). Positiivsetest sõnadest kasutab Gellius Vergiliuse kohta *scite*, *considerate* (NA 9.9.3), *non infestiviter* (NA 9.9.9), *pudice*, *operte* (NA 9.10.praef.), *scite*, *perite* (NA 12.1.20), *aemulatus*, *venuste* (NA 13.17.2) ja *subtilitate* (NA 13.21.10). Positiivne ja negatiivne kriitika Vergiliuse ja tööde kohta on tasakaalus: mõlemat esineb enam-vähem ühepalju.

Enniust Gellius rohkem kiidab kui laidab. Nagu Vergilius, nii kirjutas ka Ennius *scite*, kuid ka *venuste* (NA 2.29.20), *bene* (NA 11.4.4) ja *graphice* (NA 12.4.1). Negatiivsetest sõnadest on Gellius kasutanud *eridiculus* (NA 12.2.3) ja *rediculus* (NA 12.2.4).

Statius Caecilius kohta ütleb ta üksnes negatiivseid, nt *frigere* (NA 2.23.7), *pigra*, *dignitate atque gratia vacua* (NA 2.23.19).

Seevastu C. Luciliuse kohta paneb ta kirja ainult positiivseid sõnu: *studiose* (NA 3.14.11), *vigilate*, *attente* (NA 3.14.12), *adprime sciens* (NA 18.5.10).

Ka D. Laberiust iseloomustab Gellius mitmel korral. Positiivsetest sõnadest ütleb ta Laberiuse kirjutamisviisi kohta *pure*, *venuste* (NA 10.17.praef.) ning *munde* ja *graphice* (NA 10.17.2). Negatiivsetest sõnadest, mida on rohkem kui positiivseid kasutab ta nt *licentius*, *peculantius* (NA 16.7.praef.), *obsoleta*, *maculantia* (NA 16.7.4).

M. Terentius Varro ja Publilius Syruse värsside kohta ütleb ta korduvalt *lepidi* (NA 17.14), Cn. Matiuse ja Iulius Pauluse kohta kasutab ta sõna *doctus* (7.6, 10.24, 1.22, 5.4,

19.2), Afranius kirjutab *eximie, verissime* (13.8), Laevius *pure, venuste, munde, graphice* (10.17), *scite, perite* (12.1) ning Vergilius *considerate, scite* (9.9), *pudice* ja *operte* (9.10).

Esile tõusevad sagedased superlatiivid, nt Plautuse värsside kohta ütleb ta *elegantissimus* (NA 1.7.17) ja *Plautinissimi* (NA 3.3.4). *doctissimus* Iulius Pauluse, *elegantissimus* C. Valerius Catulluse ja M. Pacuviuse, *diligentissimus* Vergiliuse kohta ning *verecundissimum* ja *purissimum* Pacuviuse epigrammi kohta.

3.2.6 Vahekokkuvõte

Gellius paneb kirja nii kaasaegsete õpetlaste kui varasemate autorite arvamusi poetide kohta. Tähelepanuväärne on see, et ta vahendab sageli teiste negatiivseid hinnanguid, nt Annaeus Cornutuse, Iulius Hyginuse, Valerius Probuse, Annaeus Seneca ja Caesellius Vindexi kriitikat Vergiliuse kohta. Siiski toob Gellius välja ka positiivseid arvamusi, nt tema õpetaja Antonius Iulianus kiidab Valerius Aedituust, Porcius Liciniust, Q. Lutatius Catulust ja Cn. Matiust. Ka väljavõtet Volcaciuse teosest *De Poetis*, kus poeedid on reastatud paremuse järjekorras, võib pidada positiivseks hinnanguks.

Gelliuse enda austus kuulub vaieldamatult T. Maccius Plautusele, kelle kohta ta ei ole kirja pannud mitte ühtegi negatiivset hinnangut ei enda ega kellegi teise nime all. P. Vergilius Maro ja Q. Ennius on Gelliuse jaoks samuti austusväärsed poeedid, kuid ta ei karda neid ka kritiseerida.

Sõnavara, mida Gellius kasutab poetide ja nende teoste kirjeldamiseks, on mitmekesine (vt Lisa 5). Esile tõusevad sagedased superlatiivid, nt *doctissimus* Iulius Pauluse, *elegantissimus* C. Valerius Catulluse ja M. Pacuviuse, *diligentissimus* Vergiliuse kohta ning *verecundissimum* ja *purissimum* Pacuviuse epigrammi kohta. M. Terentius Varro ja Publilius Syrusse värsside kohta ütleb ta korduvalt *lepidi* (NA 17.14), Cn. Matiuse ja Iulius Pauluse kohta kasutab ta sõna *doctus* (7.6, 10.24, 1.22, 5.4, 19.2), Afranius kirjutab *eximie, verissime* (13.8), Laevius *pure, venuste, munde, graphice* (10.17), *scite, perite* (12.1) ning Vergilius *considerate, scite* (9.9), *pudice* ja *operte* (9.10).

Ladina- ja kreekakeelsete tekstide võrdlemine on NA's aktuaalne teema. Ei ole võimalik tõmmata täpset piiri, kust lõppeb rooma poetide kreekakeelse luule imiteerimine ja kust algab vaba tõlge. Igatahes paneb Gellius kirja arvamuse ladinakeelsete tööde kohta võrraldes neid kreekakeelsete originaalidega.

Poetide kirjanduslike saavutuste kõrvutamisele on Gellius pühendanud seitse peatükki, kus hindab kolme rooma poeeti, Publius Vergilius Marot, Staius Caeciliust ja Q. Enniust, võrreldes neid Kreeka eeskujudega. Gellius annab nii positiivseid-negatiivseid hinnanguid kui ka nimetab roomlasi võrdseks kreeklastega, kasutades vastavalt hinnangu iseloomule ka sõnavara, nt Caeciliuse ja ta värsside kohta ütleb ta *ridiculus, piger, gratia vacua* (NA 2.23), Vergilius kirjutas *scite, considerate ja non infestiviter* (9.9), *scite, perite* (12.1), *venuste, fucator* (13.27) ja Ennius *non sane incommode* (11.4.3).

Stiiliküsimustest rääkides pakub Gelliusele eriti huvi eufoonia, kuid ta käsitleb kolme kirjanduslikku stiili, mille esindajatena ta mainib M. Pacuviust, C. Luciliust ja P. Terentius Aferit.

3.3 Lood poeetidest

Gellius kirjutab *Noctes Atticae*'s väga erinevatel teemadel, esitades fakte, jäädvustades dialooge, tsiteerides värsse ja tekstilõike, kuid ta ei keskendu kuigi palju kirjeldustele⁶⁵. Ometi pidi ta märkama, kas kõneluses osalejad olid pikad või lühikesed, rikkad või vaesed (Holford-Strevens 1997: 95). Ta ei edasta deskriptiivset informatsiooni ka poeetide kohta, kelle kirjanduslikke saavutusi kasutab ta näidetena. Mõned lood, mis sisaldavad vähesel määral biograafilist informatsiooni, on ta siiski kirja pannud.

3.3 teatab Gellius, et nii M. Terentius Varro kui paljud teised on kinnitanud, et T. Maccius Plautus kirjutas kolm komöödiat pagaritöökojas töötades. Ta kaotas kaubanduses kõik raha, mis ta oli lavakunstiga teeninud ning pöördus tagasi Rooma, kus asus tööle pagari juurde ja hakkas ringi ajama veskikivi.

Cn. Naevius olevat kaks näidendit kirjutanud vanglas (*Hariolus*, *Leon*), kuhu ta sattus pärast seda, kui oli korduvalt solvanud linna juhtivaid mehi. Hiljem ta vabastati (*a tribunis plebis*), kui oli vabandanud (NA 3.3.15). Gellius võrdleb Naeviuse otsekoheusest ja solvamisi kreeka poeetide omaga, pidades ilmselt silmas jambikirjutajaid Archilochost ja Hipponaxit. Ka peatükis 7.8 pruugib Naevius julgelt suud, süüdistades Scipio Africanust sündsusetus käitumises. Ta kirjutab, et isa vedas Scipio Africanuse, kes oli vabariigi üks suuremaid kangelasi, ära tüdruku juurest (Too 1998: 158).

13.2 kirjutab Gellius sellest, kuidas L. Accius külastas Tarentumis vanaduspäevi veetvat M. Pacuviust.

17.17 võrdleb Gellius Q. Enniust Pontose valitseja Mithridatesega, kes rääkis 25 rahva keelt. Quintus Ennius oskas aga kreeka, oski ja ladina keelt.

19.7 ütleb Gellius, et tema kaasaegne poeet Iulius Paulus, kes oli varase ajaloo ja kirjanduse osas õpetatud mees, sai päranduseks väikse maamõisa Vatikanis. Paulus kutsus Gelliust ja teisi sõpru sageli külla ning võõrustas neid hästi ja kostitas köögi- ning puuviljadega. Seal lugesid nad meelelahutuseks Laeviuse *Alcestis*'t.

20.8 kirjutab Gellius, et tema kaasaegsel poeedil Annianusel oli maakoht Falisci piirkonnas, kus ta armastas tähistada viinamarjalõikust. Ükskord kutsus ta sinna Gelliuse koos mõne sõbraga. Nad sõid lõunasööki, kui Roomast saabusid austrid, mis olid üsna

---

⁶⁵ Isegi *locus amoenus*'e — Herodes Atticuse Cephisias asuva villa kirjeldamisel on ta napolisõnaline (1.2.2) ning lühidalt kirjeldab ta ka oma õpetajaid Antonius Iulianust ja Favorinust (nt 19.9.2, 16.3.1).

väiksed. Annianus ütles, et kuu kahaneb praegu ja nii ka austrid, ning ka paljud teised asjad olevat vana kuu ajal väiksed ja mahlatud. Annianus tsiteeris seejuures Luciliuse värssi⁶⁶.

---

⁶⁶ *Luna alit ostrea et implet echinos, muribus fibres / et iecur addit (NA 20.8.4).*

3.4 Varia

Roomlased oli huvitatud oma ajaloost. Rooma historiograafia kirjanduslik iseloom on hästi tuntud, kuid Rooma antikvaaride kirjutised ja nende tähtsus Rooma intellektuaalses elus on jäänud tähelepanuta. Antikvarianism oli Antiik-Roomas mineviku teaduslik uurimine kõigist selle aspektidest. Gelliust antikvaariks nimetada oleks vale, kuid tal olid antikvaari huvid ning *NA* sisaldab palju selleteemalist materjali (Stevenson 2004: 118–122).

Gellius räägib *NA*'s lisaks filoloogilistele ja kirjanduslikele probleemidele mitmesugustest igapäevastest ja elulistest asjadest. Lugude jutustamises ei ole Gellius kuigi osav (Anderson 2004: 105). Oma jutustuste illustreerimiseks ja kinnitava informatsiooni lisamiseks tsiteerib ta värse.

Gellius kirjutab 2.24 mööddaniku kokkuhoidlikkusest ja *lex sumptuaria*'st ehk kulude eeskirjast. Seejuures paneb ta kirja kaks Luciliuse värssi (*Saturae* 4.12–13), kus on mainitud Fanniuse seadust ja Liciniuse seadust, ning viitab ka Laeviusse (fr. 23 *FPL*), kes samuti kirjutab Liciniuse seadusest.

3.2 tsiteerib Gellius P. Vergilius Marot, arutledes päeva pikkuse arvestamise üle (*Aen.* 5.738–739).

Gellius kirjutab ka sellest, kuidas Accius oma teoses *Didascalica* põhjendas, et Hesiodos elas varem kui Homeros (*NA* 3.11). Accius ütles, et Homeros ei kirjuta *Iliases* asjadest, mida Hesiodos oli juba maininud, nt kes olid Peleus ja Kükloop. Võrdluseks toob Gellius ka M. Terentius Varro arvamus teosest *De imaginibus*, kus too ütleb, et ei ole täpselt teada, kumb sündis varem, kuid ei ole kahtlust, et nad elasid ühel ajal (vt ka Schwindt 2000: 81).

Peatükis 3.16 käsitleb Gellius naise raseduseaegseid muutusi, millest on kirjutanud arstid, filosoofid ja poeedid. Rasedusaja pikkuseks nimetab Menandros (*Plocium* fr. 413) nagu ka T. Maccius Plautus (*Cistellaria* 162) oma komöödias kümme kuud⁶⁷. Statius Caecilius ütleb, et laps võib sündida ka üheksandal, seitsmendal ja kaheksandal kuul (*Plocium* 164–165). Gellius paneb kirja ka väljavõtte M. Terentius Varro satiirist, kus ta räägib poja pärimisõigusest ilmajätmisest, arvestades ta sündimise kuud (*Saturae Menippeae*, fr. 543 Krenkel).

---

⁶⁷ *Tum illa, quam compresserat, / decumo post mense exacto hic peperit filiam* (*Cistellaria* 162–163).

Peatükis 4.20 kirjutab Gellius, et Staius oli orja nimi ja vanadel aegadel oli palju sellenimelisi orje. Ka kuulus komöödiograaf Staius Caecilius oli kunagi ori ning kandis nime Staius. Hiljem oli Staius ta perekonnanimeks. Paljud teisedki orjad said kuulsaks. Gellius kirjutab, et Phaidon oli ori nagu ka paljud teised sokraatikud ja Menippos oli tuntud filosoof, kellega M. Terentius Varro võistles satiiride kirjutamises, mida ta ise nimetas *Menippea* ja teised *Cynicae* (NA 2.18.7).

5.6 kirjutab Gellius sõjapärgadest (*de coronis militaribus*). Nt tsiteerib ta Staius Caeciliust, kes ütleb ühes komöödias (269), et pärgi tehti kivitammest.

5.11 vahendab Gellius kreeklase Biase ja rooma grammatik Favorinuse arvamust naistest. Bias leiab, et abielludes ilusa naisega, peab mees teda hiljem jagama ka teistega, kole naine on aga nuhtluseks. Favorinus tuleb välja aga kolmanda naisetüübiga, keda Q. Ennius nimetab *stata* (kindel, määratud) (*Melanippa* 253). Sellised naised ei ole truudusetud ega karistuseks mehele, kinnitab Favorinus. Gellius kirjutab ka M. Terentius Varro satiirist seoses naistega (fr. 83 Krenkel).

Peatükk 5.12 on rooma jumalatest, keda inimesed nimetasid Diovis ja Vediovis. Ühtlasi kirjutab ta sellest, et Cn. Naevius omistas Jupiterile nime Lucetius raamatus *Belli Punici Carmen* (fr. 30 FPL).

5.15 arutleb Gellius selle üle, kas häälel on keha või mitte. Sellest tekib omakorda küsimus, milline on keha. Siinkohal paneb ta kirja ühe C. Luciliuse värsi (*Saturae* 1.304), kes püüab defineerida keha olemust⁶⁸. Järgmises peatükis filosoferib ta nägemisprotsessi üle (NA 5.16) ning lõpetuseks ütleb ta, järgides Q. Enniuse Neoptolemose sõnu (340), mida Gellius ise tsiteeris NA 5.15.9, et selle teaduse üle filosoferimist tuleb üksnes maitsta, mitte sellega liialdada.

6.12 kirjutab Gellius varrukatega tuunikast, mida nimetatakse *chiridota* ja mille kandmist P. Vergilius Maro (*Aen.* 9.616) ja Q. Ennius (*Annales* 234) pidasid taunitavaks ja ebasobivaks.

6.16 kirjutab Gellius võõramaistest toiduainetest, mida õgardid otsivad maalt ja merelt, M. Terentius Varro satiiri põhjal (fr. 403 Krenkel). Lootes oma mälule (*quantum nobis memoriae est*), nagu ta ise ütleb, loetleb ta, kust leiab paabulinde, laanepüüsid, sookurgi, sokukesi, tuuni-, tuura-, papagoi- ja mureenikalu, eeslikesi, austreid, pähkleid, datleid ja tõrusid. Samast satiirist kirjutab Gellius ka NA 15.19, kuid filosoofilisest aspektist.

---

⁶⁸ *Tangere enim aut tangi nisi corpus nulla potest res* (1.304).

Peatükk 12.1 räägib sellest, kuidas filosoof Favorinus nõudis suursuguselt naiselt, et see toidaks ise oma last rinnaga ega laseks seda ammedel teha, kuna võõras piim võib mõjutada lapse iseloomu. Ta toob näitena ühe Vergiliuse värssi: *Hyrcaenaeque admorunt ubera tigres* (*Aen.* 4.367).

13.8 kirjutab Gellius, et poet Afranius nimetas targasti oma komöödias *Sella* Tarkust Kogemuse ja Mälu tütreks.

Söögiteemat puudutab Gellius M. Terentius Varro satiiri kaudu (fr. 333 Krenkel), ka *NA* 13.11. Ta paneb kirja Varro arvamuse selle kohta, milline on sobiv *convivium* il osalejate arv ning milline peaks olema *bellaria*. Gellius püüab selgitada ka sõna *bellaria* täpset tähendust, kuna Varro satiiris jääb see segaseks, oletades, et see on õhtusöögi teine käik ehk magustoit.

13.23 kirjutab Gellius Nerio poole palvetamisest ja ühtlasi ka sellest, et erinevad autorid nimetavad teda Marsi abikaasaks. T. Maccius Plautus näiteks ütleb, et koju tulles tervitab Mars oma abikaasa Neriot (*Truculentus* 515). Gellius tsiteerib siinkohal ka Licinius Imbrexi (*Naea* 39–40), Q. Enniuse (*Annales* 1.112) ja M. Terentius Varro värssi (*Saturae Menippeae*, fr. 506 Krenkel).

14.1 kirjutab Gellius filosoof Favorinuse arvamusest kaldealaste kohta, kes ennustavad tulevikku. Seejuures tsiteeris Favorinus kahte poeeti, M. Pacuviust (406) ja L. Acciust (169), kes kirjutasid ennustamisest.

17.21 kirjutab Gellius ajast pärast Rooma linna asutamist ja enne teist sõda Kartaagoga. Ta paneb selles peatükis kirja mitmeid ajaloolisi fakte, mida ta on kuskilt lugenud. Ta ütleb, et L. Livius Andronicus oli esimene, kes tõi oma näidendid Rooma lavale, mis juhtus rohkem kui 160 aastat pärast Sophoklese ja Euripidese surma (240. a eKr) ning umbes 52 aastat pärast Menandrose surma. Ta mainib Q. Enniuse sünniaega, millest M. Terentius Varro on kirjutanud oma teoses *De poetis*, ja ütleb, et Q. Ennius kirjutas oma 12. annalide raamatu 67-aastasena⁶⁹. 519 aastat pärast Rooma linna asutamist esitles Cn. Naevius oma näidendeid rahvale. Samal aastal lahutas esimene roomlane, Spurius Carvilius Ruga, sõbra soovitusel oma abikaasast. Varro kirjutab raamatus *De poetis*, et Naevius osales Esimeses Puunia sõjas, millest poeet ise olevat kirjutanud ühes oma sõjaluuuletuses. Kuid Porcius Licinus ütleb oma värssides, et

---

⁶⁹ *Claudium et Tuditanum consules secuntur Q. Valerius et C. Mamilius, quibus natum esse Q. Ennium poetam M. Varro in primo de poetis libro scripsit eumque, cum septimum et sexagesimum annum haberet, duodecimum annalem scripsisse idque ipsum Ennium in eodem libro dicere* (*NA* 17.21.43).

luuletamine Roomas algas hiljem (NA 17.21.45)⁷⁰. Veel kirjutab Gellius, et juba 218. a eKr oli T. Maccius Plautus kuulus komöödiakirjutajana. Varsti pärast seda tulid aga Q. Ennius, Statius Caecilius ja P. Terentius Afer ning seejärel M. Pacuvius, ja kui Pacuvius oli juba vana mees, siis tulid Accius ja Lucilius, kes oli kuulus oma kriitika tõttu, mis sai osaks varasematele poeetidele (NA 17.21.49). Ka Gellius imetles Luciliust kui poeti ja kui kriitikut (vt ka Schwindt 2000: 82–84).

18.2 kirjutab Gellius sellest, kuidas veedetakse lõbusaid saturnaale Ateenas. Õhtusöögilauas esitatakse küsimus, ja kes õigesti vastab, saab endale loorberipärja. Kui keegi kohalolijatest ei oska vastata, siis antakse pärg jumalale, kelle auks pidustusi peetakse. Küsimused olid näiteks sellised: mida tähendab mõne varase poeedi segane ütlus, mõni fakt vanema aja ajaloost või haruldane ja ebaharilik sõna. Gellius meenutab neid küsimusi ning kaks neist olid Q. Enniuse värsside koht (*Saturae* 84–87), kus on üks sõna, mida kasutatakse väga erinevas tähenduses (*frustrari, frustra*). Teises küsimuses tuli arvata, mida tähendab *verant*, mida Ennius kasutas annaalide 13. raamatus. Kuna keegi ei osanud vastata, siis anti pärg jumal Saturnusele, kelle auks need pidustused olid korraldatud.

Nagu näha, ei tsiteeri Gellius poete üksnes kirjanduslike ja filoloogiliste küsimustega seoses, vaid ka elulistest asjadest rääkides. Talle pakuvad huvi loodusnähtused, seadused, filosoofilised küsimused, abielu, riietus, mütoloogia jms. Sellistel teemadel rääkides kasutab ta kõige sagedamini P. Vergilius Maro ja Q. Enniuse värse, kuid ka Statius Caeciliuse omi. Selles kontekstis on märgatav ka tsitaatide osakaal M. Terentius Varro *Saturae Menippeae*'st, mis muidu ei leia kuigi sagedast äramärkimist.

---

⁷⁰ *Poenico bello secundo Musa pinnato gradu / intulit se bellicosam in Romuli gentem feram* (fr. 1 FPL).

KOKKUVÕTE

Aulus Gelliuse *miscellanea* žanri kuuluva *Noctes Atticae* peatükid, mis on seotud rooma poetidega, sisaldavad nii filoloogilist kui kirjanduskriitilist informatsiooni ning väljendavad huve ja väärtushinnanguid, mis valitsesid 2. sajandi haritud inimeste hulgas.

Käesoleva magistritöö *Rooma poeedid Aulus Gelliuse teoses Noctes Atticae: filoloogia ja kirjanduskriitika* eesmärk oli selgitada välja Aulus Gelliuse ja tema kaasaegsete suhtumine ja huvi rooma poetide vastu ning mil viisil ja millistel teemadel rääkides nad seda väljendavad. Eesmärgi saavutamiseks kasutasin meetodina leksikaal-semantilist ja temaatilist analüüsi. Selleks tuli määratleda teemad, milles Gellius mainib ja tsiteerib poete, analüüsida sõnavara, mida ta kasutab poetidest ja nende teostest kirjutades. Analüüsitud materjal moodustab ligikaudu 31% kogu *Noctes Atticae* peatükkidest, so 124 peatükki 398-st. Töö aluseks on võetud üksnes peatükid, kus on mainitud rooma poete ja nende töid.

Gelliuse poolt mainitud 40 rooma poeti jagunevad nelja perioodi:

1. Periood Esimesest Puunia sõja lõpust kuni Liitlassõja lõpuni (240–88 eKr), kuhu kuuluvad varased autorid, kes tõlkisid ja mugandasid ladina keelde kreeka autorite teoseid ja kes olid juba nn täieõiguslikud ladina autorid. Kõige sagedamini mainib Gellius sellest perioodist Q. Enniust ja T. Maccius Plautust. Ta kirjutab ka Q. Valerius Soranusest, Valerius Aedituusest, C. Lutatius Catulusest, Furius Antiasest, Porcius Licinusest ja Volcaciuse Sedigitusest. Tänu Gelliuse tsitaatidele on säilinud fragmente viimati nimetatud poetide teostest, kusjuures tänu tema üleskirjutusele on säilinud ainuke fragment Volcaciuse Sedigituse tööst *De poetis* ja Valerius Aedituuse epigrammidest;

2. Perioodi Liitlassõja lõpust kuni Vabariigi lõpuni (87–30 eKr) kuuluvatest poetidest kirjutab Gellius kõige rohkem D. Laberiusest. Põgusalt teeb ta juttu ka C. Valerius Catullusest, kes tänapäeval on ehk selles perioodis mainitud poetidest kõige tuntum. Tänu Gelliusele on säilinud fragmente Cn. Matiuse, Laeviuse, C. Licinius Calvuse ja C. Helvius Cinna töödest, mida ta tsiteerib *NA*'s;

3. Vabariigi lõpust kuni Augustuse surmani (30 a eKr–14 a pKr) elanud ja tegutsenud poetidest mainib Gellius kolme: Vergilius Maro, kes on kõige sagedamini esinev poeet *NA*'s, Q. Horatius Flaccus ja C. Valgius Rufus. Ta ei räägi aga selle ajajärgu teistest tuntud poetidest nagu Albius Tibullus, Sextus Propertius ja P. Ovidius Naso;

4. Augustuse surmast kuni Gelliuse kaasajani (14 a–2 saj) elanud ja tegutsenud poetidest leiab viiteid M. Maniliusele ning Gelliuse sõpruskonda kuulunud Annianusele ja Iulius Paulusele. Nagu eelmises perioodis nii on ka siin jäänud tähelepanuta mitmed kuulsad autorid, nt M. Valerius Martialis, D. Iunius Iuvenalis ja P. Papinius Statius.

Peaaegu igast poetidega seotud *NA* peatükist leiab tsitaate ja ühesõnalisi viiteid, mis on liigitatud samuti tsitaatide alla, konkreetsetele töödele. Tsitaadid jagunevad kaheks:

1. Tsitaadid, mida Gellius on ise kusagilt lugenud, üles märkinud või kelleltki kuulnud, ilma et ta täpsustaks, kellelt;

2. Tsitaadid, mida Gellius paneb kirja, kuid nimetab nende allikana kedagi teist, st kedagi, kes on neid tsiteerinud .

Ei ole teada, kas Gellius kirjutab fiktiivsetest sündmustest, kus diskuteeritakse ja loetakse luulet või on need ka tegelikkuses aset leidnud. Sagedasemad rooma poetide tsiteerijad on grammatik ja kõnemees M. Cornelius Fronto, grammatik Iulius Hyginus, filosoof Favorinus ning Gelliuse õpetajad Sulpicius Apollinaris ja Antonius Iulianus. Ligikaudu 75% tsitaatidest pärineb siiski Gelliuselt endalt, kes on lugenud ise mõningate poetide töid ja nende teoste kommentaare.

Kõige enam leiab *NA*'s värse P. Vergilius Maro *Aeneis*'est. Vergiliusele järgnevad Q. Enniuse *Annales*, T. Maccius Plautuse komöödiad ja C. Luciliuse *Saturae*. Poetid, keda Gellius üldse ei tsiteeri, on Q. Valerius Soranus, C. Memmius, M. Manilius, Annianus ja Iulius Paulus, kuid ta kirjutab neist teistes kontekstides.

Rääkides *NA*'st ja rooma poetidest saab eristada kahte suurt teemaderingi, mille puhul saab rääkida ka alateemadest: 1. Filoloogi; 2. Kirjanduskriitika.

Gelliuse tähelepanu on pälvinud väga erinevad filoloogilised küsimused. Kõige sagedamini selgitab ta sõnade tähendusi ja ütleb, millistel juhtudel on neid sobilik kasutada. Aeg-ajalt teeb ta märkusi ka sõnade etümoloogia, grammatilise soo, käänamise ja sõna rõhu kohta. Filoloogilistest küsimustest rääkides toob Gellius kõige enam näiteid P. Vergilius Marolt, Q. Enniuselt ja T. Maccius Plautuselt, kuid ka C. Luciliuselt, D. Laberiuselt ja M. Terentius Varrolt.

Lisaks filoloogilistele küsimustele tegeleb Gellius ka kirjanduskriitikaga. Ta käsitleb kreeka keelest ladina keelde tõlkimist ja imiteerimist, andes hinnangu P. Vergilius Maro (*NA* 9.9, 12.1, 13.27, 17.10), Statius Caeciliuse (*NA* 2.23, 3.16) ja Q. Enniuse (*NA* 11.4) töödele, mille aluseks on olnud kreeka originaalid. Vastavalt hinnangu iseloomule kasutab Gellius ka leksikat, nt Caeciliuse ja ta värsside kohta ütleb ta *ridiculus, piger, gratia vacua* (*NA* 2.23), Vergilius kirjutas *scite, considerate, non infestiviter* (9.9), *scite, perite* (12.1) ja

venuste, fucator (13.27). Ka stiiliküsimustest rääkides edastab Gellius oma teiste hinnangu poeetidele.

Gellius paneb kirja nii kaasaegsete õpetlaste kui varasemate autorite arvamusi poeetide kohta, vahendades nõnda ka teiste negatiivseid hinnanguid, nt Annaeus Cornutuse, Iulius Hyginuse, Valerius Probuse, Annaeus Seneca ja Caesellius Vindexi kriitikat Vergiliuse kohta. Siiski toob Gellius välja ka positiivseid arvamusi, nt tema õpetaja Antonius Iulianus kiidab Valerius Aedituust, Porcius Licinust, Q. Lutatius Catulust ja Cn. Matiust. Ka tsitaati Volcaciuse teosest *De Poetis*, kus poeedid on reastatud paremuse järjekorras, võib pidada positiivseks hinnanguks. Gelliuse enda austus näib kuuluvat T. Maccius Plautusele, kelle kohta ta ei edasta mitte ühtegi negatiivset hinnangut ei endalt ega teistelt. P. Vergilius Maro ja Q. Ennius on Gelliuse jaoks samuti austusväärsed poeedid, kuid ta ei karda neid ka kritiseerida.

Sõnavara, mida Gellius kasutab poeetide ja nende teoste kirjeldamiseks, on mitmekesine. Esile tõusevad superlatiivid, nt *doctissimus* Iulius Pauluse, *elegantissimus* C. Valerius Catulluse ja M. Pacuviuse, *diligentissimus* P. Vergilius Maro ning *verecundissimum* ja *purissimum* Pacuviuse epigrammi kohta. M. Terentius Varro ja Publilius Syrusse värsside kohta ütleb ta *lepidi* (NA 117.14), Cn. Matiuse ja Iulius Pauluse kohta kasutab ta *doctus* (7.6, 10.24, 1.22, 5.4, 19.2), Afranius kirjutab *eximie, verissime* (13.8), Laevius *pure, venuste, munde, graphice* (10.17), *scite, perite* (12.1) ning Vergilius *considerate, scite* (9.9), *pudice* ja *operte* (9.10).

Gellius ei käsitle üksnes filoloogia ja kirjanduskriitikaga seotud küsimusi, vaid poeetidest rääkides on pannud kirja ka mõned seigad poeetide elust, talletades nõnda biograafilisi andmeid, nt Q. Enniuse keeleoskuse (NA 17.17), Cn. Naeviuse vangistuse (3.3) ja M. Pacuviuse vanaduspõlve kohta Tarentumis (13.2).

Gellius esitab ka nn antikvaarset informatsiooni. Talle pakuvad huvi loodusnähtused, seadused, filosoofilised küsimused, abielu, riietus, mütoloogia jms. Sellistel teemadel rääkides kasutab ta kõige sagedamini P. Vergilius Maro ja Q. Enniuse värssse, kuid ka Statius Caeciliuse omi. Selles kontekstis märgatav on ka tsitaatide osakaal M. Terentius Varro *Saturae Menippeae*'st, mis muidu ei leia kuigi sagedast äramärkimist.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Albrecht, Michael von** (1997) *A History of Roman Literature: from Livius Andronicus to Boethius*. Vol. 1–2. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill.
- Anderson, Graham** (2004) 'Aulus Gellius as Storyteller.' — *The Worlds of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford, New York: Oxford University Press, 105–118.
- Anderson, Graham** (1994) 'Aulus Gellius: Miscellanist and his World.' *ANWR*. Teil II: Principat. Band 34 (2. Teilband). Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1834–1862.
- Baldwin, Barry** (1985) *Studies on Greek and Roman History and Literature*. Amsterdam: Publisher J. C. Gieben. (London Studies in Classical Philology. Vol. 15. Ed. Giangrande, Giuseppe).
- Baldwin, Barry** (1975) *Studies in Aulus Gellius*. Lawrence, Kansas: Coronado Press.
- Beall, Stephen M.** (2004) 'Gellian Humanism Revisited.' — *The Worlds of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford, New York: Oxford University Press, 206–223.
- Bengtson, Hermann** (1982) *Grundriss der römischen Geschichte: mit Quellenkunde. Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Ch.* Bd. 1. München: Beck. (Handbuch der Altertumswissenschaft, Abt. 3, T. 5)
- Blänsdorf, Jürgen**, ed. (1995) *Fragmenta poetarum Latinorum epicorum et lyricorum praeter Ennium et Lucilium*. Stutgardiae et Lipsiae (Stuttgart, Leipzig): B. G. Teubner.
- Cavazza, Franco** (2004) 'Gellius the Etymologist. Gellius Etymologies and Modern Etymology.' — *The Worlds of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford, New York: Oxford University Press, 65–105.
- D'Alton, J. F.** (1962) *Roman Literary Criticism: a Study in Tendencies*. New York: Russell & Russell Inc.
- Fantham, Elaine** (1989) 'Latin Criticism of the early Empire.' — *The Cambridge History of Literary Criticism. Volume I. Classical Criticism*. Ed. Kennedy, A. George. Cambridge: Cambridge University Press, 274–297.
- Froehde, Oskar** (1900) 'Römische Dichtercitate bei Gellius.' — *Festschrift Johannes Vahlen zum siebzigsten Geburtstag*. Berlin: Georg Reimer, 525–542.

- Fögen, Thorsten** (2000) *Patrii sermonis egestas: Einstellung lateinischer Autoren zu ihrer Muttersprache. Ein Beitrag zum Sprachbewusstsein in der römischen Antike*. Leipzig, München: K. G. Saur. (Beiträge zur Altertumskunde. Band 150).
- Garcea, Alessandro; Lomanto, Valeria** (2004) 'Gellius and Fronto on Loanwords and Literary Models. Their evaluation of Laberius.' — *The Worlds of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford, New York: Oxford University Press, 41–65.
- Goetz, Georgius; Scholl, Fredericus** (1901) *T. Macci Plauti Comoedia*. Lipsiae (Leipzig): B. G. Teubner
- Grafton, Anthony** (2004) 'Conflict and Harmony in the *Collegium Gellianum*.' — *The Worlds of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford, New York: Oxford University Press, 318–343.
- Grube, G. M. A.** (1965) *The Greek and Roman Critics*. London: Methuen & Co Ltd.
- Henry, Madeleine M.** (1994) 'On the Aims and Purposes of the Aulus Gellius' *Noctes Atticae*'. — *ANWR*. Teil II: Principat. Band 34 (2. Teilband). Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1818–1941.
- Heuss, Alfred** (2001) *Römische Geschichte*. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh.
- Holford-Strevens, Leofranc** (2003) *Aulus Gellius: an Antonine Scholar and his Achievement*. Oxford University Press.
- Holford-Strevens, Leofranc** (1997) 'Aulus Gellius: The Non-Visual Portraits.' — *Portraits. Biographical Representation in the Greek and Latin Literature of the Roman Empire*. Ed. Edwards, M. J., Swain, S. Oxford: Clarendon Press.
- Holford-Strevens, Leofranc** (1989) *Aulus Gellius*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Hosius, Carolus** (1910) 'A. Gellius'. — *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Herausg. Wissowa, G., Kroll, W. Stuttgart: J. B. Metzlersche Buchhandlung, 992–998.
- Hosius, Carolus**, ed. (1903) *Aulus Gellius. Noctium Atticarum libri XX*. Vol. 1–2. Lipsiae (Leipzig): In aedibus B. G. Teubneri.
- Jensen, Peter Jens** (1997) 'Aulus Gellius als Literaturkritiker: Impressionist oder Systematiker? Versuch einer Ausstellung seiner literaturkritischen Werttypologie.' — *Classica et Mediaevalia* 48, 359–388.
- Kennedy, George A.**, ed. (1989) *The Cambridge History of Literary Criticism*. Vol 1. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- Kenney, E. J.; Clausen, W. V.** (1995a) *Cambridge History of Classical Literature: the Early Republic*. Vol. 2, part 1. Cambridge University Press.
- Kenney, E. J.; Clausen, W. V.** (1995b) *Cambridge History of Classical Literature: the Early Principate*. Vol. 2, part 4. Cambridge University Press.
- Kenney, E. J.; Clausen, W. V.** (1993) *Cambridge History of Classical Literature: the Age of Augustus*. Vol. 2, part 3. Cambridge University Press.
- Keulen, Wytse** (2004) 'Gellius, Apuleius, and Satire on the Intellectual.' — *The World of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford University Press, 223–245.
- Krenkel, Werner A.** (2002) *Marcus Terentius Varro Saturae Menippeae*. Bd. 1–4. St. katherinen: Scriptae Mercaturae Verlag. (Subsidia Classica 6).
- Maraché, René** (1952) *La critique littéraire de langue latine et le développemenet du gout archaisant au Iie siècle et notre ère*. Rennes: Plihon.
- Marshall, Peter Kenneth**, ed. (1968) *A. Gelli Noctes Atticae*. Vol. 1–2. Oxford: Oxford University Press.
- Mercklin, Ludwig** (1860) 'Die Citiermethode und Quellenbenutzung des A. Gellius in den *Noctes Atticae*.' — *JbClPh Supp.* 3, 635–712.
- Morgan, Theresa** (2004) 'Educational Values.' — *The World of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford University Press, 187–206.
- Müller, Lucianus** (1872) *C. Lucili Saturarum reliquiae*. Lipsiae (Leipzig): B. G. Teubner.
- Packard Humanities Institute** (2002) *Latin Literary texts* CD-ROM 5.3.
- Pfeiffer, Rudolf** (1976) *History of Classical Scholarship: From 1300 to 1850*. Oxford: Clarendon Press.
- Riikonen, H. K.** (1987) *Menippean Satires as a Literary Genre with special reference to Seneca's Apocolocyntosis*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica. (Commentationes Humanarum Litterarum 83).
- Robinson, Douglas** (2002) *Western Translation Theory: from Herodotus to Nietzsche*. Manchester, Northhampton: St. Jerome.
- Russell, D. A.; Winterbottom, M.** (1983) *Ancient Literary Criticism: the Principal Texts in New Translations*. Oxford: Clarendon Press.
- Schanz, M.; Hosius, C.** (1979) *Geschichte der römischen Literatur: bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*. Teil 1. München: C. H. Beck.
- Schanz, M.; Hosius, C.** (1980) *Geschichte der römischen Literatur: bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*. Teil 2. München: C. H. Beck.

- Schanz, M.; Hosius, C.** (1969) *Geschichte der römischen Literatur: bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*. Teil 3. München: C. H. Beck.
- Schwindt, Jürgen Paul** (2002) *Prologomena zu einer "Phänomenologie" der römischen Literaturgeschichtsschreibung: von den Anfängen bis Quintilian*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. (Hypomnemata. Untersuchungen zur Antike und zu ihrem Nachleben. Heft 130).
- Seele, Astrid** (1997) *Römische Übersetzer. Nöte, Freiheiten, Absichten. Verfahren des literarischen Übersetzens in der griechischen-römischen Antike*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Stevenson, Andrew J.** (2004) 'Gellius and the Roman Antiquarian Tradition.' — *The World of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford University Press, 118–159.
- Swain, Simon** (2004) 'Bilingualism and Biculturalism in Antonine Rome. Apuleius, Fronto and Gellius.' — *The World of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford University Press, 3–41.
- Taplin, Oliver**, ed. (2000) *Literature in the Greek and Roman Worlds: a new perspective*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Too, Yun Lee** (1998) *The Idea of Ancient Literary Criticism*. Oxford: Clarendon Press.
- Vahlen, Ioannes** (1928) *Ennianae poesis reliquiae*. Lipsiae (Leipzig): B. G. Teubner.
- Vardi, Amiel D.** (2004) 'Genre, Conventions and Cultural Programme in Gellius' *Noctes Atticae*.' — *The World of Aulus Gellius*. Ed. Holford-Strevens, L., Vardi, A. Oxford University Press, 159–186.
- Vardi, Amiel D.** (2002) 'Brevity, Conciseness, and Compression in Roman Poetic Criticism and the Text of Gellius' *Noctes Atticae* 19.9.10.' — *American Journal of Philology* 121, 291–298.
- Vardi, Amiel D.** (1996) '*Diudicatio locorum*: Gellius and the History of a Mode in Ancient Comparative Criticism.' — *The Classical Quarterly* 46.2, 492–514.
- Vessey, D. W. T.** (1994) 'Aulus Gellius and the Cult of the Past'. — *ANWR*. Teil II: Principat. Band 34 (2. Teilband). Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1863–1917.
- Williams, Gordon** (1983) 'Roman Poets as Literary Historians: Some Aspects of *Imitatio*.' — *Illinois Classical Studies* 8.2, 211–237.

SUMMARY

Roman poets in Aulus Gellius' *Noctes Atticae*: philology and literary criticism

Chapters of *Noctes Atticae*, the work of Aulus Gellius belonging to genre of *miscellanea*, which are related to Roman poets, contain philological information and literary criticism, and also express the interests and values dominating among the 2nd century intellectuals.

The aim of the present master's thesis is to explore Aulus Gellius' and his contemporaries' attitude and interest towards Roman poets and in which way and context (topics) they express it. To reach my objective I used the methods of lexical-semantic and thematic analysis. In order to do this it was necessary to define the topics in which Gellius mentions or cites poets and analyse vocabulary that he uses when writing about poets and their works. The analysed material forms about 31% of chapters of *Noctes Atticae*, covering 124 chapters of 398. The thesis is based only on chapters that mention Roman poets and their works.

The 40 Roman poets mentioned by Gellius are divided into four periods:

1. To the period from the end of the First Punic War to the end of the Social War (240–88 BC) belong early authors, who translated and adapted into Latin the works of Greek authors and who can be considered fully Latin authors. From this period Gellius most frequently mentions Q. Ennius and T. Maccius Plautus. He also writes about Q. Valerius Soranus, Valerius Aedituus, C. Lutatius Catulus, Furius Antias, Porcius Licinus and Volcaci Sedigitus. Fragments of the aforementioned poets' works have been preserved thanks to the quotations of Gellius, whereby the only fragment of Volcaci Sedigitus' work *De Poetis* and epigrams of Valerius Aedituus have been retained in his writings;

2. From the poets belonging to the period from the end of the Social War to the end of the Republic Gellius writes the most about D. Laberius. He also briefly mentions C. Valerius Catullus, who is probably the best known poet from the period nowadays. Thanks to the quotations in *Noctes Atticae* fragments from the works of Matius, Laevius, C. Licinius Calvus and C. Helvius Cinna have been preserved;

3. From the period from the end of the Republic to the death of Augustus, Gellius mentions three poets: P. Vergilius Maro who is the most frequently mentioned poet in *NA*,

Q. Horatius Flaccus and C. Valgius Rufus. But Gellius does not mention other well-known authors of the period, such as Albius Tibullus, Sextus Propertius and P. Ovidius Naso;

4. In the period from the death of Augustus to Gellius' contemporary era references to M. Manilius and Annianus and Iulius Paulus, who belonged to the coterie of Gellius, can be found. Similarly to the last period many famous authors, for example M. Valerius Martialis, D. Iunius Iuvenalis ja P. Papinius Statius, have been left unnoticed.

In almost all chapters of *NA* that are related to Roman poets, quotations and one-word references to certain works are found, these references are also categorised as citations. The quotations are divided into two:

1. Quotations that Gellius has read from somewhere, noted down or heard from somebody, without specifying from who;

2. Quotations that Gellius writes down, but names somebody else as the source, i.e. someone who has cited them.

It is not known whether Gellius writes about fictive events, where discussions take place and poetry is read, or have these events really taken place. The most frequent quoters of Roman poets are the grammarian and orator M. Cornelius Fronto, the grammarian Iulius Hyginus, the philosopher Favorinus and Gellius' teachers Sulpicius Apollinaris and Antonius Iulianus. About 75% of the quotations come from Gellius himself, who has read some works of the poets and their commentaries.

The biggest amount of verses in *NA* is from P. Vergilius Maro's *Aeneis*. Q. Ennius' *Annales*, comedies of T. Maccius Plautus and C. Lucilius' *Saturae* follow. Gellius does not cite at all the following poets: Q. Valerius Soranus, C. Memmius, M. Manilius, Annianus ja Iulius Paulus.

When talking about *NA* and Roman poets, two major topics can be distinguished (in some cases there are also subtopics): 1. Philology; 2. Literary Criticism.

Very different philological questions have caught the attention of Gellius. Most frequently he explains the meaning of words and says when it is appropriate to use them. Occasionally he makes comments about the etymology, grammatical gender, declension and accentuation of words. When talking about philological issues, Gellius brings most of the examples from the works of P. Vergilius Maro, Q. Ennius and T. Maccius Plautus, as well as C. Lucilius, D. Laberius and M. Terentius Varro.

In addition to philological questions, Gellius also deals with literary criticism. He analyses translation from Greek to Latin, and imitation, giving reviews to the works of P. Vergilius Maro (*NA* 9.9, 12.1, 13.27, 17.10), Statius Caecilius (*NA* 2.23, 3.16) and Q.

Ennius (*NA* 11.4), which are based on Greek originals. According to the nature of the review, Gellius also employs lexical means of descriptive or evaluative nature, for example about Caecilius and his verses he says *ridiculus, piger, gratia vacua* (*NA* 2.23), Vergilius wrote *scite, considerate* and *non infestiviter* (9.9), *scite, perite* (12.1), *venuste, fucator* (13.27). Based on the examples of poets, Gellius also analyses the problems of style.

Beside translation and imitation Gellius also evaluates poets in other contexts. He writes down opinion of his contemporary scholars as earlier authors, transmitting in this way the negative opinions of others, e.g. the criticism of Annaeus Cornutus, Iulius Hyginus, Valerius Probus, Annaeus Seneca and Caesellius Vindex towards Vergilius. However, he also brings out positive opinions, e.g. his teacher Caesellius Vindex praising Valerius Aedituus, Porcius Licinus, Q. Lutatius Catulus and Cn. Matius. The quotation from Volcacius Sedigitus' *De Poetis*, where poets are lined in order of vantage, can also be regarded as positive opinion. Although P. Vergilius Maro and Q. Ennius are estimable poets for Gellius, he is not afraid of criticising them.

Gellius uses very diverse vocabulary when describing poets and their works. Superlatives, e.g. *doctissimus* about Iulius Paulus', *elegantissimus* about C. Valerius Catullus' and M. Pacuvius', *diligentissimus* about Vergilius' and *verecundissimum* and *purissimum* about Pacuvius' epigrams, stand out. About the verses of M. Terentius Varro and Publilius Syrus he repeatedly says *lepidi* (*NA* 17.14), about Cn. Matius and Iulius Paulus he says *doctus* (7.6, 10.24, 1.22, 5.4, 19.2), whereas Afranius writes *eximie, verissime* (13.8), Laevius *pure, venuste, munde, graphice* (10.17), *scite, perite* (12.1) and Vergilius *pudice* and *operte* (9.10).

It can be seen that Gellius does not mention poets only related to literary and philological questions. Gellius has also written down some events from poets' lives, in this way preserving biographical records, e.g. about Q. Ennius' command of language (*NA* 17.17), Naevius' imprisonment (3.3) and Pacuvius' old-age in Tarentum (13.2).

He also presents antiquarian information. Gellius is interested in natural phenomena, laws, philosophical questions, marriage, clothing, mythology etc. When talking about these topics, he most frequently uses the verses of P. Vergilius Maro, Q. Ennius and Statius Caecilius. In this context there is also a noticeable proportion of quotations from M. Terentius Varro's *Saturae Menippeae*, otherwise often left unnoticed.

Lisa 1. Aulus Gelliuse viited rooma poetidele ja nende teostele

Luuletajad Esimesest Puunia sõja lõpust kuni Liitlassõja lõpuni (240–288 eKr)

L. Livius Andronicus

- 3.16.11 (*Odyssia*)
- 6.7.11 (*Odyssia*)
- 17.21.42
- 18.9.5 (*Odyssia*)

Cn. Naevius

- 1.24.praef., 1, 2 (*epigramma sepulcrale*)
- 2.19.6 (*Triphallus*)
- 3.3.praef., 15 (*Hariolus, Leon*)
- 5.12.7 (*Belli Poenici carmen*)
- 7.8.5
- 8.14.praef.
- 10.25.3 (*Hesiona*)
- 15.24
- 17.21.45

T. Maccius Plautus

- 1.7.3 (*Bacchides*), 11 (*Casina*), 13, 17 (*Amphitruo*), 18; 1.22.20 (*Asinaria*);
- 1.24. praef., 1, 3 (*epigramma sepulcrale*)
- 3.3.praef., 1, 3, 4, 5, 6 (*Nervularia*), 7 (*Fretum*), 9, 10, 11, 13; 3.14.14 (*Bacchides*), 15 (*Aulularia*), 16 (*Menaechmi*); 3.16.2 (*Cistellaria*)
- 4.6.3 (*Epidicus*); 4.7.2; 4.17.4 (*Epidicus*)
- 5.21.16 (*Persa*)
- 6.7.3 (*Cistellaria*); 6.9.6 (*Aulularia*), 7 (*Trigemini*), 6.17.4 (*Stichus*), 6–7 (*Asinaria*), 11, 12 (*Asinaria*)
- 9.12.21 (*Rudentes*)
- 11.7.5 (*Astraba*)
- 13.23.11 (*Truculentus*), 12, 14, 16; 13.30.6 (*Poenulus*)
- 15.15.4 (*Miles gloriosus*); 15.24
- 17.6.7 (*Trinummus*); 17.21.47
- 18.9.4 (*Menaechmi*), 6; 18.12.3, 4, 5 (*Asinaria*)
- 19.8.6 (*Poenulus*)
- 20.6.9 (*Pseudolus*), 10, 12 (*Mostellaria*); 20.10.2

Q. Ennius

- 1.22.16 (*Annales* 3)
- 2.26.1,12 (*Annales*); 2.29.20 (*Saturae*)
- 3.14.5 (*Annales*)
- 4.7.2, 3 (*Scipione*), 5 (*Saturae*); 4.17.14 (*Achilles*)
- 5.11.12 (*Melanippa*), 14; 5.15.9 (*tragoediarum rell. inc.*); 5.16.5 (*tragoediarum rell. inc.*)
- 6.2.3 (*Annales* 3), 4, 5 (*Annales* 13), 9 (*Annales* 13); 6.9.2 (*Saturae*), 17 (*Melanippa*); 6.12.7 (*Annales*); 6.17.10 (*Phoenix*), 11 (*Phoenix*)
- 7.5.10 (*Alexander*); 7.6.6 (*Annales*), 9 (*Annales* 1); 7.16.9 (*Erectheus*), 10 (*Cresphontes*)
- 9.4.1 (*Annales*); 9.14.5 (*Annales* 16)
- 10.1.6 (*Annales*); 10.25.4 (*Annales* 14); 10.29.2 (*Annales*)

11.4.praef., 3 (*Hecuba*), 4
 12.2.praef., 2 (*Annales* 9), 3 (*Annales* 9), 4 (*Annales* 9), 6 (*Annales* 9), 7
 (*Annales* 9), 10 (*Annales* 9), 11 (*Annales* 9); 12.4.praef. (*Annales* 7), 1 (*Annales* 7),
 4 (*Annales* 7), 5
 13.21.13 (*Annales*), 14 (*Annales* 18)
 15.24
 16. 10.1 (*Annales* 3), 5, 6
 17.17.praef. 1; 17.21.43 (*Annales* 12 , 17), 49
 18.2.7 (*Saturae*), 16 (*Annales* 13); 18.5.praef., 2, 3, 4 (*Annales* 7), 5
 (*Annales* 7), .6, 7; 18.9.3 (*Annales*), 5
 19.8.6 (*tragoediarum rell. inc.*); 19.10.11, 12 (*Iphigeneia*), 13
 20.10.3, 4 (*Annales* 8), 5, 10

M. Pacuvius

1.24.praef., 1, 4 (*epigramma sepulcrale*)
 2.26.13
 4.17.15 (*Chryses*)
 6.14.6
 9.14.13 (*Paulus* 1)
 13.2.praef., 1, 3; 13.8.3; 13.30.3 (*Niptra*)
 14.1.34
 17.21.49

Stattius Caecilius

2.23.praef., 4, 5, 6 (*Plocium*), 7, 10 (*Plocium*), 11, 13 (*Plocium* 158), 19, 21
 (*Plocium*), 22
 3.16.4, 5, 6
 4.20.13
 5.6.12
 6.7.9 (*Triumphus*); 6.17.13 (*Chrysiion*)
 15.9.praef., 1 (*Subtitivos*); 15.14.5 (*Hypobolimaesus Aeschinus*); 15.15.2
 (*Synaristosae*); 15.24
 17.21.49

P. Terentius Afer

4.9.11 (*Heautontimorumenos*); 4.16.2 (*Heautontimorumenos*)
 6.7.4 (*Phormio*); 6.14.6
 15.24
 17.21.49
 20.6.4 (*Phormio*), 11 (*Phormio*)

L. Accius

2.6.23 (*Pelopidae*)
 3.3.1, 9; 3.11.praef., 2, 4 (*Didascalica*), 5
 6.9.16 (*Sotadica*)
 13.2.praef., 1 (*Atreus*), 4; 13.3.2 (*Neoptolemus*)
 14.1.34 (*Astyanax*)
 17.21.49
 20.3.praef. (*Pragmatica*); 20.3.3 (*Pragmatica*)

T. Quinctius Atta

6.9.8 (*Conciliatrice*), 10 (*Aedilicia*)

L. Afranius

10.11.8 (*Titulus*)

13.8.praef., 1, 3 (*Sella*)
15.13.3 (*Consobrini*)
20.6.5, 11

C. Lucilius

1.3.19; 1.16.2 (*saturae* lib. 3), 11 (lib. 15), 12 (lib. 9)
2.24.4 (lib. 4), 5, 10 (lib. 4)
3.14.10, (lib. 6), 11 (lib. 20)
4.1.3 (lib. 16); 4.16.6; 4.17.1, 2 (lib. 11), .3 (lib. 15)
6.3.28 (lib. 29); 6.14.6
8.5.praef. (lib. 5)
9.14.11 (lib. 12), 22 (lib. 7), 23 (lib. 7)
10.20.4
11.7.9 (lib. 11)
16.5.7 (lib. 26); 16.9.6 (lib. 3)
17.21.49
18.5.10 (lib. 9); 18.8.praef., 1 (lib. 5)
20.8.4

Licinius Imbrex

13.23.16 (*Neaera*)
15.24

Furius Antias

18.11.2, 4

Q. Valerius Soranus

2.10.3

Porcius Licinus

17.21.45
19.9.10, 13 (fr. 5 *FPL*)

Volcacius Sedigitus

3.3.1
15.24 (*De poetis*)

Q. Lutatius Catulus

19.9.10, 14 (fr. 1 *FPL*)

Valerius Aedituus

19.9.10, 11 (fr. 1 *FPL*), 12 (fr. 2 *FPL*)

Luuletajad Liitlassõja lõpust kuni Vabariigi lõpuni (87–30 eKr)

L. Pomponius

10.24.5 (*Mevia*)
12.10.7 (*Aeditumus*)
16.6.7 (*Gallis transalpini*)
18.6.6 (*Porcetra*)

Novius

15.13.4 (*Lignaria*)
17.2.8 (*Parcus*)

D. Laberius

1.7.12 (*Gemelli*), 13
3.12.2 (*Salinator*), 4 (*Salinator*), 3.18.9 (*Stricturae*)
6.9.3 (*Galli*), 4 (*Colorator*), 18 (*Catularius*)

- 8.15.praef.
 9.12.11 (*Sorores*)
 10.17.praef., 2, 3, 4 (*Restio*)
 11.15.praef. (*Lacus Avernus*), 1 (*Lacus Avernus*)
 16.7.praef., 1, 2 (*Cophinus*), 3 (*Fullo*), 4 (*Staminariae*), 5 (*Staminariae*), 6 (*Restio*), 7 (*Compitalia*), 8 (*Cacomnemon*), 9 (*Natalicius*), 10 (*Anna Perenna*), 11 (*Saturnalia*), 12 (*Necyomantia*), 13 (*Alexandrea*); 16.9.4 (*Compitalia*)
 17.2.21; 17.14.1, 2
 19.13.3
 20.6.6 (*Necyomantia*)
- Publilius Syrus**
 17.14.praef., 1, 2, 3
- Cn. Matius**
 7.6.5 (*Ilias* lib. 2)
 9.14.14 (*Ilias* lib. 21), 15 (*Ilias* lib. 23)
 10.24.10 (*mimiambi*)
 15.25.praef., 1 (*mimiambi*)
 20.9.praef., 1, 2, 3 (*mimiambi*)
- Laevius**
 2.24.8, 9 (*Erotopaegnia*)
 12.10.5 (*Protesilaodamia*)
 19.7.2, 3 (*Alcestis*), 12, 19.9.7
- T. Lucretius Carus**
 1.21.5, 6, 7 (4.221)
 5.15.4 (1.303)
 10.26.9 (4.526)
 12.10.8 (6.1273)
 13.21.21 (2.1153)
 16.5.7 (1.326)
- C. Licinius Calvus**
 9.12.10
 19.9.7
- C. Valerius Catullus**
 6.20.6 (27.1)
 7.16.praef., 2 (92), 5, 8, 9, 13
 19.9.7
- C. Helvius Cinna**
 9.12.12
 19.9.7; 19.13.5
- C. Memmius**
 19.9.7
- M. Terentius Varro**
 1.17.praef. (*Saturae Menippeae*), 4 (*Saturae Menippeae*, fr. 83 Krenkel), 5, 6; 1.22.4 (*Saturae Menippeae*), 5 (*Saturae Menippeae*, fr. 340 Krenkel), 10
 2.18.7 (*Saturae Menippeae*)
 3.16.13 (*Saturae Menippeae*, fr. 543 Krenkel), 4; 3.18.5 (*Saturae Menippeae*, fr. 220 Krenkel), 6 (*Saturae Menippeae*, fr. 220 Krenkel)
 6.16.praef. (*Saturae Menippeae*, fr. 403 Krenkel), 1, 4 (*Saturae Menippeae*, fr. 403 Krenkel)
 7.5.10 (*Saturae Menippeae*, fr. 91 Krenkel)

13.11.praef., 1–7 (*Saturae Menippeae*, fr. 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341 Krenkel); 13.23.4 (*Saturae Menippeae*, fr. 506 Krenkel); 13.29.5 (*Saturae Menippeae* 219); 13.31. praef. (*Saturae Menippeae*), 1 (*Saturae Menippeae*), 14 (*Saturae Menippeae*, fr. 575 Krenkel)

15.9.praef. (*Saturae Menippeae*, fr. 404 Krenkel), 1, 2 (*Saturae Menippeae*, fr. 404 Krenkel)

19.8.17 (*Saturae Menippeae*, fr. 93 Krenkel)

Luuletajad Vabariigi lõpust kuni Augustuse surmani (30 eKr–14 pKr)

P. Vergilius Maro

1.21.praef., 1, 2, 3, 4, 5, 7 (*Georgica*); 1.22.11, 12, 13 (*Georgica*)

2.3.5 (*Aeneis*), 6 (*Georgica*); 2.6.praef., 1 (*Bucolica*), 13 (*Georgica, Aeneis*);

2.16.praef., 1 (*Aeneis*); 2.22.23 (*Aeneis*); 2.26.11 (*Aeneis*), 12 (*Aeneis*), 13 (*Aeneis*), 18 (*Georgica*)

3.2.14 (*Aeneis*)

4.1.14, 15 (*Aeneis*); 4.16.7 (*Aeneis, Georgica*); 4.17.5 (*Georgica*), 9 (*Aeneis*), 11 (*Georgica*)

5.8.praef., 1 (*Aeneis*), 5 (*Aeneis*), 11 (*Aeneis*); 5.12.13 (*Georgica*)

6.12.6 (*Aeneis*); 6.17.8 (*Georgica*), 9 (*Georgica*), 11 (*Georgica*);

6.20.praef., 1 (*Georgica*)

7.6.praef., 1 (*Aeneis*), 5

8.5.praef. (*Aeneis*)

9.9.praef., 3, 4, 6 (*Bucolica*), 12, 13 (*Aeneis*), 14 (*Aeneis*), 15, 16;

9.10.praef., 1, 2 (*Aeneis*); 9.12.17 (*Aeneis*), 22 (*Aeneis*); 9.14.7 (*Georgica*), 8 (*Aeneis*)

10.11.6 (*Georgica*), 10.16.praef., 1, 2 (*Aeneis*), 6 (*Aeneis*), 7 (*Aeneis*), 8, 11, 12 (*Aeneis*), 14 (*Aeneis*), 18; 10.29.4 (*Georgica*)

12.1.20 (*Aeneis*); 12.2.2, 10

13.1.5; 13.21.3 (*Georgica*), 5 (*Aeneis*), 6 (*Aeneis*), 10, 12 (*Aeneis*);

13.27.praef., 2 (*Georgica*), 3 (*Aeneis*)

15.13.10 (*Aeneis*)

16.5.11 (*Aeneis*); 16.6.3 (*Aeneis*), 14

17.10.praef., 1, 2, 10 (*Aeneis*), 12

18.5.7 (*Georgica*)

20.10.2

Q. Horatius Flaccus

2.22.2 (*Carmina*), 25 (*Sermones*)

C. Valgius Rufus

12.3.praef., 1, 2 (*De rebus per epistulam quaesitis lib. 2*)

Luuletajad Augustuse surmast kuni Gelliuse kaasajani

M. Manilius

3.3.1

17.7.3

Annianus

6.7.1, 6

20.8.1, 3

Iulius Paulus

1.22.9

5.4.1

16.19.9

19.7.1

Lisa 2. Poetidega peatükkide jaotumine *NA* raamatutes

<i>NA</i> raamatud 1-20	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Poetidega peatükid	3 7 17 21 22 24	3 6 16 18 19 22 23 24 26 29	2 3 11 12 14 16 18	1 6 7 9 16 17 20	4 6 8 11 12 15 16 21	2 3 7 9 12 14 16 17 20	5 6 8 16	5 14 15	4 9 10 12 14	1 11 16 17 20 24 25 26 29	4 7 15	1 2 3 4 10	1 2 3 8 11 21 23 27 29 30 31	1	9 13 14 15 24 25	5 6 7 9 10 19	2 6 7 10 14 17 21	2 5 6 8 9 11 12	7 8 9 10 13	3 6 8 9 10
Kokku poetidega peatükke	6	10	7	7	8	9	4	3	5	9	3	5	11	1	6	6	7	7	5	5
Kokku raamatus peatükke	26	30	19	20	21	22	17	15	15	29	18	15	31	8	31	19	21	15	15	11
Poetidega peatükkide % raamatus	23%	33%	37%	35%	38%	41%	23,5%	20%	33%	31%	17%	33%	35%	12,5%	19%	31%	33%	47%	33%	45%

Lisa 3. Tsiteerimine ja poetidega seotud teemad NA's

Poet	Tsiteerimine	Filoloogia	Kirjandus-kriitika	Lood poetide-st	Varia
L. Livius Andronicus	3.16; 6.7; 18.9	18.9; 6.7			3.16; 17.21
Cn. Naevius	1.24; 2.19; 5.12; 7.8; 10.25	2.19; 3.3; 8.14; 10.25	1.24; 15..24	3.3; 7.8	5.12; 17.21
T. Maccius Plautus	1.7; 1.22; 1.24; 3.3; 3.14; 3.16; 4.6; 4.7; 4.17; 5.21; 6.7; 6.9; 6.17; 9.12; 11.7; 13.23; 13.30; 15.15; 17.6; 18.9; 18.12; 19.8; 20.6	1.22; 3.14; 4.6; 4.7; 4.17; 5.21; 6.7; 6.9; 6.17; 9.7; 9.12; 11.7; 13.30; 15.15; 17.6; 18.9; 18.12; 20.6; 20.10	1.7; 1.24; 3.3; 6.17; 13.23; 19.8; 15..24	3.3	3.16; 13..23; 17..21
Q. Ennius	1.22; 2.26; 3.14; 4.17; 5.11; 5.15; 6.2; 6.9; 6.12; 6.17; 7.5; 7.6; 7.16; 9.4; 9.14; 10.1; 10.25; 10.29; 11.4; 12.2; 12.4; 13.21; 13.23; 16.10; 18.2; 18.5; 18.9; 19.8; 19.10; 20.10	1.22; 2.26; 3.14; 4.17; 6.2; 6.9; 6.17; 7.5; 7.6; 7.16; 9.4; 9.12; 9.14; 10.1; 10.25; 10.29; 16.10; 18.5; 18.9; 19.8; 19.10; 20.10	2.29; 3.14; 7.6; 11.4; 12.2; 12.4; 13..21; 15..24; 20.10	17.17	5.11; 5.15; 5.16; 6.12; 13.23; 17..21; 18.2
M. Pacuvius	1.24; 4.17; 9.14; 13.8; 13.30; 14.1	2.26; 4.17; 9.14; 13.30	1.24; 6.14; 13.2; 13.8	13.2	14.1; 17.21
Staius Caecilius	2.23; 3.16; 5.6; 6.17; 15.9; 15.14; 15.15	6.17; 15.9; 15.14; 15.15	2.23; 15.24		3.16; 4.20; 5.6; 17.21
P. Terentius Afer	4.9; 4.16; 6.7; 20.6	4.9; 4.16; 6.7; 20.6	6.14; 15.24		17.21
L. Accius	2.6; 3.11; 3.3; 6.9; 13.3; 14.1; 20.3	2.6; 6.9; 13.3; 20.3	6.9; 6.14; 13.2	13.2	3.11; 14.1; 17.21
T. Quinctius Atta	6.9	6.9			
L. Afranius	10.11; 13.8; 15.13; 20.6	10.11; 15.13; 20.6	13.8		13.8
C. Lucilius	1.3; 1.16; 2.23; 3.14; 4.1; 4.16; 6.3; 9.14; 10.20; 11.7; 16.5; 16.9; 18.5; 20.8	1.16; 3.14; 4.1; 4.16; 8.5; 9.7; 9.14; 10.20; 11.7; 16.5; 16.9; 18.15	3.14; 6.14; 17.21; 18.5		2.24; 5.15; 17.21

Poeet	Tsiteerimine	Filoloogia	Kirjandus- kriitika	Lood poeti- dest	Varia
Licinius Imbrex	13.23		15.24		13.23
Furius Antius	18.11		2.6; 18.11		
Q. Valerius Soranus		2.10			
Porcius Licinus	17.21; 19.9		19.9		17.21
Volcaci- us Sedigitus	15.24		15.24		
Q. Lutatius Catulus	19.9		19.9		
Valerius Aedituus	19.9		19.9		
L. Pomponius	10.24; 12.10; 16.6; 18.6	10.24; 12.10; 16.6; 16.16; 18.6	16.6		
Novius	15.13; 17.2	15.13; 17.2			
D. Laberius	1.7; 3.12; 3.18; 6.9; 8.18; 9.12; 10.17; 11.15; 16.7; 16.9; 17.2; 20.6	1.7; 3.12; 3.18; 6.9; 9.12; 11.15; 16.7; 16.9; 17.2; 19.13; 20.6	10.17; 16.7; 17.14; 19.13		
Publilius Syrus	17.14		17.14		
Cn. Matus	7.6; 15.25; 9.14; 10.24; 20.9	7.6; 9.14; 10.24; 15.25	1.22; 7.6; 10.24; 15.25; 20.9		
Laeuius	2.24; 12.10; 19.7	12.10; 19.7	19.9		2.24
T. Lucretius Carus	1.21; 5.15; 10.26; 12.10; 13.21; 16.5	10.26; 16.5	1.21; 13.21		5.15
C. Licinius Calvus	9.12	9.12	19.9; 15.24		
C. Valerius Catullus	6.20; 7.16	6.20; 7.16	6.20; 7.16; 19.9		
C. Helvius Cinna	9.12; 19.13	9.12; 19.13	19.9; 19.13		
C. Memmius			19.9		

Poeet	Tsiteerimine	Filoloogia	Kirjandus- kriitika	Lood poeti- dest	Varia
M. Terentius Varro	1.17; 1.22; 8.18; 3.16; 3.18; 6.16; 7.5; 13.11; 13.23; 13.29; 13.31; 19.8	1.17; 1.22; 3.18; 7.5; 13.11; 13.31; 19.8	1.17; 6.16; 13.11; 15.19		2.18; 5.11; 3.16; 6.16; 13.11; 3.16; 13.23
P. Vergilius Maro	1.21; 1.22; 2.3; 2.6; 2.16; 2.22; 2.26; 3.2; 4.1; 4.16; 5.8; 5.12; 6.12; 6.17; 6.20; 7.6; 9.9; 9.10; 9.12; 9.14; 10.11; 10.16; 10.29; 12.1; 12.2; 13.1; 13.21; 13.27; 15.13; 16.5; 16.6; 17.10; 18.5	1.22; 2.3; 2.6; 2.22; 2.26; 4.1; 4.16; 5.8; 6.17; 6.20; 7.6; 8.5; 9.12; 9.14; 10.11; 10.29; 13.1; 15.13; 16.5; 16.16; 18.5; 20.10	1.21; 1.22; 2.6; 2.16; 2.26; 5.8; 5.12; 6.20; 7.6; 9.9; 9.10; 10.16; 12.1; 12.2; 13.21; 13.27; 17.10		3.2; 5.12; 6.12; 12.1;
Q. Horatius Flaccus	2.22	2.22			
C. Valgius Rufus	12.3	12.3			
M. Manilius		17.7	17.7		
Annianus		6.7	6.7; 19.7	20.8	
Iulius Paulus		1.22; 16.10	1.22; 5.4 19.7		
Hortensius			19.9		
Atilius			15.24		
Turpilius			15.24		
Trabea			15.24		
Luscus			15.24		
Teemas käsitletud poetide arv	31	28	35	6	16

Lisa 4. Gelliuse otsetsitaadid ja kaudsed tsitaadid

Koht <i>Noctes Atticae</i> 's	Poiedi nimi	Tsiteeritav teos
1.3.19	C. Lucilius	Fr. inc. 85 Müller (M. Tullius Cicero) ⁷¹
1.7.3	T. Maccius Plautus	<i>Bacchides</i> 918
1.7.11	T. Maccius Plautus	<i>Casina</i> 691–693
1.7.12	D. Laberius	<i>Gemelli</i> 51
1.7.17	T. Maccius Plautus	<i>Amphitruo</i> 180
1.16.2	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 3.13
1.16.11	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 15.5
1.16.12	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 9.65
1.17.4	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 83 Krenkel
1.21.1	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 2.246–247
1.21.2	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 2.248 (Iulius Hyginus)
1.21.6	T. Lucretius Carus	4.221–222
1.22.5	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i>
1.22.12	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 3.10
1.22.13	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 3.126–127
1.22.16	Q. Ennius	<i>Annales</i> 3.164
1.22.20	T. Maccius Plautus	<i>Asinaria</i> 16–17
1.24.2	Cn. Naevius	<i>Epigramma sepulcrale</i>
1.24.3	T. Maccius Plautus	<i>Epigramma sepulcrale</i>
1.24.4	M. Pacuvius	<i>Epigramma sepulcrale</i>
2.3.5	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 1.296
2.3.6	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 2.469–470 (Fidus Optatus)
2.6.1	P. Vergilius Maro	<i>Buc.</i> 6.75–77 (Annaeus Cornutus)
2.6.3	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 3.4–5 (Grammatici aetatis superioris)
2.6.4	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 10.314 (Grammatici aetatis superioris)
2.6.13	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 4.479,
2.6.13	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.438
2.6.21	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 11.770
2.6.22	L. Accius	<i>Aen.</i> 11.487
2.6.23	L. Accius	<i>Pelopidae</i> 517
2.16.1	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.760–766
2.19.6	Cn. Naevius	<i>Triphallus</i> 96–98
2.22.23	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 8.709 (Favorinus)
2.22.23	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 9.678 (Favorinus)
2.22.25	Q. Horatius Flaccus	<i>Ser.</i> 1.5.78 (Favorinus)
2.23.10	Stattius Caecilius	<i>Plocium</i> 142–156
2.23.13	Stattius Caecilius	<i>Plocium</i> 158–162
2.23.21	Stattius Caecilius	<i>Plocium</i> 169–172
2.24.4	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 4.12
2.24.9	Laevius	<i>Erotopaegina</i> , fr. 23 FPL
2.24.10	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 4.13

⁷¹ Isik, kelle kaudu Gellius on tsitaadi esitanud.

2.26.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 11.751 (M. Cornelius Fronto)
2.26.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 4.261 (M. Cornelius Fronto)
2.26.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 7.688 (M. Cornelius Fronto)
2.26.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 7.279 (M. Cornelius Fronto)
2.26.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 5.374 (M. Cornelius Fronto)
2.26.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 2.722 (M. Cornelius Fronto)
2.26.12	Q. Ennius	Fr. 495 (M. Cornelius Fronto)
2.26.12	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 4.590 (M. Cornelius Fronto)
2.26.12	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 5.309 (M. Cornelius Fronto)
2.26.13	M. Pacuvius	244–246 (M. Cornelius Fronto)
2.26.18	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 3.82 (M. Cornelius Fronto)
2.26.21	Q. Ennius	<i>Annales</i> 4.409 (Favorinus)
2.29.20	Q. Ennius	<i>Saturae</i> , fr. 58 Vahlen
3.2.15	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 5.738–739
3.3.5	T. Maccius Plautus	Fr. v. 21 Goetz
3.3.6	T. Maccius Plautus	<i>Nervularia</i> 100
3.3.8	T. Maccius Plautus	<i>Fretum</i> 76–77
3.11.5	L. Accius	Fr. 1 <i>FPL</i>
3.12.4	D. Laberius	<i>Salinator</i> 80
3.14.5	Q. Ennius	<i>Annales</i> 595 (M. Terentius Varro)
3.14.10	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 4.13 (grammaticae rei ditior scholica)
3.14.11	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 20.13 j. (Favorinus)
3.14.14	T. Maccius Plautus	<i>Bacchides</i> 1189
3.14.15	T. Maccius Plautus	<i>Aulularia</i> 291
3.14.16	T. Maccius Plautus	<i>Menaechmi</i> 157
3.16.2	T. Maccius Plautus	<i>Cistellaria</i> 162
3.16.4	Stattius Caecilius	<i>Plocium</i> 164–165
3.16.11	L. Livius Andronicus	<i>Odyssia</i> , fr. 12 <i>FPL</i>
3.16.13	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 543 Krenkel
3.18.5–6	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 220 Krenkel
3.18.9	D. Laberius	<i>Stricturae</i> 88
4.1.3	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 16.3–4
4.1.14	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 1.703
4.6.4	T. Maccius Plautus	<i>Epidicus</i> 139–140
4.7.5	Q. Ennius	<i>Saturae</i> 13
4.9.11	P. Terentius Afer	<i>Heaut.</i> 228
4.16.2	P. Terentius Afer	<i>Heaut.</i> 287
4.16.6	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 4.7 8
4.16.7	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.465
4.16.7	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 4.198
4.17.1	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 11.14–15
4.17.2	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 11.10
4.17.3	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 15.37
4.17.4	T. Maccius Plautus	<i>Epidicus</i> 194
4.17.5	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 2.18–19
4.17.9	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.365
4.17.11	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 2.479
4.17.14	Q. Ennius	<i>Achilles</i> 2
4.17.15	M. Pacuvius	<i>Chryses</i> 94
5.6.12	Stattius Caecilius	<i>Comoedia</i> 269

5.8.1	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 7.187 (Iulius Hyginus)
5.8.5	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 5.372
5.8.5	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 5.401
5.8.5	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 3.618
5.8.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.167
5.11.12	Q. Ennius	<i>Melanippa</i> 253 (Favorinus)
5.15.4	T. Lucretius Carus	1.304
5.15.9	Q. Ennius	<i>Neoptolemus</i> 340
5.12.7	Cn. Naevius	<i>Belli Punici carmen</i> , fr. 55 FPL
5.12.13	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 6.6–7
5.21.16	T. Maccius Plautus	<i>Persa</i> 534
6.2.3	Q. Ennius	<i>Annales</i> 13 (Caesellius Vindex)
6.2.5	Q. Ennius	<i>Annales</i> 13.401–402 (Caesellius Vindex)
6.2.9	Q. Ennius	<i>Annales</i> 13 (Caesellius Vindex)
6.3.28	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 29.13
6.7.3	T. Maccius Plautus	<i>Cistellaria</i> 231–232 (Valerius Probus)
6.7.4	P. Terentius Afer	<i>Phormio</i> 88 (Valerius Probus)
6.7.9	Stattius Caecilius	<i>Triumphus</i> 228
6.7.11	L. Livius Andronicus	<i>Odyssia</i> , fr. 11 FPL
6.7.12	L. Livius Andronicus	<i>Odyssia</i> , fr. 26 FPL
6.9.2	Q. Ennius	<i>Saturae</i>
6.9.3	D. Laberius	<i>Galli</i> 49
6.9.4	D. Laberius	<i>Colorator</i> 27–28
6.9.6	T. Maccius Plautus	<i>Aulularia</i> 120
6.9.7	T. Maccius Plautus	<i>Trigeminis</i> 120
6.9.8	T. Quinctius Atta	<i>Conciliatrice</i> 6
6.9.10	T. Quinctius Atta	<i>Aedilicia</i> 2
6.9.16	L. Accius	<i>Sotadica</i> , fr. 1.2 FPL
6.9.17	Q. Ennius	<i>Melanippa</i> 252
6.9.18	D. Laberius	<i>Catularius</i> 19
6.12.6	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 9.616
6.12.7	Q. Ennius	<i>Annales</i> 234
6.16.4	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 403 Krenkel
6.17.4	T. Maccius Plautus	<i>Stichus</i> 497
6.17.8	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 1.395–396
6.17.9	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 2.438
6.17.10	Q. Ennius	<i>Phoenix</i> 257–260
6.17.12	T. Maccius Plautus	<i>Asinaria</i> 282–285
6.17.13	Stattius Caecilius	<i>Chrysiion</i> 21–23
6.20.1	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 2.224
6.20.6	C. Valerius Catullus	27.1–4
7.5.10	Q. Ennius	<i>Alexander</i> 62
7.5.10	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 91 Krenkel
7.6.1	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.14 (Iulius Hyginus)
7.6.5	Cn. Matius	<i>Ilias</i> , fr. 3 FPL
7.6.6	Q. Ennius	<i>Annales</i> 215
7.6.9	Q. Ennius	<i>Annales</i> 1.91
7.8.5	Cn. Naevius	108–110

7.16.2	C. Valerius Catullus	92
7.16.9	Q. Ennius	<i>Erectheus</i> 128–129
7.16.10	Q. Ennius	<i>Chresphontes</i> 1212
8.5.praef.	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 12.407
8.5.praef.	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 5.3
9.4.1	Q. Ennius	<i>Annales</i> 215
9.9.6	P. Vergilius Maro	<i>Buc.</i> 3.64–65
9.9.11	P. Vergilius Maro	<i>Buc.</i> 9.23–25
9.9.12	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 1.498–502 (Valerius Probus)
9.9.14	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 1.504 (Valerius Probus)
9.10.2	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 8.404–406 (Annaeus Cornutus)
9.12.10	C. Licinius Calvus	Fr. 2 <i>FPL</i>
9.12.11	D. Laberius	<i>Sorores</i> 86
9.12.12	C. Helvius Cinna	Fr. 2 <i>FPL</i>
9.12.17	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 2.436
9.12.21	T. Maccius Plautus	<i>Rudentes</i> 275
9.12.22	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 10.706
9.14.5	Q. Ennius	<i>Annales</i> 16.433
9.14.7	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 1.208
9.14.8	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 1.636
9.14.11	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 12.6
9.14.13	M. Pacuvius	<i>Paulus</i> 1
9.14.14	Cn. Madius	<i>Ilias</i> 21, fr. 7 <i>FPL</i>
9.14.15	Cn. Madius	<i>Ilias</i> 23, fr. 8 <i>FPL</i>
9.14.22	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 7.9
9.14.23	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 7.7
10.1.6	Q. Ennius	<i>Annales</i> (M. Terentius Varro)
10.11.6	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 1.259–260
10.11.8	L. Afranius	<i>Titulus</i> 335
10.16.2	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.365–366 (Iulius Hyginus)
10.16.6	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 1.2 (Iulius Hyginus)
10.16.7	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.17 (Iulius Hyginus)
10.16.12	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.122–123 (Iulius Hyginus)
10.16.12	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.617 (Iulius Hyginus)
10.16.14	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.838–840 (Iulius Hyginus)
10.17.4	D. Laberius	<i>Reatio</i> 72–79
10.20.4	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 1.34–35
10.24.5	L. Pomponius	<i>Mevia</i> 77
10.24.10	Cn. Madius	<i>Mimiambi</i> , fr. 11 <i>FPL</i>
10.25.3	Cn. Naevius	<i>Hesiona</i> , fr. 1 <i>FPL</i>
10.25.4	Q. Ennius	<i>Annales</i> 14. fr 8 Vahlen
10.26.9	T. Lucretius Carus	4.526
10.29.2	Q. Ennius	<i>Annales</i> 537
10.29.4	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 1.199
11.4.3	Q. Ennius	<i>Hecuba</i> 165–167
11.7.9	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 11.27
12.1.20	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 4.367 (Favorinus)
12.2.3	Q. Ennius	<i>Annales</i> 9.351–353 (L. Annaeus Seneca)
12.3.1	C. Valgius Rufus	<i>De rebus epistulam quaesitis</i> 163

12.10.5	Laevius	<i>Protesilaodamia</i> , fr. 54 FPL
12.10.7	L. Pomponius	<i>Aeditumus</i> 2
12.10.8	T. Lucretius Carus	6.1273
13.1.5	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 4.696
13.3.2	L. Accius	<i>Neoptolemus</i> 467
13.8.3	L. Afranius	<i>Sella</i> 298–299
13.8.4	M. Pacuvius	348
13.11.2–7	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 333–341 Krenkel
13.29.5	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 219 Krenkel
13.21.4	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 1.25 (Valerius Probus)
13.21.5	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 4.106 (Valerius Probus)
13.21.6	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 2.406 (Valerius Probus)
13.21.6	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 2.224 (Valerius Probus)
13.21.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 10.350–351
13.21.12	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 2.554, 1.241
13.21.13	Q. Ennius	<i>Annales</i> 297
13.21.14	Q. Ennius	<i>Annales</i> 18.495
13.21.21	T. Lucretius Carus	2.1153
13.23.4	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 506 Krenkel
13.23.11	T. Maccius Plautus	<i>Truculentus</i> 515
13.23.16	Licinius Imbrex	<i>Neaera</i> 39–40
13.23.18	Q. Ennius	<i>Annales</i> 1.112
13.27.2	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 1.437
13.27.3	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 3.119
13.30.3	M. Pacuvius	<i>Niptra</i> 253–254
13.30.6	T. Maccius Plautus	<i>Poenulus</i> 1111–1114
13.31.14	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 575 Krenkel
14.1.34	M. Pacuvius	407
14.1.34	L. Accius	<i>Astyanax</i> 169
15.13.3	L. Afranius	<i>Consobrini</i> 33
15.13.4	Novius	<i>Lignaria</i> 43
15.13.10	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 3.475
15.15.2	Stattius Caecilius	<i>Synaristosae</i> 197–198
15.15.4	T. Maccius Plautus	<i>Miles gloriosus</i> 359–360
15.19.2	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 404 Krenkel
15.24	Volcaci Sedigitus	Fr. 1 FPL
15.25.1	Cn. Matius	Fr. 9 FPL
15.25.2	Cn. Matius	Fr. 10 FPL
16.6.7	L. Pomponius	<i>Gallis transalpini</i> 51
16.5.7	T. Lucretius Carus	1.326 (Sulpicius Apollinaris)
16.5.7	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 26.29 (Sulpicius Apollinaris)
16.5.11	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 6.273–274 (Sulpicius Apollinaris)
16.6.3	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 7.93 (Linguae Latinae litterator)
16.7.2	D. Laberius	<i>Cophinus</i> 39
16.7.3	D. Laberius	<i>Fullo</i> 46
16.7.4	D. Laberius	<i>Staminariae</i> 87
16.7.5	D. Laberius	<i>Staminariae</i> 151
16.7.5	D. Laberius	<i>Staminariae</i> 147
16.7.5	D. Laberius	<i>Staminariae</i> 148

16.7.6	D. Laberius	<i>Restio</i> 79
16.7.7	D. Laberius	<i>Compitalia</i> 37
16.7.8	D. Laberius	<i>Cacomnemon</i> 13–14
16.7.9	D. Laberius	<i>Natalicius</i> 60, 61
16.7.10	D. Laberius	<i>Anna Perenna</i> 3
16.7.11	D. Laberius	<i>Saturnalia</i> 80
16.7.12	D. Laberius	<i>Necyomantia</i> 63
16.7.14	D. Laberius	<i>Alexandrea</i> 1
16.9.4	D. Laberius	<i>Compitalia</i> 29–31
16.9.6	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 3.11–14
16.10.1	Q. Ennius	<i>Annales</i> 3.183–185
17.2.8	Novius	<i>Parcus</i> 77–78
17.6.7	T. Maccius Plautus	<i>Trinummus</i> 194
17.10.10	P. Vergilius Maro	<i>Aen.</i> 3.570 (Favorinus)
17.14.4	L. Publilius	362, 55, 176, 106, 104, 193, 221, 178, 264, 245, 645, 383, 416, 469
17.21.45	Porcius Licinus	Fr. 1 <i>FPL</i>
18.2.7	Q. Ennius	<i>Saturae</i> 84–87
18.2.16	Q. Ennius	<i>Annales</i> 3.407
18.5.4	Q. Ennius	<i>Annales</i> 7.249250 (Antonius Iulianus)
18.5.5	Q. Ennius	<i>Annales</i> 7 (Antonius Iulianus)
18.5.7	P. Vergilius Maro	<i>Georg.</i> 3.115 (Antonius Iulianus)
18.5.10	C. Lucilius	<i>Saturae</i> 9.69–71 (Antonius Iulianus)
18.9.3	Q. Ennius	<i>Annales</i> 377
18.9.4	T. Maccius Plautus	<i>Menaechmi</i> 1047 (M. Terentius Varro)
18.9.5	L. Livius Andronicus	Fr. 1 <i>FPL</i>
18.11.4	Furius Antias	Fr. 1–6 <i>FPL</i>
18.12.3	T. Maccius Plautus	Fr. f. inc. 45 Goetz
18.12.4	T. Maccius Plautus	Fr. f. inc. 46 Goetz
18.12.5	T. Maccius Plautus	<i>Asinaria</i> 539
19.7.3	Laevius	<i>Alcestis</i> , fr. 8 <i>FPL</i>
19.7.4	Laevius	<i>Alcestis</i> , fr. 9 <i>FPL</i>
19.7.16	Laevius	<i>Alcestis</i> , fr. 7 <i>FPL</i>
19.8.6	T. Maccius Plautus	<i>Poenulus</i> 365 (Poeta)
19.8.6	Q. Ennius	<i>Tragoediarum rell. inc.</i> (Poeta)
19.8.17	M. Terentius Varro	<i>Saturae Menippeae</i> , fr. 93 Krenkel
19.9.11	Valerius Aedituus	Fr. 1 (Antonius Iulianus)
19.9.12	Valerius Aedituus	Fr. 2 (Antonius Iulianus)
19.9.13	Porcius Licinus	Fr. 5 (Antonius Iulianus)
19.9.14	Q. Lutatius Catulus	Fr. 1 (Antonius Iulianus)
19.10.12	Q. Ennius	<i>Iphigeneia</i> 183 j.
19.13.5	C. Helvius Cinna	Fr. 9 <i>FPL</i> (Sulpicius Apollinaris)
20.6.4	P. Terentius Afer	<i>Phormio</i> 172 (Sulpicius Apollinaris)
20.6.5	L. Afranius	417 (Sulpicius Apollinaris)
20.6.6	D. Laberius	<i>Necyomantia</i> 62 (Sulpicius Apollinaris)
20.6.9	T. Maccius Plautus	<i>Pseudulus</i> 3–6 (Sulpicius Apollinaris)
20.6.12	T. Maccius Plautus	<i>Mostellaria</i> 280 (Sulpicius Apollinaris)
20.8.4	C. Lucilius	Inc. 46 Müller (Annianus)
20.9.2	Cn. Matius	Fr. 12 <i>FPL</i> (Antonius Iulianus)

20.9.3	Cn. Matius	Fr.13 <i>FPL</i> (Antonius Iulianus)
20.10.4	Q. Ennius	<i>Annales</i> 8, fr. 276
Kokku tsitaatidega peatükke 109		Kokku tsitaate 300

Lisa 5. Rooma poete ja nende teoseid kirjeldav leksika NA's

Luuletajad Esimesest Puunia sõja lõpust kuni Liitlassõja lõpuni (240–288 eKr)

Cn. Naevius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
1.24.2	Epigramma Naevii plenum superbiae Campanae	+

T. Maccius Plautus

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
1.7.17	Verborum latinorum elegantissimus	+
3.3.4	Ex ea fabula versus ... Plautinissimi	+
6.17.4	Homo linguae atque elegantiae in verbis latinae princeps	+

Q. Ennius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
2.29.20	Hunc Aesopi apologum Q. Ennius in satiris scite admodum et venuste versibus quadratis composuit	+
3.14.5	... Q. Ennium scienter hoc in Annalibus dixisse ait	+
11.4.3	Hos versus Q. Ennius, cum eam tragoediam verteret, non sane incommode aemulatus est.	+
11.4.4	Bene , sicuti dixi; ... Satisficere sententiae non videntur	+/-
12.2.3	Deridiculos versos	-
12.2.4	Pro optimis ridiculi laudasse	-
12.2.11	Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennii, ut, licet scripti sint inter hircosos , possint tamen inter unguentos placere	-
12.4.1	Graphice admodum sciteque	+
12.4.2, 3, 4	Ego eos versos non minus frequenti adsiduoque memoratu dignus puto quam philosophorum de officiis decreta. Ad hoc color quidam vetustatis in his versibus tam reverandus est, suavitas tam incompromisca tamque a fuco omni remota est, ut mea quidem sententia pro antiquis sacrisque amicitiae legibus observandi, tenendi colendique sint . Quapropter adscribendos existimavi ...	+

M. Pacuvius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
1.24.4	Epigramma Pacuvii verecundissimum et purissimum dignumque eius elegantissima gravitate	+

Statius Caecilius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
2.23.7	Quantum stupere atque frigere quantumque mutare a Menandro Caecilius visus est	-
2.23.13	Caecilius vero hoc in loco ridiculus magis, quam personae isti, quam tractabat, aptus atque conveniens videri maluit	-
2.23.19	Apud Caecilium autem pigra istaec omnia et a rerum dignitate atque gratia vacua sunt	-

L. Accius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
13.2.3	Tum Pacuvium dixisse aiunt sonora quidem esse, quae scripsisset, et grandia , sed videri tamen ea sibi duriora paulum et acerbiora	+/-

L. Afranius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
13.8.praef	Quod Afranius poeta prudenter et lepide Sapientiam filiam esse Usus et Memoria dixit	+
13.8.1	Eximie hoc atque verissime Afranius poeta de gignenda comparandaque sapientia opinatus est, ...	+

C. Lucilius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
3.14.11	... dicere studiose fugit	+
3.14.12	Vigilate atque attente verbum non probum vitavit	+
17.21.49	Tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit	+

18.5.10	Vir adprime linguae latinae sciens	+
---------	---	---

Licinius Imbrex

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
13.23.16	Vetus comoediarum scriptor	+

Furius Antias

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
18.11.2	Quod Furium, veterem poetam, dedecorasse linguam Latinam scripsit huiuscemodi vocum fictionibus qua mihi quidem neque abhorrere a poetica facultate visae sunt neque dictu profatuque ipso taetrae aut insuaves esse	-/+

Valerius Aedituus

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
19.9.12	Alios versus eiusdem addidit, non hercle minus dulces quam priores	+

Luuletajad Liitlassõja lõpust kuni Vabariigi lõpuni (87–30 eKr)

L. Pomponius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
16.6.7	In Gallis Transalpinis erraverit	-

D. Laberius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
10.17.praef	Et super ea re versus Laberii pure admodum et venuste facti	+
10.17.2	Laberius poeta in mimo, quem scripsit <i>Restionem</i> , versibus quidem satis munde atque graphice factis descripsit	+
16.7.praef	Quod Laberius verba pleraque licentius petulantiusque finxit	-

16.7.1	Laberius in mimis, quos scriptavit, oppido quam verba finxit praelicenter	–
16.7.3	Multaque alia huiuscemodi novat	–
16.7.4	Neque non obsoleta quoque et maculantia ex sordiore vulgi usu ponit	–
17.14.2	C. autem Caesarem ita Laberii maledicentia et adrogantia offendebat	–
19.13.3	... , quam quae a Laberio ignobilia nimis et sordentia in usum linguae Latinae intromissa sunt.	–

Publilius Syrus

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
17.14.praef	Sententiae ex Publilii mimis selectae lepidiores	+
17.14.1	Dignus habitus est, qui subpar Laberio iudicaretur	+
17.14.3	Huius Publilii sententiae feruntur pleraeque lepidae et ad communem sermonum usum commendatissimae	+

Cn. Matius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
7.6.5	Doctum virum	+
10.24.10	Homo impense doctus	+
15.25.1	Vir eruditus	+
20.9.1	Hominis eruditi	+

T. Lucretius Carus

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
13.13.21	Lucretius aequae auribus inserviens funem feminino genere appellavit	+

C. Valerius Catullus

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
6.20.6	Elegantissimus poetarum	+

C. Helvius Cinna

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
19.13.5	Non ignobilis neque indocti poeta	+

M. Terentius Varro

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
1.17.5	Lepide quidem composita sunt	+
6.16	Lepide admodum et scite factis versibus	+
13.11.1	Lepidissimus liber est	+
15.19.praef.	Verba M. Varronis memoria digna	+

Luuletajad Vabariigi lõpust kuni Augustuse surmani (30 eKr–14 pKr)

P. Vergilius Maro

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
2.6.praef.	Quibus verbis ignaviter et abiecte Vergilius usus esse dicatur	–
2.6.1	Incuriose et abiecte verbum positum	–
2.16.2	Videbantur haec nequaquam convenire	–
2.26.11	Poeta verborum diligentissimus	+
5.8.1	Deesse aliquid hisce verbis	–
5.12.13	Vergilium quoque aiunt multae antiquitatis hominem	+
6.20.3	Atque iucundo hiatu tractim sonat	+
7.6.2	Inproprie et inscite dictum	–
9.9.3	Scite ergo considerate Vergilius, ..., partim reliquit, alia expressit	+
9.9.9	Cetera vertit non infestiviter	+
9.9.12	Nihil quicquam tam inprospere Vergilium ex Homero vertisse	–
9.10.praef.	Pudice operteque dixit	+
9.10.6	Paulo incautius nominavit	–
10.16.1	Reprehendit Hyginus Vergilium correcturumque eum fuisse existimat	–
12.1.20	Scite igitur et perite noster Maro, quod, cum versus illos Homeri consecraretur	+
12.2.10	Vergilius quoque noster non ex alia causa duros quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentis interposuit	–
13.17.2	Eum versum Vergilius aemulatus est itaque fecit duobus	+

	vocabulis venuste inmutatis parem	
13.21.10	Ea iudicii subtilitate	+
13.21.12	Vergilii insuavius facias, si mutes	+
13.21.14	Sed quod hic sonus, opinor, vocabilior visus et amoenior	+
13.27.2	Itaque fecit duobus vocalibus venuste inmutatis parem	+
13.27.3	Quodam quasi ferumine inmisso fucator	-
17.10	Utrumque tempus nulla discretione facta confudit	-

Luuletajad Augustuse surmast kuni Gelliuse kaasajani

M. Manilius

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
17.7.3	Sed Q. Scaevola patrem suum et Brutum et Manilium, viros adprime doctos , ... ait	+

Annianus

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
6.7.1	Annianus poeta praeter ingenii amoenitates litterarum quoque veterum et rationum in litteris oppido quam peritus fuit et sermonicinabatur mira quaedam et scita suavitate	+
6.7.6	Satis commode Annianus	+

Iulius Paulus

Koht NA's	Kirjeldus	Hinnangu väärtus (positiivne/+; negatiivne/-)
1.22.9	Homo in nostra memoria doctissimus	+
5.4.1	Vir memoria nostra doctissimus	+
19.7.1	Vir bonus et rerum litterarumque veterum in pense doctus	+

Hinnangud mitmele poeedile

1.24.1	Cn. Naevius T. Maccius Plautus M. Pacuvius	Trium poetarum inlustrium epigrammata, ..., nobilitatis eorum gratia et venustatis scribenda in his commentariis esse duxi.	+
6.9.praef.	L. Accius D. Laberius	..., quod viri non indocti neque ignobiles ...	+

6.14.6	M. Pacuvius C. Lucilius P. Terentius Afer	Vera autem et propria huiuscemodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium	+
13.21.praef.	P. Vergilius Maro Q. Ennius T. Lucretius Carus	Quod a scriptoribus elegantissimis maior ratio habita sit sonitus vocum atque verborum iucundioris	+
15.24	Stattius Caecilius T. Maccius Plautus Cn. Naevius Licinius Imbrix Atilius P. Terentius Afer Turpilius Trabea Luscium Q. Ennius	Caecilio palmam Statius do mimico. Plautus secundus facile exuperat ceteros . Dein Naevius, qui fervet , pretio in tertiost . Si erit, quod quarto detur, dabitur Licinio. Post insequi Licinium facio Atilium. In sexto consequetur hos Terentius. Turpilius septimum , Trabea octavum optinet, Nono loco esse facile facio Luscium. Decimum addo causa antiquitatis Ennium.	+
19.9.7	Laevius Hortensius C. Helvius Cinna C. Memmius	Nam Laevius implicata et Hortensius invenusta et Cinna inlepidi et Memmius dura ac deinceps omnes rudia fecerunt atque absona	-
19.9.10	Valerius Aedituus Porcius Licinus Q. Lutatius Catulus	Versus cecinit Valerii Aeditui, veteris poetae , item Porcii Licini et Q. Catuli, quibus mundius, venustius, limatius, tersius Graecum Latinumve nihil quiquam reperiri puto	+

Lisa 6. Rooma poetide biobibliograafia

Accius, L.

Sündis 170. a eKr Pisaurumis Umbrias, suri u 84 a eKr. Ta tuli Rooma, kus sai hea hariduse ja tegutses nii poedi kui õpetlasena. Teada on rohkem kui 40 tema tragöödia ja muu töö pealkirja (vt nt Schanz, Hosius 1979: 131–137; Albrecht 1997: 154–163).

Afranius, L.

Elas 1. saj eKr. Tegeles rooma komöödia arendamisega. Afraniuselt on teada enam kui 40 komöödia pealkirjad (Schanz, Hosius 1979: 141–144).

Annianus

Elas 2. sajandil. Neoteerik; kirjutas maaelu kohta teosed *Falisca* ja *Fescennini* (Schanz, Hosius 1969: 22–24, 47).

Catullus, vt Valerius Catullus, C.

Cinna, vt Helvius Cinna, C.

Ennius, Q.

Elas 239–169 eKr. Sündis Rudiaes Lõuna-Itaalias. 204. a eKr asus elama Rooma, kus teenis elatist kreeka ja ladina keele õpetamisega. Mugandas kreeka tragöödiaid ja komöödiaid ladina keelde. Kuulsuse saavutas ta eepilise Rooma ajalooga (*Annales*) ja kirjeldusega Teisest Puunia sõjast (Grube 1965: 150). Kirjutas ka filosoofilisi töid ja epigramme. Temalt on teada kahekümne tragöödia pealkirjad ja fragmendid (Schanz, Hosius 1979: 86–99; Albrecht 1997: 129–147).

Furius Antias

Elas u 1. saj eKr, kirjutas sõjaeemalisi luuletusi (Schanz, Hosius 1979: 162–163).

Helvius Cinna, C.

Elas 90–44 a eKr, oli pärit Põhja-Itaaliast. Käis koos Catullusega Bitüünias. Tema peamised teosed olid *Smyrna* ja *Propempticon Pollionis* (Schanz, Hosius 1979: 307–308).

Horatius Flaccus, Q.

Elas 65–8 a eKr, sündis Venusias Lõuna-Itaalia maakonnas Apuulias. Isa võimaldas talle hea hariduse. Horatius õppis esialgu Roomas ja hiljem Ateenas. Ta esimesed kirjanduslikud katsetused köitsid Vergiliuse tähelepanu, kes tutvustas teda noorte luuletajate toetajale Maecenasele. Horatiuse kirjanduslikus pärandis on 17 epoodi, 18

satiiri kahes raamatus, neli raamatut oode (kokku 103), *Carmen saeculare* ja kaks raamatut luulevormis kirju (23) (vt nt Schanz, Hosius 1980: 113–162; Albrecht 1997: 711–741; Kenney, Clausen 1993).

Laberius, D.

Elas u 106–43 a eKr, koos Publilius Syrusga panid aluse miimile kui kirjanduslikule žanrile (Albrecht 1997: 100–101). Kui reeglina olid mimograaf ja peanäitleja ühes isikus, siis Laberius oli selles suhtes erand. Oma ratsanikuseisuse tõttu pidi ta lavalt eemale jääma ja tegutses üksnes mimograafina. (vt nt Schanz, Hosius 1979: 257–259).

Laevius

Elas 1. saj eKr. Ta kirjutas armastusluulet (*erotopaegnia*) ning oli keeleküsimumustes väga innovatiivne (vt nt Schanz, Hosius 1979: 268–271; Albrecht 1997: 334).

Licinius Calvus, C.

Elas 82–u 54 a eKr. Oli annalist C. Licinius Maceri poeg. Ta sõbrustas C. Valerius Catullusega ning ka nende luuletemaatika oli sarnane (vt nt Schanz, Hosius 1979: 289–290).

Licinius Imbrex

Elas u 3.–2. saj eKr. Oli komöödiakirjanik.

Livius Andronicus, L.

Elas 284–204 eKr. Teda peetakse esimeseks rooma luuletajaks. Ta oli Roomas Liviuse-nimelise isanda ori ja õpetas tolle lapsi. Hiljem lasti ta orjusest vabaks ning ta võttis endale isanda perekonnanime — L. Livius Andronicus. Ta jätkas tööd ladina ja kreeka keele õpetajana. Sobiva ladinakeelse õppematerjali puudumise tõttu tõlkis ta ladina keelde Homerose *Odysseia*. 240. a eKr lavastas L. Livius Andronicus nn Rooma mängude pidustustel (*ludi Romani*) esmakordselt ühe kreeka tragöödia ja komöödia ladinakeelse tõõtluse. Hiljem kirjutas ta veelgi tragöödiaid ja komöödiaid, mis olid ilmselt kõik kas mugandused või tõlked kreeka keelest (vt nt Schanz, Hosius 1979: 45–49; Albrecht 1997: 112–119).

Lucilius, C.

Elas u 180–103/2 a eKr, sündis Kampaania ja Latiumi maakonna piiril Suessa Auruncas. Ta oli viljakas kirjanik ning avaldas 30 raamatut satiire, millest on säilinud umbes 1000 lühikest fragmenti (vt nt Schanz, Hosius 1979: 150–160; Albrecht 1997: 250–266).

Lucretius Carus, T.

Sündis 1. saj alguses eKr ja suri 50-ndate keskel. Noorena osales ta Mariuse ja Sulla vahel peetud kodusõjas. Ta oli umbes kolmekümnendates eluaastates, kui Pompeius tegi sõjakäigu itta ning M. Tullius Cicero surus maha Catilina vandenõu. Lucretiuse elu lõpuaastatel oli C. Iulius Caesaril edu Gallias. Tema kaasaegsed tõsised sündmused annavad talle ainet kirjutamiseks (*De rerum natura*) (Schanz, Hosius 1979: 271–284; Albrecht 1979: 282–320).

Lutatius Catulus, Q.

Elas u 150–87 a eKr, kirjutas epigramme Kallimachose eeskujul (Schanz, Hosius 1979: 166–167).

Maccius Plautus, T.

Elas u 250–184 eKr. Plautus sündis Kesk-Itaalia maakonnas Umbrias Sarsina asulas. Ta tegutses Roomas, kus esialgu teenis elatist teatri juures töötades. Gelliuse väitel (*NA* 3.3.14) pidas ta möldri ametit pagaritöökojas ning kirjutas sel ajal oma esimesed komöödiad. Talle on omistatud 21 komöödiat (Schanz, Hosius 1979: 55–86; Albrecht 1997: 163–206).

Manilius, M.

Elas 1. sajandil. Ta tegutses Augustuse ja Tiberiuse valitsemise ajal ning kirjutas luuletuse astrooloogilistel teemadel (vt nt Schanz, Hosius 1980: 441–447).

Matius, Cn.

Elas u 1. saj eKr. Kirjutas mimiambi. Matius on tuntud ka *Iliase* tõlkijana ladina keelde, millest on säilinud üksnes fragmendid (vt nt Schanz, Hosius 1979: 267–268).

Memmius, C.

Elas 1. sajandil. Sai 57 a eKr ka Bitüünia asehalduriks (vt nt Schanz, Hosius 1979: 310–311).

Naevius, Cn.

Sündis ajavahemikus 285–280 eKr (Kenney, Clausen 1995b: 175). Oli pärit Kampaaniast. Võttis sõdurina osa Esimesest Puunia sõjast (264–241 eKr). Kirjutas komöödiad, tragöödiad ja eepose Puunia sõjast. Ilmselt ründas ta oma töödes Rooma vabariigi juhtivaid kodanikke, mistõttu ta sattus vanglasse ning hiljem pagendati Roomast ja suri Põhja-Aafrika linnas Uticas (vt nt Schanz, Hosius 1979: 50–55; Albrecht 1997: 119–129).

Novius

Elas 1. saj eKr. Oli draamakirjanik, säilinud 44 töö pealkirjad (Schanz, Hosius 1979: 250–252; Albrecht 1997: 99–100).

Pacuvius, M.

Sündis 220. a eKr Brundisiumis ja suri enne 130. a eKr Tarentumis. U 200. a eKr tegutses ta Roomas maalija ning luuletajana. Tema loomingust on teada ainult kolmteist pealkirja ja suurema osa moodustavad neist tragöödiad, kuid ta kirjutas ka satiire ja komöödiad (vt nt Schanz, Hosius 1979: 100–101; Albrecht 1997: 146–154).

Paulus, I.

Elas 2. saj. Tal oli maamõis Vatikanis (Schanz, Hosius 1969: 45, 47). Ei ole teada, mis žanris ta kirjutas.

Plautus, vt Maccius Plautus, T.

Pomponius, L.

Elas 1. saj eKr, oli pärit Bononiast (tänapäeval Bologna). Teada on 70 töö pealkirjad. Ta kirjutas lisaks atellaanidele ka komöödiaid ja tragöödiaid, satiire ja tragöödiate paroodiaid (vt nt Schanz, Hosius 1979: 250–252; Albrecht 1997: 99–100).

Porcius Licinus

Elas u 2. saj eKr. Kirjutas kirjandusajaloolise luuletuse, mille pealkiri ei ole teada. Samuti on ta tuntud epigrammikirjutajana (Schanz, Hosius 1979: 163–167).

Publilius Syrus

Elas 1. saj eKr. Sündis ilmselt Süüria pealinnas Antiookias. Rooma läks ta noorukina. Ta kirjutas miime. Tänapäeval on teada ainult kaks tema tööd (vt nt Schanz, Hosius 1979: 259–263).

Quinctius Atta, T.

Suri 77. a eKr. Säilinud on mõned vähesed fragmendid tema kaheteistkümnest teosest. Tegeles rooma komöödia arendamisega (vt nt Schanz, Hosius 1979: 141–144).

Stattius Caecilius

Sündis u 220. a eKr ja suri 168. a eKr. Rooma tuli ta Gallia Cisalpinast ja hakkas kirjutama komöödiaid peamiselt Menandrose eeskujul. Tema kirjanduslik õitseage komöödiakirjanikuna oli 179. a eKr. Caeciliuselt on teada 42 komöödia pealkirja (vt nt Schanz, Hosius 1979: 101–103; Albrecht 1997: 206–214).

Terentius Afer, P.

Sündis Kartaagos 195/4. või 185/4. a eKr. Roomas sai temast senaator Terentius Lucanuse ori, kes andis talle hea hariduse ja hiljem ka vabaduse. Ta suri rännakul Kreekasse ja Väike-Aasiasse 159. või 158. a eKr. Tema kuus säilinud komöödiat (*Andria, Heautontimorumenos, Eunuchus, Adelphoe, Hecyra, Phormio*) on dateeritud ajavahemikku 166.–160. a eKr (vt nt Schanz, Hosius 1979: 103–124; Albrecht 1997: 214–240).

Terentius Varro, M.

Rooma õpetlane, kes sündis 116. a eKr sabiinide linnas Reates, suri 27 a eKr. Ta pärines ratsanikuseisusest ja sai mitmekülgse hariduse. U 86. a eKr sai ta kvestoriks, u 70. a eKr tribuuniks ja ilmselt oli 68. a preetor. 77.–71. a eKr oli ta Hispaanias Pompeiuse sõjaväes väejuht. Varro oli peamiselt proosažanri viljeleja. Ta kirjutas väga erinevatel teemadel, nt inimestest, jumalatest, põllumajandusest, ladina keelest, filosoofiast ja rooma rahva elust (vt nt Schanz, Hosius 1979: 555–578; Albrecht 1997: 593–616).

Valerius Aedituus

Elas u 2. saj eKr. Kirjutas epigramme (Schanz, Hosius 1979: 166–167).

Valerius Catullus, C.

Elas u 87–54 a eKr, tema lühikesest elust on vähe teada. Ta sündis Põhja-Itaalias Veronas ja pääses tänu isa sidemetele Rooma kõrgemasse seltskonda. Catulluse säilinud luulepärand sisaldab lüürikat ja juhuluulet, eelegiaid, epüllione ja epigramme (vt nt Schanz, Hosius 1979: 292–307; Albrecht 1997: 334–359).

Valerius Soranus, Q.

Elas u 130–82 a eKr, oli pärit Lirise jõe (tänapäevak Garigliano) äärest ning oli õpetatud mees. Ta kuulus M. Tullius Cicero ja M. Terentius Varroga ühte sõprusringkonda ning elas aktiivset poliitilist elu, kuuludes Mariuse parteisse. 82. a eKr oli ta rahvatribuun. Soranuse kirjutistest on säilinud vähesed fragmendid, kuid on kindel, et ta tegeles kirjandusajaloo ja grammatikaga (Schanz, Hosius 1979: 163–164).

Valgius Rufus, C.

Elas 1. saj eKr. Sai 12. a eKr konsuliks. Ta kirjutas eelegiaid, millest on säilinud mõned fragmendid. Ta kirjutas ka epigramme ja heksameetris luuletusi. Valgius oli õpetatud mees ja ta käsitles oma teistes töodes nii retoorika- kui grammatikateemasid (vt nt Schanz, Hosius 1980: 172–174; Kenney, Clausen: 1993; 180–181).

Vergilius Maro, P.

Sündis 70. a eKr Põhja-Itaalias Mantua lähisel, suri 19. a eKr koduteel Kreekast Brundisiumi. Hariduse sai ta Mediolanumis (tänapäeval Milano) ja Roomas. Hiljem pöördus tagasi kodumõisasse, kus tegeles põllumajanduse ja kirjatööga. Tema luuletused äratasid kirjaniku ja riigitegelase Asinius Pollio tähelepanu ning ta pöördus tagasi Rooma, kus ta soosijad, sh Maecenas, võimaldasid talle majandusliku heaolu. Vergiliuse esimene suurem teos oli *Bucolica*, järgmine *Georgica* ja kümme viimast eluaastat pühendas ta eepose *Aeneis* kirjutamisele. (vt nt Schanz, Hosius 1980: 31–113; Albrecht 1997: 667–710; Kenney, Clausen 1993).

Volcacijs Sedigitus

Elas u 2. saj eKr, kirjutas nagu Porcius Licinusi kirjandusajaloolise kataloogi rooma luuletajatest pealkirjaga *De poetis* (Schanz, Hosius 1979: 165–166).